

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS

**KLASİK VE ÇAĞDAŞ TEFSİRLER IŞIĞINDA
RA'D SÛRESİ KONULU TEFSİRİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cihat Mehmet KAYCI

Danışman:

Doç. Dr. Süleyman PAK

TOKAT-2024

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Süleyman PAK danışmanlığında hazırlamış olduğum “*Klasik ve Çağdaş Tefsirler Işığında Ra ‘d Sûresi Konulu Tefsiri*” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

26/02/ 2024

Cihat Mehmet KAYCI

İmza.....

JURİ KABUL VE ONAY

İTHAF

Tezimi sevgili eşim Hümeyra'ya ve biricik oğlum Yusuf Emin'e ithaf ediyorum.

ÖNSÖZ

Kur'an, insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkartmak, dünya ve âhiret saadetine yollarını göstermek için hidâyet rehberi olarak gönderilmiştir. Hz. Peygamber de Kur'an'ın hakikatlerini insanlara müjdeleyen, hayatına aksettirip yol gösteren en güzel örnek olmuştur. Bu minvalde Kur'an'ın hakikatlerini insanlara tebliğ etmek, mücmel olan yerleri beyan edip açıklamak ve gerektiğinde hüküm koymak da Hz. Peygamber'in asli vazifesi olmuştur.

Kur'an dünya âlemine inzaliyle birlikte Allah'ın ilâhi kelimadan muradının ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Kur'ân yeri geldiğinde kendi kendini tefsir etmiş olmakla birlikte onun en önemli müfessiri Hz. Peygamber'dir. Bu doğrultuda tefsir ilmi gelişim sürecine girmiş, zamanla belli bir metodolojik kazanım sağlamıştır.

Günümüz insanına Kur'an'ın anlam dünyasıyla buluşmasında kolaylık sağlayan ve belirli faydalarının olduğu düşünülen yöntemlerden biri de konulu tefsir metodudur. Biz de bu çalışmamızda ana konuları ekseninde Ra'd sûresini klasik ve çağdaş tefsirler ışığında inceledik. Ra'd sûresi ana konuları itibariyle Kur'an'ın da temel esasları olan tevhid delilleri, nübüvvet bahsi, âhiret hayatı ve ibadetleri ihtiva etmesi hasebiyle araştırma konusu yapılarak incelenmesi bu açıdan büyük bir önemi haizdir. Bizim de bu noktada bir nebze olsa katkımız olduysa bunu sevinç vesilesi biliriz. Nihayetinde bu çalışma sözü edilen sureyi konulu tefsir yöntemiyle incelemekte ve bu alana katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmalarım sırasında manevi desteğini eksik etmeyen biricik aileme, katkılarını her daim yanı başımda hissettiğim biricik eşime, tezin yazım sürecinde tavsiyeleriyle desteklerini esirgemeyen kadim dostum Hasan'a ve son olarak danışmanlığı sürecinde teşvikleriyle yol gösteren hocam Doç. Dr. Süleyman Pak'a şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET**KLASİK VE ÇAĞDAŞ TEFSİRLER IŞIĞINDA RA‘D SURESİ
KONULU TEFSİRİ**

Kaycı, Cihat Mehmet

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Süleyman PAK

Şubat 2024, xii + 98 sayfa

Sûre, ismini on üçüncü âyette geçen gök gürültüsü anlamındaki “Ra‘d” kelimesinden almaktadır. Mushafta on üçüncü, nüzul olarak da doksan altıncı sırada yer alan Ra‘d Sûresi kırk üç âyetten oluşmaktadır. İhtiva ettiği konular açısından çoğunluğun görüşüne göre Mekkî bir sûredir. Bu çalışma Ra‘d sûresini tevhid, nübüvvet, ahiret, ibadet şeklindeki temel esaslar üzerinden incelemektedir. Ayrıca araştırmada söz konusu bu temel esaslar çerçevesinde Ra‘d sûresi, konulu tefsir metodu izlenerek alt başlıklar altında değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur.

Bu tez giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmektedir. İlk bölüm konulu tefsirin mahiyetinden, sûre hakkında genel bilgilerden ve sûrenin ana konularını oluşturan temel kavramlardan oluşmaktadır. İkinci bölümde ise Ra‘d sûresi konulu tefsir metodu ile klasik ve çağdaş tefsirlerden istifade edilerek ana konuları ekseninde incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışmada incelenen sûre ile ilgili genel değerlendirmelere yer verilmektedir. Ra‘d Sûresi’nde genel itibariyle Allah’ın varlığı, birliği ve kudretinin akli delillerle ispatı, Kur’an’ın hak oluşu, nübüvvetin ispatı, ahiret hayatıyla ilgili bazı meseleler, müminlerin özellikleri, müşriklerin hezeyanları ve kendilerine verilen cevaplar gibi konuların yer aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur’an, Tefsir, Konulu Tefsir, Sûre, Ra‘d Sûresi,

THESIS TITLE

Kayci, Cihat Mehmet

Master's Thesis, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Advisor: Süleyman PAK

February 2024, xii + 98 pages

ABSTRACT

This surah takes its name from the word ‘Ra‘d’, meaning thunder, used in the thirteenth verse. Sūrat al-Ra‘d, which is the thirteenth in the Holy Qur’ān and the sixth in the order of revelation, consists of 43 verses. According to the majority opinion, it is a Meccan surah in terms of the subjects it covers. This research examines the Sūrat al-Ra‘d within the framework of four basic principles: tawhid, prophethood, afterlife and worship. In addition, within the framework of these basic principles in the research, the Sūrat al-Ra‘d was divided into subheadings and evaluated by following the themed commentary method. This dissertation consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction section, the purpose, method and sources of the research are mentioned. Moreover, the first chapter answers the question of what Thematic Tafsīr is, then gives general information about the Sūrat al-Ra‘d and touches upon the basic concepts that constitute the main subjects of this surah. Furthermore, the second chapter explains the Sūrat al-Ra‘d using the thematic tafsīr method and while doing this, it also makes use of classical and contemporary tafsīrs. The conclusion section talks about the methods used in the writing phase of the thesis, general evaluations and inferences about the surah. Sūrat al-Ra‘d generally covers topics such as the existence of Allah, his unity and the proof of his power through rational evidence, the truth of the Qur’ān, the proof of prophethood, some issues related to the afterlife, the characteristics of believers, the delusions of polytheists and the answers given to them.

Key Words: Tafsīr, Thematic Tafsīr Method, Sūrat al-Ra‘d, Sūrat

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	II
İTHAF	III
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, YÖNTEMİ VE LİTERATÜR TARAMASI.....	2
3. KONULU TEFSİRİN MAHİYETİ	3
3.1. Konulu Tefsirin Tanımı	3
3.2. Konulu Tefsirin Kısımları.....	4
3.2.1. Kur'an Çerçevesi Konulu Tefsir Metodu	5
3.2.2. Sûre Çerçevesi Konulu Tefsir Metodu	6
3.3. Konulu Tefsirin Tarihçesi	6
BİRİNCİ BÖLÜM	8
1. RA'D SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	8
1.1. Sûrenin Künyesi.....	8
1.2. Sûrenin Esbâb-ı Nüzûlü	9
1.3. Sûrenin Ana Konuları	11
1.4. Sûrenin Önceki Sûre ile Münasebeti.....	11
1.5. Sûrenin Sonraki Sûre ile Münasebeti.....	12
1.6. Sûrenin Fazileti	12
2. RA'D SÛRESİNİN KONULARINI OLUŞTURAN KAVRAMLAR.....	13
2.1. Tevhîd ile Alakalı Kavramlar	13
2.1.1. Âyet.....	14
2.1.2. Müteâlî	15

2.1.3. Rab	16
2.2. Nübüvvet ile Alakalı Kavramlar	17
2.2.1. Kitap.....	18
2.2.2. Ümmet.....	19
2.2.3. Resul	20
2.2.4. Mu‘cize	21
2.3. İbâdet ve Salih Ameller ile Alakalı Kavramlar.....	23
2.3.1. Tesbih.....	24
2.3.2. Dua.....	25
2.3.3. Secde	27
2.4. Âhiret ile Alakalı Kavramlar	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
RA‘D SÛRESİNİN KONULU TEFSİR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	30
2.1. VAHYİN GERÇEKLIĞİ: KUR’ÂN’IN HAKK OLMASI	30
2.1.1. Müteşâbihten Kur’ân’ın İcâzına: Hurûf-ı Mukattaa	30
2.2. ALEMİN DÜZENİNDEN YARATICININ VARLIĞINA: KEVNÎ AYETLER.....	33
2.2.1. Göklerin Direksiz Olarak Yükseltilişi	34
2.2.2. Allah’ın Arş Üzerine Kurulması	35
2.2.3. İnsanlığa Sunulan Hizmetkârlar: Güneş ve Ayın Düzeni	37
2.2.4. Allah’ın Yeri Yayması ve Dağları Sabit Kılması	39
2.2.5. Zıtlıktaki Hakikat: Bitkilerin Çift Yaratılması.....	41
2.2.6. Günlerin Deveranı: Geceyi Gündüze Bürüme	41
2.2.7. Vahdetten Kesrete Uzanan Tecelliler	43
2.3. MÜŞRİKLERİN NÜBÜVET MAKAMIYLA İMTİHANI	45
2.3.1. Lafügüzafın Bedeli: İnkarcıları Ahirette Bekleyen Karşılıklar	45
2.3.2. Maddeperest Müşriklerin Mu‘cize Talepleri	48
2.4. ALLAH’IN İLİM VE HİKMETİNİN TECELLİLERİ	50
2.4.1. Mutlak Gaybın Anahtarının Allah’ın Elinde Oluşu.....	50
2.4.2. Muhafız Takipçiler: Hafaza Melekleri.....	51
2.4.3. Her Millet Kader Çizgisini Kendisi Çizer	53
2.5. ALLAH’IN KUDRET VE ULUHİYETİNİN YANSIMALARI.....	54

2.5.1. Şimşegin Verdiği Korku ve Ümit	54
2.5.2. Putperest Dua İnancının Butlanı: Duanın Sadece Hakk'tan İstenişi	56
2.5.3. Varlığın Sücûdu	58
2.5.4. Hiç Görmeyenle Gören Bir Olur Mu?	59
2.5.5. Kevnî Mucizeler: Hak ile Batıl Hakkında Verilen Misaller	61
2.6. DAVETE İCABET EDENLER VE BAZI ÖZELLİKLERİ	63
2.6.1. Sözlerine Sadıktırlar.....	64
2.6.2. Emirlere Hakkıyla Riayet Ederler.....	65
2.6.3. Hakka Saygının İfadesi: Haşyet Duyarlar.....	65
2.6.4. Hesab Şuuru İçindedirler	66
2.6.5. Sabrın Sonu: Rıza-i İlahi.....	66
2.6.6. Namazlarını İkame Ederler	66
2.6.7. O Mü'minler ki İnfak Ehlidirler	67
2.6.8. Kötülüğün Panzehri: İyilik Sahibi Olmaları	67
2.7. RA'D SURESİ'NDEKİ MUHTELİF DİĞER KONULAR	69
2.7.1. Günahkarların Bazı Vasıfları	69
2.7.2. Allah Rızkı Dilediğine Verir.....	70
2.7.3. Mucize Bekleyen İnkârcılar	72
2.7.4. Kalpler Ancak Allah'ı Anmakla Sükûna Erer	73
2.7.5. Rahman'ı Tanımayanlar.....	75
2.7.6. Hakk Kelamın Etki Gücü.....	76
2.7.7. Yaratana Yaratılan Bir Olur Mu?	78
2.7.8. İki Ayrı Azap	80
2.7.9. Cennetin Bazı Özellikleri.....	81
2.7.10. Kitap Verilenler	82
2.7.11. Kur'ân'ın Arapça Olmasındaki Hüküm ve Hikmet.....	83
2.7.12. Müşriklerin Yersiz Şüpheleri	84
2.7.13. Peygamberin Yegâne Vazifesi: Tebliğ	86
2.7.14. Arzın Eksiltilmesi	87
2.7.15. Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Yapılan Şahitlikler.....	89
SONUÇ.....	91
KAYNAKLAR	93

ÖZGEÇMİŞ.....	94
----------------------	-----------

KISALTMALAR

as:	Aleyhisselâm.
b.:	bin(oğlu).
bkz:	Bakınız.
çev.:	Çeviren/ler.
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı.
Hız:	Hazreti.
Ö.:	Ölüm Tarihi.
r.a.:	Radıyallâhu anh.
s.:	Sayfa.
sav:	Sallallâhu aleyhi ve sellem.
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı.
thk.:	Tahkik eden.
t.y.:	Tarih yok.
vd.:	Ve diğerleri.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Kur'an-ı Kerîm nâzil olmasıyla birlikte insanlığa rehber ve hidâyet kaynağı olmuş ilâhi bir hitaptır. Öyle ki bütün insanlığı muhatap alması bakımından evrensel mesajlar ihtiva eder. İnsanları dosdoğru yola iletip karanlıklardan aydınlığa çıkaran Kur'an-ı Kerîm; okunup anlaşılması, hükümlerinin hayata tatbik edilmesi amacıyla nazil olmuştur. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerîm'in anlaşılması ve açıklanması büyük bir önemi haizdir. Kur'an-Kerîm'in anlaşılma ve hayata tatbik süreci Hz. Peygamber ile başlamıştır. Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde sahâbe, tabiîn ve tebei tabiîn ile ayetlerin yorumlarına ilişkin ciddi bir sözlü ve yazılı birikim oluşmuştur. Daha sonraki dönemlerde de Kur'an-ı Kerîm'in belli başlı surelerine ilişkin kapsamlı tefsir çalışmaları yapılmıştır.

Tefsir çalışmalarının geliştiği bu evrelerde konu odaklı tefsir çalışmaları da öne çıkmakla birlikte yöntemi bakımından 20. yüzyıl itibariyle kendini gösterir.¹ Kur'an belirli konuların sırayla ele alındığı ve işlendiği bir kitap değildir. Bu sebeple herhangi bir konu Kur'an'da araştırılmak istenirse Kur'an'ın tamamı okunup o konuyla ilgili bütün âyetleri gözden geçirmek gerekir. İşte konulu tefsir metodu tam da burada karşımıza çıkmaktadır. Bu tefsir metoduna göre bir konu bütünlüğünden hareketle ayetler tefsire tabi tutulur. İçinde bulunduğumuz çağda insanları Kur'an'ın engin mesajlarıyla buluşturmada ve anlam iklimine yönlendirmede konulu tefsir metodu önemli bir konumda bulunur. Konulu tefsir, Kur'an'ın Kur'an ile veyahut âyetin âyet ile tefsiri şeklindeki yöntemi de ihtiva ederek geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu yaklaşım tarzına göre Kur'an'ın kendi bütünlüğü göz önünde bulundurularak söz konusu ayetler yine o çerçevede tefsir edilir.²

Araştırmacılar konulu tefsir metodunu 'Kur'an çerçevesi konulu tefsir metodu', 'sûre bazlı konulu tefsir metodu' ve 'âyet eksenli konulu tefsir metodu' olarak üç kısımda incelemişlerdir.³ Bu çalışmamız ise sûre çerçevesi konulu tefsir metodunu kullanarak

¹ Abdulhamit Birişik, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 281-290.

² Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2023, s. 299.

³ Abdulsettar Abdulfettâh Saîd, *el-Medhul ile 't-Tefsiri'l-Mevdûi*, Dâru't-Tevzi' Nâşiru'l-İslâmiyye, Kâhire 1991, s. 26-27; Muhammed Mahmud el-Hicâzi, *el-Vahadetü'l-Mevzûyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadisiyye, Kahire 1970, s. 28.

Ra'd Sûresi'ni ana konuları ekseninde incelemekte ve Ra'd Sûresi'nin vermek istediği mesajı kendi bütünlüğü çerçevesinde ele almaktadır.

Ra'd Sûresi tevhid, nübüvvet, âhiret ve ibadet konularını ihtiva etmesi bakımından dikkat çeken bir sûredir. Nitekim söz konusu bu dört mevzu, aynı zamanda Kur'an'ın temel meseleleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamız da bu denli önemli bir değere sahip olan Ra'd Sûresi'ni ilgili dört temel konu çerçevesinde irdelemektedir. Kur'an'ın farklı sûrelerindeki ayetlere atıfta bulunarak bir bütünlük içerisinde sûreyi değerlendiren bu çalışma, ilgili temalar çerçevesinde ve Kur'an'ın bütünlüğü ekseninde Ra'd Sûresini yorumlamayı amaçlamaktadır.

2. Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Literatür Taraması

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırma konumuz olan Ra'd Sûresinin ismi, âyet sayısı, mushaftaki sırası ve Mekki-Medeni oluşu, önceki ve sonraki sûrelerle arasındaki siyâk-sibâk ilişkisi, fazileti ve sebep-i nüzül bilgilerine yer verilmektedir. Bu bölümde aynı zamanda sûrenin ana konularında öne çıkan kavramlar incelenmektedir.

İkinci bölümde Ra'd sûresi, konulu tefsir metodu ile klasik ve çağdaş tefsirler ışığında değerlendirilmektedir. Tespit edilen ana konular alt başlıklara ayrılarak işlenirken ilgili âyetler metin ve meâliyle birlikte zikredilmekte ve açıklanmaya ihtiyaç duyulan kavramlar hakkında bilgi verilmektedir. Manasıyla ilgili malumatın az olduğu kilit kavramlar üzerinde ayrıntılı açıklama yapılmaktadır. Bu noktada konunun okuyucu tarafından daha rahat anlaşılması hedeflenmektedir.

Çalışmamızda âyetler ele alınırken önce sûre içerisindeki bağlamı göz önünde bulundurulmakta ve daha sonra Kur'an'ın farklı yerlerindeki ilgili âyetlere atıf yapmak suretiyle bir metot takip edilmektedir. Aynı zamanda araştırma, kaynak olarak tespit ettiği tefsirlerdeki görüşleri genel anlamda tahlil etmektedir. Bu görüşler yerine göre mukayese edilerek konunun anlaşılmasına katkı yapmaktadır. Bütün bu yaklaşım ve yöntemler söz konusu dört temel konu çerçevesinde gerçekleşir. Bu da vurgulanmak istenen asıl mananın ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır.

Çalışma boyunca birçok klasik ve modern kaynaklardan istifade edilmiştir. İlk olarak hadis kaynaklarından Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'i, Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'i, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'i, İbn Mâce'nin

es-Sünen’i, Dârimi’nin *es-Sünen*’in den istifade edilmiştir. Bununla birlikte sûrenin ana konularını oluşturan temel kavramlar tahlil edilirken de Râgıb el-İsfehânî’nin (ö. 426/1034) *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, Seyyid Şerîf el-Cürcânî’nin (ö. 1149/1736) *et-Ta’rîfât*, İbn Manzûr’un (ö. 711/1311) *Lisânü’l-‘Arab*, el-Fîrûzâbâdî’nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Muhammed Fuâd Abdülbâkî’nin (ö. 1968), *el-Mu’cemü’l-Müfehres li elfâzi’l Kur’âni’l Kerîm* eserlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca Taberî (ö. 310/923), Zemahşeri (ö. 538/1144), Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), Kadı Beyzavî (ö. 685/1286) gibi müfessirlerin de tanımlamalarından veya nakillerinden yararlanılmıştır. Ayet meâlleri D.İ.B Türkçe meâlinden istifade edilerek belirtilmiştir.

Bu araştırmada istifade edilen başlıca tefsir kaynakları şunlardır:

Taberî’nin (ö. 310/923) *Câmiü’l-Beyân fî Tefsir’il-Kur’ân*, Mâtürîdî’nin (ö. 333/944) *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, ez-Zemahşeri’nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf ‘an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzîl*, Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu’l-Gayb*, el-Beyzâvî’nin (ö. 685/1286) *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, Elmalılı Muhammed Hamdi’nin (ö. 1942) *Hak Dini Kur’an Dili*, Ömer Nasuhi Bilmen’in (ö. 1971) *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, Hayreddin Karaman vd.’nin *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*.

3. Konulu Tefsirin Mahiyeti

3.1. Konulu Tefsirin Tanımı

Konulu tefsir kavramı Arap dilinde (التفسير الموضوعي) *et-tefsirü’l-mevdûi* terimiyle ifade edilir. Tefsir kelimesi (ف س ر) f-s-r veya (س ف ر) s-f-r kökünden türetilmiş olup (تفعيل) vezninde bir mastardır. (ف س ر) lügatte “bir şeyi açıklamak, kapalı bir şeyi açmak” gibi manalara gelmekte iken (س ف ر) ise “bir şeyi ortaya çıkarmak veya açığa çıkarmak” manasında kullanılmaktadır.⁴ İstilahta ise, “Müfessirin, Kur’an ayetlerinin manasına vakıf olup gücü nispetince murâd-ı ilahiyeyi aramasıdır” diye tanımlanır.⁵ Mevdûi kelimesinin kökü (وضع) vad’ lügatte icat etmek, yaratmak, bina etmek, sabitleştirmek gibi

⁴ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Da’ru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, Beyrut 1997, c. 10, s. 260; Mustafa Müslim, *Mebâhis fî’t-Tefsiri’l-Mevdûi*, Dârül-Kalem, Şam 2000, s. 15.

⁵ Ez-Zehabi, *et-Tefsir ve’l-Müfessirîn*, Mektebet-ü Vehbe, Kahire ts, c. 1, s. 14; Mustafa Müslim, *Mebâhis fî’t-Tefsiri’l-Mevdûi*, s. 15.

anlamlara gelmektedir.⁶ Bu tanımlar göz önünde bulundurulduğunda mevdûi kelimesi bir araya getirilip toplanmış, icat edilmiş, anlamına gelmektedir.⁷

Konulu tefsir hakkında ıstılahi birçok tanım yapılmıştır. Tanımlardan bazıları şunlardır:

Konulu tefsir; Kur'an'ın maksatları doğrultusunda farklı sûrelerde zikredilen ve aynı konuya temas eden âyetleri yine Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde bir tasnife tabi tutarak tefsir etmektir.⁸

Hicâzi'ye göre; Kur'an'ı Kerim'in farklı yerlerindeki hususi olan konulardan yine Kur'an'ın genel bağlamı göz önünde bulundurularak umumi mevzuları bir başlık altında toplama metodudur.⁹

Konulu tefsir hakkında araştırmaları bulunan Mevlüt Güngör konulu tefsiri şöyle yorumlamaktadır; herhangi bir konu hakkında bütün âyetleri mümkün mertebe nüzül sırasına riayet ederek bir çatı altında toplayıp ilmi bir tahlil yaptıktan sonra muradı ilahiyeyi ortaya koymaya çalışan bir tefsir metodudur.¹⁰

Bu tanımları ele aldığımızda şu çıkarımlarda bulunmaktayız;

1. Konulu tefsir metodu tefsir ilminin kaideleri doğrultusunda Kur'an bütünlüğünün dikkate alınması,
2. İlgili âyetler belirtilirken nüzul sırasının önemsenmesi,
3. İlmi çalışmanın sadece ilgili konuya hasredilmesi,
4. Allah Teâlâ'nın kalamındaki muradının ortaya konulmaya çalışılması gibi hususlara değinilmiştir.

3.2. Konulu Tefsirin Kısımları

Konulu tefsir metodu ile ilgili çalışmaların yirminci asrın ikinci yarısında telif edildiğini, usul ve kaidelerinde bu süreçte oluştuğunu görmekteyiz. Telif edilen eserleri incelediğimizde konulu tefsirin metot olarak farklı kısımlara ayrıldığını görmekteyiz. Konuyla ilgili kitaplara müracaat ettiğimizde; Kur'an'ın bütüncül olarak ele alınması ile

⁶ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. El-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, Da'ru-l-Marife , Beyrut 2001, s. 540.

⁷ İsfahânî, *Müfredat*, s. 540; Mustafa Müslim, *Mebâhis fi't-Tefsiri'l-Mevdûi*, s. 15.

⁸ Mustafa Müslim, *Mebâhis fi't-Tefsiri'l-Mevdûi*, s. 16.

⁹ Hicâzi, *el-Vahadetü'l-Mevzüyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 33-34.

¹⁰ Mevlüt Güngör, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, c. 2, s. 7, (Mayıs 1988), 50.

konulu tefsir, sûre çerçevesi konulu tefsir ve âyet bazlı konulu tefsir olarak üç kısımda incelendiği gibi¹¹ sadece Kur'an eksenli ve sûre bazlı bir metod takip edenlerde mevcuttur.¹² Biz de konuyla ilgili ikili tasnife tabi olacağız.

3.2.1. Kur'an Çerçevesi Konulu Tefsir Metodu

Bu metotta kendi içerisinde ikili tasnife gidilmiş olup Kur'an'daki bir konu veya kavram üzerinden inceleme yapılır. Bu yöntemle ele alınan konu ya da kavram Kur'an içinde bütüncül bir araştırmaya tabi tutulur. İncelenen konu ya da kavram ile ilgili ayetler nüzul sırasına riayet edilerek ayetlerin siyak-sibak ilişkisi de göz önünde bulundurularak murad-ı ilahi tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Konu bazlı bir çalışma yapılacaksa öncelikle konu belirlenir. İlgili konu ile doğrudan ya da dolaylı bütün ayetler Kur'an'ın tamamı ele alınarak belirli bir usul dahilinde nüzul sırasına göre tasnif edilir. Yapılan çalışma başka ayet ve hadislerle de desteklenir. Bu yönteme "Konu Bazlı Tefsir" denilir.¹³ "Kur'an'da Peygamber Kıssaları", "Kur'an'da Mü'minlerin Özellikleri" gibi çalışmalar bu metod için örnek verilebilir.

Kur'an'da zikredilmiş herhangi bir kavramın detaylı bir şekilde tahlil edilip açıklanmasına ise "Kavram Tefsiri" denilmektedir.¹⁴ Bu metotta ilgili kavram ve türevlerinin yer aldığı âyetler incelenerek lügat ve kavramsal anlamlar tespit edilir. Sonrasında siyak-sibak ilişkisi ele alınır, gerekirse semantik tahlillere de gidilir. "Kur'an'da Kalp", Kur'an'da Zaman" gibi çalışmalar bu metoda örnek verilebilir.

Özetle Kur'an çerçevesi konulu tefsir metodu, ele alınan konu ya da kavramın Kur'an'ın tümünde araştırmaya tabi tutulup nüzul sırasına riayet edilerek tefsirinin yapılmasıdır.

¹¹ Abdulsettar Abdul Fettah Said, *el-Medhul ile 't-Tefsiri'l-Mevdui*, s. 26-27; Hicazi, *el-Vahdetü'l-Mevduiyye fi'l Kur'ani'l-Kerim*, s. 28.

¹² Şahin Güven, *Çağdaş Tefsir Çalışmalarında Konulu Tefsir Metodu*, Şura, İstanbul 2001, s. 133.

¹³ Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, İfav Yayınları, İstanbul 2013, s. 101.

¹⁴ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 103.

3.2.2. Sûre Çerçevesi Konulu Tefsir Metodu

Sûre bazlı konulu tefsiri; “bir sûrenin hedeflediği gâyeyi açığa çıkartıp ve sûrede zikredilen mevzuların ayrıştırılarak ve belli bir disiplin içerisinde tefsir etme metodudur.”¹⁵

Tek konulu sûre tefsiri ve çok konulu sûre tefsiri olarak ikili bir tasnife gidilmiştir.

Tek konulu sûre tefsirine sadece uluhiyyet konusuna değinmesi bakımından ihlas sûresi örnek olarak gösterilebilir. Çok konulu sûre tefsiri ise sûrenin yönlendirdiği temel hedefler belirlendikten sonra iç içe girmiş birçok konuyu bağlamlarıyla birlikte inceleyip bütüncül bir bakış açısıyla sûreyi tahlil etme çabası olarak nitelendirilebilir.¹⁶ “Erdemli Toplumun İnşası: Hucurat Sûresi”, “Mücadele Sûresi Işığında Zihar Meselesi” gibi konular bu tür tefsir metoduna örnek teşkil etmektedir.

Kısaca sûre çerçevesi konulu tefsir metodu, bir sûrenin kendine has ve daha umumi gayelerini ve iç içe bulunan mevzularını ve ilişkilerini sûre bütünlüğü içerisinde ortaya koymaktır.

3.3. Konulu Tefsirin Tarihçesi

Konulu tefsir metodunun ortaya çıkış ve gelişim süreciyle ilgili iki farklı perspektiften değerlendirme yapıldığını görmekteyiz.

Konulu tefsir, bir yoruma göre anladığımız mana ve isimlendirmeye içinde bulunduğumuz asırda meydana çıkmış bir metot olmakla birlikte ve bugün ki manada tanımlanmamış haliyle de Hz. Peygamber dönemine dayandığı savunulmaktadır. Nitekim bu görüşün en temel dayanağı ise Hz. Peygamber’in Kur’an’ı yeri geldiğinde Kur’an’la tefsir etmesidir. Bu da bir mevzu ile alakalı ayetlerin aynı grup içerisinde bulunup o konuyla ilgili çerçeve çizmesini ifade etmektedir. Fukahanın da fıkıhı mevzuları baplara ayırırken mevzu ile alakalı ayetleri değerlendirmeleri de bu görüşe örnek teşkil etmektedir. Bu minvalde metodun Hz. Peygamber zamanından beri sistematik olmasa da kullanıla geldiği görüşü çıkmaktadır.¹⁷

Bu görüşün aksini iddia edenlere göre, bu metodun kullanımı için sadece Hz. Peygamber’in Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri ile yetinilemeyeceği hadislere, sahabe kavline,

¹⁵ Bilal Gökçir, “Konulu Tefsir: Hedef, İmkân ve Sınırları”, *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi*, (Mart-Mayıs 2009), 459.

¹⁶ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 104-113.

¹⁷ Hicâzî, *el-Vahdetü'l Mevdüiyye fi'l Kur'âni'l-Kerîm*, s. 8.

sebebi nüzul bilgisine ve siyâk-sibâk ilişkilerine de ihtiyaç olduğu savunulmaktadır. Bu görüşü benimseyenlere göre belirttiğimiz usul konulu tefsir çerçevesinde görülmemektedir. Bu fikirde olanlara göre konulu tefsir, kullandığımız mana ve isimlendirmeyle son asırda ortaya çıkmış bir metottur.¹⁸

Sonuç olarak; konulu tefsirin son asırda sistemleşmesiyle birlikte Hz. Peygamber döneminden bugüne kadar da adı konulmadığı halde kullanılan bir metot olduğunu belirtebiliriz.

¹⁸ es-Seyyid Ivaz, *et-Tefsîru 'l-mevdûi*, Mektebetü'r-rüş, Beyrut 2008, s. 31.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Ra‘d Sûresine Genel Bir Bakış

1.1. Sûrenin Künyesi

Ra‘d’ sûresinin ismiyle alakalı bilgi vermeden önce sûre kelimesine kısaca değinmekte fayda olacaktır. Sûre kelimesi (سورة) s-v-r harflerinden türemiştir. Lügatte şan, mevki, bina, yüksek rütbe, anlamlarına gelmektedir.¹⁹ Terim anlamı olarak sûre, en az üç ayet olmak şartıyla ayetlerin bir araya gelmesiyle oluşan her bir Kur’an bölümüdür.²⁰ Sûreler isimlerini, kıssalarda geçen şahıslardan, mevzubahis olan topluluklardan veya sûrenin başında geçen ilk kelimedenden almaktadır. Bundan dolayı bazı sûreler birden fazla isim alabilirler. Fâtır-Melâike, İsrâ-Ben-i İsrâil, İnsan-Dehr, gibi.²¹

Ra‘d sûresi adını, sûrenin 13. âyetinde geçmekte olan “gök gürültüsü” manasına gelen (الرَّعْدُ) er-Ra‘d’ kelimesinden almıştır.²² Bu kelimenin bulutları sevk eden bir melek olduğu da rivayet olunmaktadır.²³ Sûrenin adının sahâbe döneminden itibaren sadece bu adla zikredilmiş olup, bu ismin Hz. Peygamber tarafından konulmuş olma ihtimali kuvvetle muhtemel gözükmemektedir.²⁴

Ra‘d sûresi kırk üç âyetten oluşmakta olup mushaftaki sıralamada on üçüncü, iniş sırasına göre doksan altıncı sûredir. Muhammed sûresinden sonra, Rahmân sûresinden önce nâzil olmuştur. Sûrenin Mekkî mi Medenî mi oluşu hakkında farklı rivayet ve tespitler mevcuttur.²⁵ Sûrenin Hurûf-i mukatta ile başlaması, üslûbunun Mekki sûrelere benzemesi, Allah’ın varlığına, birliğine ve kudretine dair çeşitli delillerin öne çıkarılması, tevhid ilkeleri ve müşriklerin kınanması gibi konuları ihtiva etmesi bakımından Mekki bir sûre olduğuna dair görüş tercihe şâyan görülmüştür.²⁶ Bununla birlikte sûrenin 31-32.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 6, s. 427; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru İsâ el-Bâbî el-Hallabî, Mısır 1943, c. 1, s. 350; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara 2014, s. 57.

²⁰ Ebu’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Şuayb el-Arnâût, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2008, s. 118.

²¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 102.

²² İsfahânî, *Müfredat*, s. 203; M. Kâmil Yaşaroğlu, “Ra‘d Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 383-384.

²³ Ahmed b. Hanbel, *El-Câmi’li-Ulumi’l-İmam*, Dârü’l Felah, Kahire 2009, c. 13, s. 165; İsfahânî, *Müfredat* 203.

²⁴ Hayreddin Karaman vd, *Kur’an Yolu Tefsiri*, DİB, Ankara 2020, c. 3, s. 268.

²⁵ Celaledin Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut t.y, s. 34-38.

²⁶ Karaman vd, *Kur’an Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 268; Yaşaroğlu, “Ra‘d Sûresi”, c. 34, s. 383-384.

âyetlerinin özellikle Mekkî, 8-13. âyetler arasının da bilhassa Medenî olduğunu hatta sûrenin tamamının Medeni olduğunu iddia edenlerde mevcuttur.²⁷

1.2. Sûrenin Esbâb-ı Nüzûlü

Esbâb-ı Nüzûl “esbâb” ve “nüzul” kelimelerinden oluşan bir terkiptir. Esbâb kelimesi, “işaret, vasıta, metot, menhec, yol” anlamlarına gelmektedir.²⁸ Nüzûl kelimesi (نزل) nezele fiilinden türemiş olup, “yukarıdan aşağı inmek, bir yere inmek” anlamlarına gelmektedir.²⁹ Buna göre sebep-i nüzul terkibi “bir şeyin iniş sebebi” anlamına geldiği söylenebilir. Tefsir ilminin bir terimi olarak sebep-i nüzul: Hz. Peygamber döneminde meydana gelen bir olayın veya Hz. Peygamber’e yöneltilen soruların, hüküm inşa etmesi maksadıyla bir veya birden fazla âyetin nâzil olmasına denmektedir.³⁰

Kur’an’ı Kerim’in anlaşılmasında ve tefsir edilmesinde esbâb-ı nüzule vakıf olmak büyük önem arz etmektedir. Bir âyetin vuku’ bulan hangi olayla ilgili olarak indirildiğini, nerede ve hangi şartlar içinde nâzil olduğunu bilmek âyetin muradı ilâhîyeye uygun şekilde tevîl edilmesi, fikhî hükümlerin çıkarılması, âyet ve sûreler arasındaki münasebetin bilinmesi için büyük önem arz etmektedir.³¹

Bu bilgiler doğrultusunda Ra‘d sûresindeki sebep-i nüzullerle irtibatlı nakledilen rivayetleri şöyle sıralayabiliriz:

“... O, yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Onlar ise Allah hakkında mücadele ediyorlar. Hâlbuki O, azabı çok şiddetli olandır.”³² âyetinin sebep-i nüzulü ile ilgili Enes b. Malik’ten rivayetle şu hadise nakledilmiştir:

Allah Resulü bir keresinde elçi gönderip Arap milletinin ileri gelenlerinden birini yanına çağırttı. O kişi şahsın yanına varıp: “Allah Resulü seni yanına çağırıyor” dedi. Çağrılan şahıs, “Allah’ın elçisi de kim oluyor ki? Allah nasıldır? O altından mıdır, gümüşten midir yoksa bakırdan mı ilahtır?” dedi. Gönderilen elçi Allah Resul’üne dönüp vaziyeti haber verdi ve: “Ey Allah’ın resulü çağırdığın kişi bana şu şekilde cevap verdi hâsılı davetine icâbet etmedi,” dedi. Allah Resulü elçi vesilesiyle aynı kişiyi tekrar

²⁷ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 38; Karaman vd, *Kur’an Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 268.

²⁸ İsfahânî, *Müfredat*, s. 226.

²⁹ İsfahânî, *Müfredat*, s. 490.

³⁰ Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, s. 106.

³¹ Muhsin Demirci, “Esbâb-ı Nüzûl” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, c. 2, s. 360.

³² er-R’ad 13/13.

çağırttı. Olay aynı şekliyle tekrar meydana geldi. Allah Resul'üne döndü ve: “Ey Allah'ın elçisi davetin yine kabul etmedi,” dedi. Arap milletin ileri gelenlerinden olan adam Allah Resulü tarafından tekrar çağrıldı ama adam aynı cevabı vererek üçüncü kez daveti reddetti. Daveti geri çevirdiği o son seferde Allah'u Teâla başının üstüne bir bulut gönderdi, ardından şimşekler çaktı ve ondan bir yıldırım düşerek adamı helak edip alıp götürdü. Bu olay üzerine zikredilen âyet-i kerime indirildi.³³

Bu âyetin sebab-i nüzulü, dönemin müşriklerinin ilah tasavvurunu gözler önüne sermektedir. Öyle ki putlara tapmaları hasebiyle Allah Teâla'yı altın, gümüş, bakır gibi maddelerle özdeşleştirerek ne denli bir hezeyana kapıldıklarını açığa vurmaktadırlar.

Aynı âyeti kerimenin nüzul sebebiyle ilgili İbn Abbas'tan rivayetle kaynaklarda zikredildiğine göre Hz. Peygamber'e iki şahıs suikast düzenlemek ister. Hz. Peygamber'in yanına vardıklarında Nebi (a.s)'a durum hâsıl olur ve niyetlerini anlaması akabinde Allah'a kendilerinin şerrinden koruması için dua eder. Sonrasında bu iki şahıs başarılı olamayarak dönüp giderler. İşte bu şahıslardan biri olan, Erbed b. Rebia'nın üzerine, bir yaz gününde yıldırım çarpmış ve onu yakıp kavurmuştur.³⁴

Sûre içerisinde geçen “...Onlar ki Rahman'ı inkâr ediyorlar.”³⁵ ifadesinin sebab-i nüzulü ile ilgili şu hadise nakledilmektedir: Rasulullah (s.a.v) müşriklerle Hudeybiye barış antlaşması yaparken, antlaşma metninin baş tarafına “Bismillahirrahmanirrahim” yazılmasını emretmiş, Kureyşli müşrikler ise “Rahmanı yazma biz onu tanımıyoruz, Ey Allah'ım senin adınla diye yaz,” demişlerdir.³⁶

Vâhidi'nin *Esbâbü'n-nüzûl* eserinde ve Suyûtî'nin *Lübâbu'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl* eserinde 31. Âyetle ilgili özetle şöyle bahsedilmektedir: Kureyş kavmi: “Ey Muhammed senin nübüvvetini kabullenip, itaat etmemizi istersen bu Kur'an ile dağları Mekke'den başka yerlere sür ki etrafımız ferahlasın, oralara bağ bahçe, otlak araziler yapalım. O Kur'an'la rüzgârı emrimize âmade kıl ki onunla ticaret için Şam'a gidelim veya o Kur'an'la Kusay b. Kilab gibi dedelerimize hayat ver ki onlarla görüşelim. İşte o müşriklerin akıl dışı istekleri üzerine bu ayet nazil olmuştur.”³⁷

³³ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî Vahidi, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Dârü'l-İslâh, Dammam 1996, s. 271; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Müessesetü'l-Kütübi' Sekafîyye, Beyrut 2002, s. 151.

³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, Da'rul Fikr, Lübnan 2001, c. 8, s. 146; Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 272.

³⁵ er-R'ad 13/30.

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, c. 8, s. 174; Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 273.

³⁷ Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 274; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 151-152.

Öyle ki müşriklerin akıl dışı isteklerde bulunmaları onların iman etmemek için diretmeleri anlamına gelmektedir. Bunların en dikkat çekici hastalıkları iman etmemek için ısrarları, durmadan mucize isteyip diretmeleri olduğunu anlamaktayız. Mucizeleri meydana getirmek yalnız Allah'ın emriyle mümkün olacaktır. Fakat müşrikler yapıp ettikleri yüzünden felâkete uğrayacaklardır.

Yine 38. âyetin sebab-i nüzulü hakkında şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Yahudiler Allah resulüne “Nebi olsa evlenmezdi,” diyerek sataşmışlar ve bunun üzerine kendisinden önce de peygamberlerin eşleri ve çocukları olduğunu belirten âyet nâzil olmuştur.³⁸

1.3. Sûrenin Ana Konuları

Ra'd sûresinin ana konularını tevhid, nübüvvet, Kur'an'ın hak olması, ahiret, mü'minlerin başlıca özellikleri, müşriklerin hezeyanları oluşturmaktadır. Ayrıca sûrede Allah'ın ilim ve kudretinin akli delillerle ispatı, birçok kevnî ayetler, ahlâki konulardan bahsedilmektedir. Sûrede geçen tüm konuları tevhid, nübüvvet, ahiret başlıkları altında toplamak mümkün olacaktır.

1.4. Sûrenin Önceki Sûre ile Münasebeti

Tefsir ilminde, âyetlerin ve sûrelerin anlamsal irtibatını irdeleyen bilim dalına *münasebatü'l-âyât ve's-süver* denilmektedir.³⁹ Bu alanda önemli bir eseri bulunan Suyûti Yusuf sûresi 102. âyet ile R'ad sûresi 2-4. âyetleri arasında münasebet kurmuştur.

Yusuf Sûresi 102. âyetinde gökler ve yeryüzü hakkında deliller olduğunu kapalı bir şekilde zikredilmiş olup Ra'd Sûresi 2-4. âyetlerindeki ifadelerle gökler ve yeryüzü hakkında detaylı, açık bilgiler verilmiştir.⁴⁰

³⁸ Vahidi, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 274.

³⁹ Mehmet Faik Yılmaz, “Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, c. 31, s. 568-570.

⁴⁰ Suyûti, *Tenâsuku'd-Dürrer fî Tenâsübi'l-Süver*, Thk: Abdulkadir Ahmed Ata, Dâru'l-Kütübi'l- İlmiye, Beyrut 1986, s. 95.

1.5. Sûrenin Sonraki Sûre ile Münasebeti

Suyûtî, Ra'd sûresinin son âyetindeki kitaptan (Kur'an) dan ismen bahsedildiğini, böylelikle Kur'an hakkında ilave bilgi verilmediğini, İbrâhîm sûresinin ilk iki âyetinde ise Kur'an'ın mahiyeti hakkında bilgi verildiğini ifade ederek münasebet kurmuştur.⁴¹

Aynı şekilde Ra'd sûresi 32. âyetinde peygamberlerin alaya alındıkları genel bir ifade ile belirtilmişken, İbrâhîm sûresinin 9-16. ayetleri arasında istihza edilen peygamberler, istihzada bulunanlar, müstehzilerin alay şekilleri ve duçar oldukları azab hakkında daha detaylı bir bilgi verilmiştir.⁴²

Böylelikle İbrahim Sûresindeki bazı âyetlerin Ra'd Sûresindeki bazı âyetlerin tefsiri mahiyetinde olduğunu, aralarında belli başlı münâsebetlerin olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

1.6. Sûrenin Fazileti

Fazilet kelimesinin çoğulu olan “fedâil” (فضائل) kelimesi “üstün meziyetlere sahip olma, yüksek derece” anlamlarına gelmektedir.⁴³ Kur'ân-ı Kerîm'in, tamamının veya bazı sûre ya da âyetleriyle ilgili öğreten, tilâvet eden, ezberleyip dinleyenlerle ilgili sevapları, bazı sûre yahut âyetlerinin şifalı olduğu hususunda âyet ve hadislerde zikredilen bilgilere *Fezâilü'l-Kur'ân* denilmektedir.⁴⁴

Ra'd sûresinin faziletiyle ilgili kaynaklarda geçen rivayetin mevzu bir hadis olduğu aktarılmaktadır.⁴⁵ Hz. Peygamber'e dayandırılan rivayet şu şekildedir: "Ra'd sûresini tilâvet edene şimdiye kadar gelmiş ve kıyamete kadar geçecek bulutların ağırlığının on misli sevap yazılır ve o kimse haşırde Allah'la olan ahidlerine riâyet edenlerle bulundurulur."⁴⁶

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir el-Mervezî nin Câbir b. Zeyd'den rivayetle sekerat halindeki bir kimsenin yanında Ra'd sûresinin okunmasının müstehab olduğu, kabz halinin kolay geçmesine vesile olacağı da rivayetler arasındadır.⁴⁷

⁴¹ Suyûtî, *Tenâsuku'd-Dürrer fî Tenâsübi'l-Süver*, s. 96.

⁴² Suyûtî, *Tenâsuku'd-Dürrer fî Tenâsübi'l-Süver*, s. 96.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 10, s. 280.

⁴⁴ Ebî Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, Thk: Faruk Hamarât, Dâru'l Hayâu'l-Ülûm, Beyrut 1996, s. 17.

⁴⁵ Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-İlâhî 'an Şedidi'z-za'f ve'l-Mevzû' ve'l-Vâhî*, Dâru's-Selâm, thk. Muhammed Mahmûd Ahmed Bekkâr, Mekke 1408, c. 2, s. 716.

⁴⁶ Zemahşerî, *Keşşaf*, Da'ru'l Kütübül İlmiyye, Beyrut 1995, c. 2, s. 515; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999, c. 1, s. 511.

⁴⁷ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, Da'rul Fikr, Beyrut: 2011, c. 4, s. 599.

Kaynaklarda sûrenin fazileti ilgili başka bir rivayete rastlanılmamıştır.

2. Ra‘d Sûresinin Konularını Oluşturan Kavramlar

Ra‘d sûresinin Mekki sûrelerden olduğu hakkında ihtilaflar da olsa genel kabul bu yöndedir. Mekki sûrelerin temel konuları olan tevhid, nübüvvet, ahiret mevzuları Ra‘d suresinde ihtiva etmektedir. Ra‘d suresi mukattaa harfleri ile başlamaktadır. Nitekim bu harfler, Kur’an’ın mu‘ciz oluşunun en önemli işaretlerindendir. Öyle ki bu harflerin manaları anlaşılamamıştır. Ra‘d suresi Allah’ın varlığına ve birliğine deliller getiren kevnî âyetlerden bahsederek tevhid esaslarına vurgu yapmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber ve dönemin müşrikleri ile ilgili bazı meseleler mevzu bahis yapılarak bunun üzerinden nübüvvet esası da ön plana çıkartılmıştır. Yeri gelmiş Hz. Peygamber ve mü’minler teselli edilmiş, inkâr edenler ise tehdit edilmiştir. Bu tehditlerde ahiret hatırlatılmış, cennet ve cehennemin varlığı vurgulanmıştır. Bu bölümde sûrenin daha iyi anlaşılması için sûrede öne çıkan kavramları, araştırmamıza konu olan sûredeki kullanımlarından da örnekler verip yorumlarını yaparak açıklamaya çalışacağız. Bu sebeple Ra‘d suresini oluşturan ana kavramları tevhid, nübüvvet, ahiret, ibadet konuları ekseninde ele alacağız.

2.1. Tevhid ile Alakalı Kavramlar

Kavramlara geçmeden önce tevhid kelimesinin tanımını belirtmekte fayda olacaktır. Lügatte “bir ve tek olmak” anlamındaki v-h-d harflerinden oluşan tevhid kelimesi “bir şeyi birlemek ve tek oluşunu tasdik edip kabullenmek,” demektir.⁴⁸ Tevhid kelimesi terim olarak Allah’ı zâtı ve sıfatlarıyla tek ilah olduğunu dil ile ikrar, kalp ile tasdik etmektir. Aynı zamanda rububiyetiyle Allah’ı bilme, tanıma, vahdaniyetini ikrar, onun haricinde var olan hiçbir şeyi ona denk tutmamaktır.⁴⁹

İslam’ın en temel esası olan tevhid inancı insanlığın ilk yaratılışından yani ilk peygamber olan Hz. Adem’den itibaren kıyamete kadar var olacaktır. İnsanlığın dünya-ahiret yolunu aydınlatmak amacıyla gönderilen peygamberlerin yegâne davaları tevhid inancını tebliğ etmek, yalnızca Allah’a inanıp O’na kulluk için insanlara ikazlarda bulunarak doğru yolu göstermektir. Nitekim Kur’an’ın bizlere öğrettiği düsturlar

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 15, s. 232.

⁴⁹ Muhammed b. Ali es-Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta’rîfât*, (thk.), Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Dâru’l-Fazîle, Kahire 1413, s. 62.

çerçevesinde de görmekteyiz ki tevhid inancı her daim şirk içeren bütün batıl inançlarla mücadele içerisinde olmuştur. Allah'ın bir ve tek olduğu hususu Kur'an'ın temel meselesi olmakla birlikte Ra'd sûresinin de temel konularından birini oluşturmaktadır. Tevhid konusu bağlamında âyet, ahd, muakkıbat, misak kavramları ele alınacaktır.

2.1.1. Âyet

“Bir şeyin varlığına işaret eden alâmet” anlamını taşımasının yanı sıra “apaçık alâmet, burhan, işaret, mucize, ibret” gibi manalara gelmektedir.⁵⁰

“Âyet” in lafzen Kur'an'da geçip; inkârcıların Allah Resulü'nden bir âyet istemesi mucize manasında,⁵¹ âhiret azabından korkanlar için âyetin olması ibret manasında,⁵² Allah'ın varlığının delillerinden olan, gökleri ve yeri yaratmasını, dillerin ve renklerin farklı olmasını bilenler için âyetler olduğunu bildirmesi burhan ve delil manasında,⁵³ başka bir âyette de alamet ve işaret manasında⁵⁴ kullanıldığını görmekteyiz.

Kur'an'da tekil ve çoğul şekilde 382 yerde zikredilen âyet lafzı, mutlak manada iki kısma ayrıldığını görmekteyiz. Birincisi, fiili âyetlerdir. Kâinatta yüce yaratıcının varlığını, birliğini ve yüce sıfatlarının tecellilerini yansıtan delillerin tamamı fiili âyetlerdir. Galaksilerde bulunan gezegenlerin intizam içerisindeki deveranından, bir kelebeğin üzerindeki desenlerin rengarenk uyumuna kadar akıl ve vicdan sahipleri için birçok âyet mevcuttur. Bunlara “*kevnî*”, “*tekvîni*” veya “*ilmî*” âyette denilmektedir.⁵⁵

İkincisi ise kavli yâni vahyi âyetlerdir. Peygamberlere indirilmiş olan kitapların tümü bu tür âyetleri ihtiva etmektedir. Kavli âyetler fiili âyetlere işaret etmekle birlikte insanlar tarafından kolayca anlaşılmaları için gerekli açıklamaları da barındırmaktadır. Bu kısma dahil olan âyetlere “*teşri*” ve “*tenzili*” âyetler de denilmektedir.⁵⁶

Ra'd sûresinde bulunan hem teşrii hem de kevnî âyetlere işaret olan âyetlerden örnekler verecek olursak;

Teşrii âyete misal: “*Elif-lâm-mîm-râ. İşte kitabın âyetleri. Rabbinden sana indirilen, gerçeğin ta kendisidir; fakat insanların çoğu inanmaz.*”⁵⁷ âyeti gösterilebilir.

⁵⁰ İsfahânî, *Müfredat*, s. 41;

⁵¹ er-Ra'd 13/7.

⁵² Hüd 11/103.

⁵³ er-Rûm 30/22.

⁵⁴ el-Bakara 2/248.

⁵⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 99.

⁵⁶ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Huzur Yayınları, İstanbul 2008, c. 1, s. 554.

⁵⁷ er-Ra'd 13/1

Buradaki kitaptan hangi kitabın kast olunduğu noktasında farklı görüşler vardır. Müfessirlerin çoğunluğu bunun Kur'an'ı Kerim olduğu, âyetlerin ise Kur'an'ı Kerim âyetleri olacağı veya âyetin zikredildiği sûredeki âyetler olacağı kanaatindedir.⁵⁸ Bazı müfessirler buradaki kitaptan maksadın bu sûre, âyetler de bu sûrenin âyetleri olduğu görüşündedir.⁵⁹ Kitaptan maksadın Kur'an'dan önce indirilen kitaplardır veya Tevrat ve İncil olacağını söyleyenlerde vardır.⁶⁰ Sûrenin başlangıcında öncelikle âyetlere dikkat çekildiğini görmekteyiz. Burada âyetler tilâvet edilip kitabın hak olduğu sonucuna varılması hedeflenmiştir, sonrasında ise kitabın hak olduğuna özellikle vurgu yapılmıştır.

Sûre içerisinde birçok kevnî âyete atıf vardır. Bunlardan birine misal olarak: Allah'ın, gökleri görebileceğimiz bir direk olmaksızın yükselttiğini, güneşi ve ayı emrine boyun eğdirdiğini; her birinin belirlenmiş bir vakte kadar cereyan edeceğini bildirmesini zikredebiliriz.⁶¹ Nitekim sûre içerisinde Allah'ın varlığına, birliğine kısacası tevhid esaslarına delil, işaret olacak birçok âyet zikredilmektedir. Özetle belirtecek olursak teşrii veya kevnî olsun her bir âyet tevhid ilkesine birer delil mahiyetindedir. Akıl ve vicdan sahibi olan bir mü'mine düşen en büyük vazifelerden biri de âyetlere karşı duyarsız kalmamak, her daim ibret nazarıyla bu âyetleri okumak, tefekkür etmektir.

2.1.2. Müteâlî

Müteâlî, Ra'd sûresinde zikredilen Allah'ın isimlerindendir. Allah'ın isimleriyle tevhid esasının bağlantılı olması hasebiyle tevhid ile alakalı kavramlar arasında zikretme gereği duyduk. Allah Teâlâ'nın ism-i fail ve sıfat olarak sıygasıyla varit isimleri dahil bütün isimlerine *esmâ-i hüsnâ* denilmektedir.⁶² “Müteâlî” ismi de Allah Teâlâ'nın esmâ-i hüsnâ'sındandır. Nitekim en güzel isimler Allah'a mahsustur. O'nun isimleri mukaddestir. Allah Teâlâ'nın esması tevhid inancının temel yapıtaşlarındandır. “*Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur.*”⁶³ âyeti bunun en güzel delilidir. Ayette tevhide vurgu yapıldıktan sonra isimlerine atıfta bulunulmuştur.

⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Da'ru-l Marife Yayınları, Beyrut 1979, c. 2, s. 498; İbn Aşur, *et-Tahrîr ve't Tenvîr*, Müessesetü't-Tarih, c. 12, s. 135-136.

⁵⁹ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 492.

⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 8, s. 105.

⁶¹ er-Ra'd 13/2.

⁶² A. Saim Klavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2022, s. 103.

⁶³ Tâhâ 20/8.

Müteâlî isminin semantik tahlilini yapacak olursak, sözlükte “güç, şeref, kuvvet, şan ve kudret sahibi olmak” manasındaki alâ’ veya ulûv kökünün “tefâul” kalıbından türemiştir. Müteâlî, “Noksanlıklardan ve aklın mümkün gördüğü her şeyden yüce ve münezze, aşkın”⁶⁴ demektir. Râgıb el-İsfahânî, aynı kökten olan alâ’nın “eşya, cisim, mekânlar” için kullanıldığını, ulûv’un ise yüksek mertebede bulunmak manasına geldiğini söyleyerek iki kökün arasında farkın olduğunu belirtmiştir.⁶⁵

Aynı zamanda müteâlî kavramı Allah Teâla’nın zâtı hakkında düşünüldüğünde “hiç kimsenin zât-ı ilahiyenin mahiyetini, ilmini ve irfanını tarif edemeyeceği ve künhüne vâkıf olamayacağı” anlamında olacağı aktarılmaktadır.⁶⁶ Çünkü insanoğlu aşkın varlık olan yüce yaratıcının mahiyetini bilmekten acizdir. Müteâlî ismi ile de bu durumu kullarına öğretmektedir.

Kur’an’da sadece bir kere ve Ra’d sûresinde zikredilen⁶⁷ Allah’ın müte’âl sıfatı, kıraat imamlarınca çoğunluğuna göre müteâl şeklinde okunmuştur.⁶⁸ Müteâlî ilgili âyette “kebîr” (büyük, ulu) ismiyle beraber zikredilmiştir. Bunun sebebi, Cenâb-ı Hakk’ın kebîrin muhtevasındaki “cüsseli oluş” niteliğinden tenzih edilmesi olmalıdır.⁶⁹ Alâ’ kavramının “teâlâ” fiiliyle beraber Allah’a nisbet edildiği âyetlerde kelimenin içeriği dolayısıyla Cenâb-ı Hakk’ın birliğine vurgu yapıldığını görmekteyiz. Buradan Allah Teâlâ’nın esmâsının ve sıfatlarının aynı zamanda tevhid esasları çerçevesinde olacağını anlamaktayız.

2.1.3. Rab

Allah’ın isimlerinden olan Rab yine Allah’a nispetle lügatte mâlik, mâbud, efendi, idare ve terbiye eden, nimet veren, gözetip kollayan, ıslah eden⁷⁰ mânalarına gelmektedir. Rab kelimesi Ra’d sûresinde Allah’a doğrudan nispet edilerek on kez geçmektedir. Kur’ân-ı Kerim’in terminolojik çerçevesinde Rab kavramı çeşitli anlamları haizdir. Söz gelimi yaratıcı olan (Hâlık), doğruyu gösterip ileten (Hâdî), rızkın tek sahibi (Râzık),

⁶⁴ A. Saim Klavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, s. 108.

⁶⁵ İsfahânî, *Müfredat*, s. 346; Bekir Topaloğlu, “Müteâlî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. 32, s. 181-182.

⁶⁶ İsfahânî, *Müfredat*, s. 346; Bekir Topaloğlu, “Müteâlî” c. 32, s. 181-182.

⁶⁷ er-Ra’d 13/9.

⁶⁸ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü’l-Gayb*, Dârü’l-Kütübül İlmiyye Yayınları, Beyrut 1990, c.18, s. 14-15.

⁶⁹ Bekir Topaloğlu, “Kebir” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2022, c. 25, s. 162.

⁷⁰ İsfahânî, *Müfredat*, 190; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 5, s. 95.

bunların hepsinin gerçekleşmesine gücü yeten (Kâdir), kulluk edilmeyi yaraşır tek varlık (Ma‘bud) ve bu tarz anlamlar ihtiva etmiş;⁷¹ bu sayede Rab kavramının bütünlüğü çeşitlenmiştir. Bu tarz manalar ile anlamına yönelik bir genişleme gösteren Rab kavramı, İlâhî bir özellik taşıyan anlam zeminiyle, Allah lafzından sonra yaratıcı için kullanılan ikinci özel isim olma özelliğine sahip olmuştur. Bu kullanım Tevhid esasları çerçevesinde gerçekleşmiş olup, söz konusu olan Rab kavramı doğrudan Allah Teâlâ’ya has kılınmıştır. Netice itibariyle Rubûbiyyetin de Allah’a hasredilme gayesinin bir sonucu olarak da düşünebiliriz.⁷²

Rab kavramının Ra’d sûresinde hangi anlamlarda kullanıldığına baktığımızda; sevk ve idare eden,⁷³ ilah, yaratıcı,⁷⁴ gözetip kollayan, terbiye edici,⁷⁵ mâlik, mab’ud⁷⁶ mânalarını ihtiva ettiğini görmekteyiz.

Sonuç itibariyle “Rab” kavramı Hâlık, Ma‘bud, Mâlik, Hâdî, gibi anlamları ihtiva etmesi bakımından ilahi bir hüviyet kazanmıştır. Allah teâlânın rububiyyetini, uluhiyyetini ve vahdâniyyetini de temsil eden “Rab” kavramı tevhid esaslı bir mana barındırmaktadır.

2.2. Nübüvvet ile Alakalı Kavramlar

Nübüvvet haber vermek anlamına gelen neb’ kelimesinden türemiş olup “insanların hem dünya hem de âhiret ile alakalı ihtiyaçlarının karşılanması noktasında Allah ile kulları arasında yapılan elçilik vazifesi” olarak tanımlanmıştır.⁷⁷

Türkçe’de nebi yerine genellikle Farsça’dan alınmış peyâmbur ve peygamberlik kelimeleri kullanılır.⁷⁸ Bu kelime Arapçada “resul”, “mürsel”, ve “nebi” sözcükleriyle ifade edilir. Risâlet kavramı da nübüvvetle birlikte eş anlamlı masterlar olup peygamberlik anlamına gelmektedir.⁷⁹

⁷¹ eş-Şuarâ 26/78-82.

⁷² Aydın Temizer, “Kur’ân’da “Rab” Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz” *M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi* c. 44, (Ocak 2013), s. 39-66.

⁷³ er- Ra’d 13/2.

⁷⁴ er- Ra’d 13/5, 7, 19, 27.

⁷⁵ er- Ra’d 13/6.

⁷⁶ er- Ra’d 13/16, 21, 22.

⁷⁷ İsfahânî, *Müfredat*, s. 483.

⁷⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, c. 33, s. 279-285.

⁷⁹ A. Saim Klavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, s. 211.

Kullarına emir ve yasaklarını, dünya ve âhiret saadetine dair vakıf olamayacakları hususları onlara bildirmesi Allah Teâla'nın hikmetlerinden ve rahmetinin delillerinden biridir. Bunun akabinde peygamberinde en önemli vazifesi ümmeti için, âhirette kendilerini neyin beklediğini bununla birlikte dünya ve içindekilerin yaratılış hikmetlerini onlara haber vermesi aynı zamanda maddi-manevi dirliklerine vesile olan ne varsa emretmesi ve nihayetinde helak sebebi olacak şeyleri yasak kılmasıdır.⁸⁰ “Tâ ki helak olmak isteyen kimse buna sebep olsun, hayat kaynağını talep eden de hayat bulsun.”⁸¹

Sınırlı yetkinliğe sahip olan insanoğlu dünyaya geliş amacını peygamberler aracılığıyla gönderilen ilahi kitaplardan öğrenmektedir. İnsan yüce yaratıcı tarafından muhatap alındığını, dünyadaki konumunu, varoluştaki gayesini peygamberler aracılığı ile öğrenmektedir. Risalet müessesesi insanlığın dünya ve âhiret saadeti için büyük önem arz etmekle birlikte ilahi bir rahmetin ve hikmetin tezahürüdür. Nübüvvet hakikati Kur'an'ın en önemli mevzularından olduğu gibi Ra'd sûresinde ihtiva ettiği en mühim konulardan birisidir. Sûrede nübüvvet ile âlakalı gördüğümüz başlıca kavramlar şunlardır: Kitap, ümmet, resul, mu'cize, münzir, hâdi.

2.2.1. Kitap

“Kitap”, kelimesi ketb kökünden gelmektedir. Bu kelime mastar olup kök manalarından dolayı harflerin yan yana getirilip yazılmasını, hem de yazılı metni ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kitâb kelimesiyle aynı kökten bazı fiiller Kur'an-ı Kerim'de “farz kılma, hükmetme, takdir etme” anlamlarına da geldiğini görmekteyiz.⁸²

Dini literatürde şer'i naslar deyince akla ilk olarak Kitap ve Sünnet gelmektedir. Burada kitaptan maksat Kur'an'ı Kerim'dir. İlahi mesajı olan vahyin hikmetlerini, düsturlarını, Allah Teâla' dan insanlara ulaştıracak, o mesajın hükümlerini hayatına tatbik edip insanlığa örnek olacak bir peygambere gereklilik vardır. Peygamberlik makamı Allah'ın kelâm sıfatının açığa çıktığı bir müessesedir. Kur'an'ın hükümlerinin hayata tatbiki gerek Hz. Peygamberin yaşayan sünneti ile gerekse kavli sünneti ile gerçekleşir. O halde şu sonuç çıkmaktadır ki nübüvvetin en açık ve kesin delili aynı zamanda Hz. Peygamber'in en önemli mu'cizesi de hak kitap olan Kur'an'ı Kerim'dir.

⁸⁰ Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî el-Buhârî, *el-Bidâye fî uşûli'd-dîn*, Bekir Topaloğlu (thk.), M. Ü. İFAV Yayınları, İstanbul 2022, s. 46.

⁸¹ el-Enfâl 8/42; el-Ahzâb 33/21.

⁸² İsfahânî, *Müfredat*, s. 425-427.

Kitap kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen halleriyle vahiy, (Kur’ân-ı Kerîm,⁸³ Tevrat,⁸⁴ İncil,⁸⁵) amel defteri ve levh-i mahfuz anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.⁸⁶ Ra’d sûresinde kitap kelimesi beş defa geçmektedir. Sûre içerisinde hangi anlamlarda kullanıldığını tespit edecek olursak:

“İşte kitabın âyetleri”dir.⁸⁷ ifadesiyle vahiy mânasında bir diğer âyette “Sürelî her şeyin bir kaydı vardır”⁸⁸ meâlindeki ifadede yer alan “kayıt” kelimesinin âyetteki mukâbili “*kitap*”tır. Buradaki kitap ifadesini “*şeriat vahyi*” olarak tespit edip âyeti, “Allah’ın takdir ettiği her zaman dilimi için gönderdiği bir kitap vardır” şeklinde yorumlayan müfessirler olmuştur.⁸⁹

Başka bir âyette de yine inkârcılar Hz. Peygamber’in nübüvvetini tasdik etmediklerinde, Allah Teâla Hz. Peygamber’in “sizlerle benim aramda şahit olarak Allah ve kitap bilgisine vakıf olanlar yeter.”⁹⁰ demesi istenmiş ve bu âyette de kitap kelimesi vahiy çerçevesinde bir anlamla kullanılmıştır. Kitap kelimesinin bir diğer anlamı da levh-i mahfuz manasında olup “*Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.*”⁹¹ âyeti buna örnektir.

Ra’d sûresinde kitap kelimesini vahiy eksenli ve levh-i mahfuz kastedilerek zikredildiğini görmekteyiz. En nihaye “Kitap” kavramıyla ifade edilen Kur’an’ı Kerim’in nübüvvetin en büyük delili olduğunda da şüphe yoktur.

2.2.2. Ümmet

Kur’ân’da “topluluk” anlamı baskın olsa da “zaman,⁹² nesil/kuşak, din,⁹³ peygamberle muhatap olmuş topluluk,⁹⁴ kavim, her kabileden oluşan bir grup insan,⁹⁵ kendisine tâbi olunan önder”⁹⁶ gibi manalarda kullanılan ümmet kavramı Kur’ân’ın temel

⁸³ el-Bakara 2/2; en-Nisâ 4/105; el-Mâide 5/48; İbrâhîm 14/1; ed-Duhân 44/2-3.

⁸⁴ el-İsrâ 17/2; el-Ahkâf 46/12; el-En’âm 6/154.

⁸⁵ Meryem 19/30.

⁸⁶ İlyas Üzümlü, “Kitap” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, c. 26, s. 121-122.

⁸⁷ er-Ra’d 13/36.

⁸⁸ er-Ra’d 13/38.

⁸⁹ Şevkani, *Fethu’l-kadir*, Daru’l Vefa, Lübnan 1997, c. 3, s. 87.

⁹⁰ er-Ra’d 13/43.

⁹¹ er-Ra’d 13/39.

⁹² Yusuf 12/45.

⁹³ ez-Zuhruf 43/22-23.

⁹⁴ Fâtır 35/24.

⁹⁵ el-A’raf 7/160.

⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 215.

kavramlarından biridir. Râgıb el-İsfahânî ümmeti “inanç birliği içinde bulunma, aynı zamanda diliminde ve mekânda yaşama gibi önemli sebeplerin bir araya getirdiği gruplar” şeklinde açıklamıştır.⁹⁷

Kur’ân’da daha çok “bir peygambere tâbi olmuş onu tasdik etmiş topluluk” anlamında kullanılan ümmet kelimesi ise “ümm” anne kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Tabiri caizse tıpkı bir annenin çocuklarını birbirinden ayırt etmemesi gibi her birine karşı aynı ilgiyi, kollamayı, muhabbeti ve kuşatıcılığı ihtiva etmektedir. Ümmet bağı kan bağıyla, asabiyetle olmayıp, peygamberlerin önderliğinde yüce hakikat fikri ve değerlerle, birbirine sımsıkı kenetlenmiş topluluk demektir. Bu anlamıyla geçmişte daha çok “İbrahim Milleti ve Muhammed Ümmeti” ifadelerini kullanmışlardır.⁹⁸

Ümmet kavramının Ra’d sûresinde aynı ayet içerisinde tekil ve çoğul olarak iki defa zikredildiğini görmekteyiz.⁹⁹

Âyeti kerimede, gelmiş geçmiş ümmetlere peygamberlerin geldiğine bu hakikatin Hz. Peygamber’e kadar sürekliliğine ve kesintisizliğine bir atıf olduğunu görmekteyiz.¹⁰⁰ Sonuç olarak ümmet, farklı anlamları bünyesinde ihtiva etmekle beraber, bir peygamberin önderliğinde ve rehberliğindeki topluluğu ifade etmektedir. Nihayetinde nübüvvet müessesesinin muhatabı her zaman bir ümmet olagelmıştır. Allah Teâlâ’nın insanlık tarihi boyunca elçi göndermediği herhangi bir topluluk olmamıştır ki her bir ümmete mutlak anlamda müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler göndermiştir. Bu minvalde ayetlerde de peygamberlerin insanlara daima doğru yolu gösterdiğini önemle vurgulamıştır. Nitekim âyette aralarından bir uyarıcı gelip geçmemiş bir topluluk olmadığı ifade edilmiştir.¹⁰¹

2.2.3. Resul

Resul, nübüvvet bahsi ile bağdaştırılan en önemli kavramlardan biridir. Semantik açıdan resul, kolaylıkla ve yumuşaklıkla yürümek, saçın uzaması, özünde bir yavaşlığın söz konusu olduğu ‘r-s-l’ kök harflerinden meydana gelmektedir.¹⁰² Gramatik olarak da

⁹⁷ İsfahânî, *Müfredat*, s. 33.

⁹⁸ Mehmet Görmez, “Hz. İbrahim’in Milleti, Hz. Muhammed’in Ümmeti”, *Diyanet Aylık Dergi*, c. 305, Ankara 2016, s. 4.

⁹⁹ er-Ra’d 13/30.

¹⁰⁰ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 508. Fahreddin er-Razi, *Mefatihü’l-Gayb*, c. 19, s. 41.

¹⁰¹ Fâtır 35/24.

¹⁰² İsfahânî, *Müfredat*, s. 201; Mecdüddin Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, (thk.), Muhammed Neim el-Arkusûsî, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 2005, s. 1005.

‘ifâl’ bâbından- yönlendirme, gönderme anlamında türetilmiş olup mürsel “gönderilmiş” demektir.¹⁰³ Allah insanların içinden murat buyurdıklarını seçer ve onları özel bir vazifeyle mesul tutarak gönderir. Vuku bulan bu duruma irsâl, seçilip gönderilmiş elçiye resûl, resûllerin vazifelerinin genel adına da risâlet denir.

Allah Teâla’nın gönderdiği resullere inanmak iman esaslarından olduğu gibi tevhid inancının temellerindendir. İlk insan, ilk peygamber Âdem (a.s)’dan Hz. Muhammed (s.a.v)’e kadar gelmiş geçmiş tüm peygamberler kendilerine verilmiş olan vahiyle ve hikmetle insanlığın dünya ve âhîret saadeti için mücadele etmişlerdir. Allah Teâla hiçbir resulünü bir diğerinden ayırt etmeden kendilerine iman etmeyi emretmiş¹⁰⁴ ve kendisini seven, tâbi olan kimselerin peygambere de tâbi olması¹⁰⁵ gerektiğini bildirmiştir.

Resûl kelimesi, Kur’an’da yeri geldiğinde “mürsel”¹⁰⁶ yeri geldiğinde “risâlet”¹⁰⁷ mânasında kullanılmıştır.

Resûl kelimesi, Ra’d sûresinde iki yerde رُسُلًا¹⁰⁸ رُسُلًا¹⁰⁹ şeklinde çoğul olarak, bir yerde رُسُولٍ¹¹⁰ şeklinde tekil olarak, başka bir âyette ise مُرْسَلًا¹¹¹ şeklinde zikredilmiştir. Sûre içerisindeki bağlamı da göz önünde bulundurursak, Resûller, ilahi emirleri ve buyrukları insanlara tebliğ etmek için gerektiğinde Allah’ın elçisi olduklarını kanıtlayan bazı deliller göstermişlerdir. Bir sonraki kavramda bu minvalde olacaktır.

2.2.4. Mu‘cize

“Acz” kökünden türeyen mu‘cize kelimesi lügatte “bir şeye güç yetirememek, insanı âciz bırakan, karşı konulamaz şey” anlamlarına gelmektedir.¹¹² Mu‘cize kelimesi ıstılahi anlamda ise “Allah Teâla’nın vazifelendirdiği elçisini tasdik ettirmek ve nübüvvetini desteklemek amacıyla meydana getirdiği insanların benzerini yapmaya güç getiremeyeceği, sıra dışı, tabiatüstü olaylar anlamına gelmektedir.¹¹³

¹⁰³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu l-Muhît*, s. 1005.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/285.

¹⁰⁵ en-Nisâ 4/80.

¹⁰⁶ Tâ-hâ 20/134.

¹⁰⁷ eş-Şuarâ 26/16.

¹⁰⁸ er-Ra’d 13/32.

¹⁰⁹ er-Ra’d 13/38.

¹¹⁰ er-Ra’d 13/38.

¹¹¹ er-Ra’d 13/43.

¹¹² İsfahânî, *Müfredat*, s. 201.

¹¹³ Muhammed b. Ali es-Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 184.

Nitekim Peygamberin davetine muhatap olan bazı kimseler gerek kâni olmak gerekse inatlarından dolayı olağanüstü, tabiat üstü gözle müşahade edilebilir mu'cize getirmelerini talep etmişlerdir. Bu nedenle Peygamberler yeri ve zamanı geldiğinde, kısacası şartlar oluştuğunda, Allah'ın izni dahilinde risâletinin de bir gerekliliği olarak mu'cizeler getirmişlerdir.

Mu'cize kelimesi lafzen Kur'an'ı Kerim'de zikredilmemekte olup mu'cize anlamında âyet,¹¹⁴ burhân,¹¹⁵ beyyine,¹¹⁶ sultân¹¹⁷ gibi kelimeler geçmektedir. Ra'd sûresinde de iki âyette de mu'cize anlamında “âyet” kelimesi zikredilmiştir. “Allah teâla inkârcıların, Hz. Peygamber'e bir mucizenin indirilmesini talep etmesi üzerine Nebi (a.s.) nin bir uyarıcı olduğunu hatırlatarak dilediğini saptırıp kendisine iman edeleri ise gerçeğe ulaştıracağını¹¹⁸ ifade etmektedir.

Mu'cizeler manevi/akli, hissi, haberi olmak üzere üç kısma ayrılır.¹¹⁹ Kur'an manevi/akli mu'cizelere örnek teşkil etmektedir. Çünkü Kur'an akıl sahiplerini muhatap almaktadır. Kur'an kendisinin bir benzerini getirmekten âciz bırakacak derecede mu'ciz bir kelimedir. Okuyan ve dinleyen herkesi icâzıyla, üslubuyla, belagati ile kendisine hayran bırakıp hem söz hem de anlam cihetiyle kıyamete kadar mü'cize olarak kalacaktır.

Hissi mu'cizeler insanların duyularına hitap eden, tabiatüstü hârikulâde olaylardır.¹²⁰ Bu tür mu'cizelere tabiatla ilgili olmaları hasebiyle “kevnî mu'cizeler” de denir.¹²¹ Kur'an'da zikredildiğine göre geçmiş peygamberlerin hissî mucizeler gösterdikleri belirtilmektedir.

Hz. Salih'in mucizevi bir şekilde kayanın içinden deve çıkartması,¹²² Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi ve elinin parıldaması,¹²³ Hz. İsmâ'nın kuş şekline çevirdiği çamuru canlandırması, körleri ve alaca hastalığına yakalananları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi¹²⁴ hadiseleri örnek gösterilebilir.

¹¹⁴ el-A'râf 7/73; el-A'râf 7/106-108; Hûd 11/96; el-Kasas 28/31-32.

¹¹⁵ Bakara, 2/111; Enbiyâ, 21/24; Mü'minûn, 23/117.

¹¹⁶ el-A'râf 7/73.

¹¹⁷ el-Kasas 28/32; en-Nisâ 4/153; Hûd 11/96.

¹¹⁸ er-Ra'd 13/7, 27.

¹¹⁹ Sâbûnî, *el-Bidâye fî usûli 'd-dîn*, s. 48.

¹²⁰ Bekir Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015, s. 156; el-Mü'min 40/78.

¹²¹ Halil İbrahim Bulut, “Mûcize” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, c. 30, s. 348-351.

¹²² Hûd 11/64-68; eş-Şems 91/11-15.

¹²³ el-A'râf 7/107-108, 117-122; Tâhâ 20/19-22, 67-70.

¹²⁴ Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

Haberi mu‘cizeler ise peygamberlerin vasıtasız veya Cebrail aracılığıyla almış oldukları vahiylerle dayanarak iletmiş oldukları haberlerdir.¹²⁵ Hz. Peygamber’in Bizanslıların İranlıları savaşta mağlûp edeceği haberini vermesi,¹²⁶ geçmiş kavimlerle peygamberleri arasındaki olayları ehl-i kitaba detaylı bir şekilde haber vermesi, Hz. İlsâ’nın çevrelerinde yaşayan insanların evlerinde ne yiyip ne biriktirdilerse onun haberini vermesi,¹²⁷ bu tür mucizelere örnek teşkil etmektedir.

Mu‘cizeler amaçları bakımından üç şekilde tasnif edilebilmektedir. İnkârcıları acze düşürecek tehdidi amaçlı zuhur eden hidayet mucizeleri,¹²⁸ insanların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla verilen nusret (yardım) mucizeleri,¹²⁹ inkârcıların inatları sebebiyle kendilerine gönderilen helâk mucizeleri¹³⁰ bu bağlamda değerlendirilebilir.¹³¹

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki mucizeler peygamberlerin risaletin de önemli bir yer tutmaktadır. Peygamberlerin davetine muhatap olan insanlar kendilerini ikna etmek için onlardan tabiat üstü ve sadece ilahi kudretle gerçekleşebilen gözle görülebilir bir alamet göstermelerini istemişlerdir. Şartlar neyi gerektiriyorsa ilahi kudret neyi amaçladıysa o şekilde elçilerinin eliyle mucizeler gerçekleşmiştir.

2.3. İbâdet ve Salih Ameller ile Alakalı Kavramlar

Ra‘d sûresi konuları bakımından inanç esaslarından olan tevhid âkidesinden, nübüvvet bahsinden, gaybi bir mesele olan âhiret hayatından bahsettiği gibi inancın pratik boyutu olan ibadet ve salih amellere de önemli bir yer ayırdığını görmekteyiz. Nitekim ibadetler imanın tamamlayıcısıdır. Kur’an’ı Kerim’de genellikle görmekteyiz ki iman ve salih amel peş peşe zikredilmektedir. Sûre içerisinde de inanç-ibadet-salih amel bağlantılarıyla bir bütünlük arz edilmektedir. Bu minvalde “tesbîh”, “dua”, “secde” kavramlarına değineceğiz.

¹²⁵ Topaloğlu vd. *İslâm’da İnanç Esasları*, s. 158.

¹²⁶ er-Rûm 30/1-4.

¹²⁷ Âl-i İmrân 3/49.

¹²⁸ el-Bakara 2/23-24.

¹²⁹ el-Bakara 2/60; el-A‘râf 7/160; Âl-i İmrân 3/123-127; el-Ahzâb 33/9.

¹³⁰ el-Ankebût 29/40.

¹³¹ Halil İbrahim Bulut, “Mûcize” c. 30, s. 348-351.

2.3.1. Tesbih

Sözlükte “suda hızla yüzerek mesafe katetmek” anlamına gelmektedir. Sebh (sibâha) kökünden gelen tesbîh, terim anlamı Cenâb-ı Hakk’ı uluhiyetiyle ilişik olmayan her türlü noksanlıklardan tenzih etmektir. Râgıb el-İsfahânî, kelimenin kökenindeki “hızlı bir şekilde yüzme” manasının tesbihin terim anlamıyla irtibatlı olduğuna vurgu yaparak “kulun Allah’a ibadet maksadıyla, her ne kötülük varsa hızlı bir şekilde o eylemden uzaklaşma ameli” olarak anlam vermektedir.¹³² Elmalılı tesbih kavramını “Allah Teâlâ’yı zatına yakıştıramayacak bütün eksikliklerden kalben ve itikâden uzak tutup tenzih etmektir” şeklinde tanımlamaktadır.¹³³

Birçok âyette kâinattaki her şeyin dağların, taşların, meleklerin, yıldızların, gök gürültüsünün, hayvanların, Allah’ı tesbih ettikleri fakat insanların bunu idrak edemedikleri açıkça ifade edilmiştir.¹³⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, kitap ve hadislerde tüm canlılara isnad edilen secde ve tesbih ifadelerinin aynı zamanda onların yaratılış ve işleyişindeki hâriküladelîğin Allah’ın birliğine delâlet etmesi anlamına geldiğini ifade etmiş, ayrıca ilgili âyetlerde yer alan, “Siz onların tesbihini anlayamazsınız” ifadesine isnaden nesnelerin kendilerine has, fıtratlarına uygun bir şekilde tesbihte bulunabileceğini söylemiştir.¹³⁵

Tesbih asıl anlamı yanında hamd, zikir ve dua gibi mânalara da gelmektedir.¹³⁶ Bundan dolayı zikir, dua ve hamd birer tesbihtir diyebiliriz. Tesbih yeri geldiğinde kavli, yeri geldiğinde fiili veya niyetle ilişik ibadetlerin geneli için kullanılır.¹³⁷ Tesbih tevhid akidesini pekiştiren, destekleyen mahiyettedir. Duygu ve düşüncenin yanı sıra dilin işleviyle tamamlanır. Allah için kötülüklerden de sakınınca tam anlamıyla kemale erişir. Tesbihi zikir mahiyetinde düşününce insan her daim Allah’ı hatırlar. Kul bu sayede Allah’ın varlığını ve bu sayede kendisini gözetlediğini hissederek murakabe bilinciyle yaşar. Dua olarak düşünürsek, kul acziyle fakirliğinin bilincinde olduğunda tesbih yüce yaratana bir yalvarış-yakarış olmaktadır. Bir diğer anlamıyla hamd ve şükür olarak düşünürsek tesbih nimetlerin şuuruna varmaktır diyebiliriz.

¹³² İsfahânî, *Müfredat*, s. 227; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 6, s. 143.

¹³³ Yaşar Ünal, “Tesbih Kavramı Üzerine”, *Dergipark*, c. 15, s. 41, 2012, 164.

¹³⁴ er-Ra’d 13/13; el-Hac 22/18; en-Nûr 24/41; el-Haşr 59/24; el-İsrâ 17/44; er-Rahmân 55/6.

¹³⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2005, c. 7, s. 52.

¹³⁶ Metin Yurdağ, “Tesbih” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2011, c. 40, s. 527-528.

¹³⁷ İsfahânî, *Müfredat*, s. 392; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, s. 222-223.

Tesbih kavramının Ra'd sûresin 13.âyetinde şöyle zikredilmektedir:

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ “Gök gürlemesi O'na hamd ederek tesbih eder. Melekler de O'nun korkusundan tesbih ederler.”¹³⁸ Bu âyette gök gürültüsünün Allah'ı övüp, şeriklerden, noksanlıklardan uzak ve uluhiyyetinin yüce olduğunu ifade ederek tesbih ettiğini haber vermektedir. Gök gürültüsünün Allah'ı tesbih etmesini mutlak anlamda düşünürsek her şey gibi gök gürültüsü de Allah'ı kendi hal diliyle tenzih ve tesbih edebilir fakat insanlar onun dilini idrak edemezler.¹³⁹ Bir diğer görüşe göre gök gürültüsünün tesbihi mecâzi olduğu yönündedir. Tesbih edenin gök gürültüsünü bekleyen kullar olup sebep olduğu için ona isnad edilmiştir.¹⁴⁰ Başka bir görüşe göre ise; “*Gök gürültüsü*” olarak çevrilen “ra'd” kelimesi bir meleğin ismi olup işitilen ses de o meleğin tesbihidir.¹⁴¹

Görüşleri değerlendirdiğimizde, gök gürültüsünün mahiyeti malumdur; bir meleğin tesbihi olması uzak bir mânâdır ki ayrıca meleklerin tesbihi âyette zikredilmiştir. Bundan dolayı gök gürültüsünün tesbihini, bütün mahlukatın tesbihi çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Nitekim bütün yaratılmışlar kendi hal dilleriyle Allah'ı bütün noksanlıklardan ve kusurlardan tenzih ederek tesbih etmektedir.

2.3.2. Dua

İslam literatüründe önemli bir yer teşkil eden “Dua”nın lügat anlamı; “bir şeye nida etmek, o şeyi çağırmak, yardım talebinde bulunmak” manasında mastar olup, “talep ve niyazda bulunma” anlamında isim olarak da kullanılmaktadır.¹⁴² Terim anlamında ise kulun bütün benliğiyle yüce yaratıcıya yönelerek istek ve yardım talep etmesidir. Râgıb el-İsfahânî, dua ile nidânın semantik olarak yakınlığı olduğunu belirtip duanın ıstılâhî manasında her daim tâzim ve bu yüceltmenin yanı sıra talep etme manasındı olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁴³

¹³⁸ er-Ra'd 13/13.

¹³⁹ İsrâ 17/44.

¹⁴⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 278.

¹⁴¹ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 19, s. 21.

¹⁴² İsfahânî, *Müfredat*, s. 176; Osman Cilacı, “Dua” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. 9, s. 529-530.

¹⁴³ İsfahânî, *Müfredat*, s. 176.

İslam dini duaya ayrı bir önem ve konum vermiştir. Dua yaratıcı ile kul arasında manevi bir rabıta görevi görmektedir. Nitekim duada Allah’a saygı, O’nun sonsuz kudreti ve zenginliği karşısında kulun kendi hiçliği, fakirliği, zayıflığıyla birlikte itiraf vardır.

Dua kulun kulluğunu idrâk etmesidir. Duasız geçen bir hayatın Cenab-ı Hakk katında değeri olmadığı gibi kulların kendi nezdindeki değerini duaya bağlamıştır.¹⁴⁴ Hz. Peygamber’in, “Dua ibadetin özüdür”¹⁴⁵ hadisi de İslam literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. O vakit insanın ancak Allah’a olan ihlası ve samimiyetle gerçekleşen yönelişiyle değer kazandığı anlaşılmaktadır.

Ra’d sûresin de “dua”nın mevzu bahis olduğu ayette¹⁴⁶ şu çıkarımlarda bulunduk: Gerçek dua yalnızca Allah’a edilendir. Başkasına edilen dua şirkli, sahte ve bâtıldır. Âyet Allah’tan başkasına yalvaran müşriklere verilmiş bir cevap mahiyetindedir. Bu cevapta bir teşbih muhteva etmekte olup yalvarıp dua ettikleri putların kendilerine karşı ne denli cevapsız kalacaklarını idraklerine sunmaktadır. Dolayısıyla âyette duanın tek merciinin Allah Teâla olduğu bildirilmekle tevhid inancına vurgu yapılmıştır. “De’vetü’l Hak’ta” kastedilenin tevhid bilinci yani “la ilahe illallah” hakikatinin olduğunu belirtilmiştir. Bu görüş nihayetinde sahabe müçtehid ve müfessirlerinden olan İbn-i Abbas’a dayandırılır ki “De’vetü’l- Hak’i” ifadesi hakkında “La ilahe illah’tır.” Demiştir.¹⁴⁷ Özetleyecek olursak âyette Allah’tan başkasına dua edenler, ağzına su gelsin diye suya doğru ellerini açan, fakat elleri boş kalan kimselere benzetilmiştir. Halbuki Allah’ın dışında kendilerine dua edilenler de O’nun kulları ve yaratıklarıdır.¹⁴⁸ Bu sebeple Allah’tan başkasına dua etmek “açık bir sapıklıktır”¹⁴⁹ ve “kâfirlerin yaptığı dua boşuna yapılmış bâtıl bir duadır.”¹⁵⁰

¹⁴⁴ el-Furkân 25/77.

¹⁴⁵ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizî, *Câmi ‘u ‘ş-şahîh*, Mektebetu'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 2000, c. 3, s. 383.

¹⁴⁶ er-Ra’d 13/14.

¹⁴⁷ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-beyân fî tefsîri ‘l-Kur’ân*, c. 8, s. 149.

¹⁴⁸ el-A’râf 7/194, 195; en-Nahl 16/20.

¹⁴⁹ el-Hâc 22/12-13.

¹⁵⁰ el-Mü’min 40/50.

2.3.3. Secde

Sücûd mastarından gelen secde “eğilmek, itaat etmek, ibadet maksadı güderek tevazu ile alını yere koymak” anlamlarına gelmektedir.¹⁵¹ Istilâhi anlamda ise Allah’a kulluk maksadıyla boyun eğmektir.

Müfredât eserinin müellifi Râgıb İsfahânî secdeyi iki kısımda incelemektedir. İlki isteğe bağlı ve insana has kılınmış olup karşılığında mükâfat olan secdedir. “Allah’a secde edin”¹⁵² âyeti bu kısma örnektir. İkincisi ise mahlukatın tamamının sünnetullah karşısında boyun eğmesini ifade eder. Bu kısma araştırma konumuz olan Ra’d sûresinde zikredilen “Göklerde ve yerde bulunan her şey ve bunların gölgeleri sabah akşam isteseler de istemeseler de Allah’a secde ederler”¹⁵³ âyeti örnek teşkil etmektedir. Müfessirler, ikinci anlamıyla bütün yaratılmışların Allah’a secde etmesini tesbih etmelerindeki gibi fitratlarının gereği olarak yani sünnetullaha tâbi olup o daireden dışarı çıkamamaları şeklinde izah ederler.¹⁵⁴

Ra’d sûresi 15. âyet-i kerimesi bir önceki âyetle siyâk-sibâk ilişkisi bakımından değerlendirdiğimizde şu sonuç çıkmaktadır: “Ey müşrikler Allah’tan başkalarına dua edip talepte bulunup hak olan duadan kaçınırsanız da iyi bilin ki göklerde ve yerlerde ne var ise melekler, insü cin ve diğer mahlukât kendileriyle birlikte gölgeleri dahi Allah’a boyun eğmekte secde etmektedirler” ültimatını vermektedir.

Âyette zikredilen gölgelerin ahvâli, secde hâlindeki insanın durumuna benzetilmiştir. Öyle ki gölgelerin sabah akşam Allah’a secde etmesi, güneşin deveranına göre sabahları batıya meyledip uzaması, öğle vaktinde gölge boyunun sıfırlanması öğle-akşam arasında doğuya doğru uzamasıdır. Gölgelerin böylelikle yeri geldiğinde uzaması yeri geldiğinde kısılması, Allah’ın koyduğu nizami kanunlara ve tabiat yasalarına boyun eğmesinin bir ifadesidir. Nihayetinde yeryüzünde gölgesi bulunan her ne varsa hem bizâtihi kendisi hem de gölgesi Allah’a secde edip boyun eğmektedir.¹⁵⁵

2.4. Âhiret ile Alakalı Kavramlar

Âhiret, dünya hayatının ardından ebedi olarak kalınacak âlemi ifade eder. Sözlük anlamına bakacak olursak “sonra olan”, “son gün” anlamına gelmekte olup “evvel”

¹⁵¹ İsfahânî, *Müfredat*, s. 229.

¹⁵² en-Necm 53/62.

¹⁵³ er-Ra’d 13/15.

¹⁵⁴ en-Nahl 16/48-49; el-Hac 22/18; er-Rahmân 55/6.

¹⁵⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 280.

kelimesinin mukabili ve “son” anlamındaki âhir kelimesinin müennesidir.¹⁵⁶ Âhiret dinin ana esaslarından birini teşkil eder. Âhiret kelimesi Kur’an’da tek başına zikredildiği gibi “ed-dârü’l-âhira (son ikamet yeri)”,¹⁵⁷ “el-yevmü’l-âhir (son gün)”,¹⁵⁸ ve “en-neş’etü’l-âhira (son yaratılış, ikinci yaratılış)”¹⁵⁹ vasıflarla zikredilmektedir. Âhiret bahsi Kur’an’ın en önemli konularından biri olduğu gibi Ra’d sûresinin de en önemli ana konulardan birisidir.

Ra’d sûresin de sekiz âyette âhiret konusu zikredilmiştir. Sadece bir âyette lafız olarak âhiret kelimesi kullanılmakta olup diğer âyetlerde âhiret gününü ifade eden kavramlar ile işaret olunmuştur.

Sûre içerisinde âhiret ile ilgili zikredilen şu kavramları tespit ettik:

خُلِّيَ جَدِيدٍ “yeniden yaratılış”¹⁶⁰: İnkârcılar toprak olduktan sonra, yani ölümden sonra, yeni bir hayatın varlığına inanmadıklarını itiraf etmişlerdir. Âyetin devamında boyunlarına demir halkalar geçirilerek ebedi cehenneme müstahak oldukları bildirilmiştir.

الْحَسَنَى “mükâfatın en güzeli”¹⁶¹: Âyette, rablerinin emrini yerine getirenlere ve rızasını gözetenlere mükâfatın en güzeli vaat edilmektedir. Mükâfatın en güzelinin “cennet” olarak yorumlandığını görmekteyiz.

سُوءَ الْحِسَابِ “hesabın kötüsü”¹⁶²: O’nun emrine itaat etmeyenler ise, öyle dehşet verici bir azapla karşı karşıya gelecekler ki, yeryüzünde olan her şeyin birkaç katına sahip olsalar azaptan kurtulmak için ellerindeki fidye olarak vermek isteyeceklerdi. Fakat son pişmanlık fayda vermeyecektir. İşte hesabın kötüsü de emre itaat etmeyenler içindir.

وَيَسَّ الْمَهَادُ “o ne kötü yataktır!”¹⁶³ En son varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü bir dönüş ne kötü konaklama yeridir.

عُقْبَى الدَّارِ “Dünya yurdunun iyi sonucu”¹⁶⁴: Allah Teâla âyette, rızasına nail olmak için sabreden, namazı hakkıyla ikame eden, kendilerine verilmiş rızıklardan gizlice veya

¹⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l- Arab*, c. 1, s. 87.

¹⁵⁷ Ankebût, 29/64.

¹⁵⁸ Bakara, 2/8, 62, 126, 177; Nisâ, 4/39, 59; Mâide, 5/69; Tevbe, 9/18, 19.

¹⁵⁹ Ankebût, 29/20.

¹⁶⁰ er-Ra’d 13/5.

¹⁶¹ er-Ra’d 13/18.

¹⁶² er-Ra’d 13/18.

¹⁶³ er-Ra’d 13/18.

¹⁶⁴ er-Ra’d 13/22.

açıktan rıza-ı ilahi için harcayan bununla birlikte iyiliğe, kötülükleri ortadan kaldırmakla ulaşanlar için iyi bir sonucun kendilerini beklemekte olduğunu bildirmektedir.

سوء الدار “yurdun kötüsü”¹⁶⁵ : Allah’a elçileri aracılığıyla vermiş oldukları sözü bozan, insanın Rabbiyle, veya yaratılmış tüm varlıklarla yaratandan ötürü tesis etmesi gereken sevgi ve şefkate dayalı ilişkileri zedelemek suretiyle, Allah’ın geliştirip ileri düzeye çıkartılmasını emrettiği ilişkileri gerisin geri yüz çevirip koparıp atan ve yeryüzünde fesada, huzursuzluğa, yozlaşmaya sebep olup bozgunculuk yapanlar için dünyada da, âhirette de lânet onların üzerlerine olacak ve yurdun kötüsü olan cehenneme müstahak olacaklardır! Onlar, dünyada sahip oldukları güç, kudret, mal, mülk, makam ile şımarıp aldanmışlardır.¹⁶⁶

حسنى مآب “varılacak güzel yurt”¹⁶⁷ : Ne mutlu, vahyin rehberliğinde iman edip doğru ve salih ameller yapanlara! Çünkü ebedi bir saadet ve harikulâde nimetlerle donatılmış güzel bir yurt yani cennet onları beklemektedir.

Ra’d sûresinde âhiret bahsi ile ilgili kavramsal ifadeleri zikrettikten sonra ilgili âyetteki anlamsal bütünlüğü de düşündüğümüzde vahyin gölgesinde bir ömür sürüp yararlı işler yapanlara mükâfatın en güzeli ve varılacak güzel bir yurt olan cennet vaad olunmaktadır. Bunun aksine âhireti inkâr edip vahyin rehberliğinde yaşanacak bir hayatı tercih etmeyip küfür bataklığına saplananlara ise hesabın çetin olup ve yurdun en kötüsü olan cehennemin sonları olacağı vurgulanmaktadır.

¹⁶⁵ er-Ra’d 13/25.

¹⁶⁶ Mahmut Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meali*, Armağan Kitaplar Yayınları, Konya 2022, s. 235.

¹⁶⁷ er-Ra’d 13/29.

İKİNCİ BÖLÜM

RA‘D SÛRESİNİN KONUSU TEFSİR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

2.1. Vahyin Gerçekliği: Kur‘ân‘ın Hakk Olması

المر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ

“Elif-Lâm-Mîm-Râ. İşte bunlar kitabın ayetleridir. Sana Rabbinden indirilen gerçektir, fakat insanların çoğu inanmazlar.”¹⁶⁸

Ra‘d Sûresi’ni konu bağlamında irdelediğimiz bu kısımda ilk ayete ilişkin müfessirlerin yorumlarını naklederek başlayacağız. Bunu yaparken müfessirlerin gözettiği tefsir metotlarını ve konuyu çektikleri bağlamları da dikkate alarak alt alta oluşturulmuş bir seçkin inşa edeceğiz. Bununla birlikte erken ve sonraki dönemde daha çok ilgili konuya değinen müfessirleri göz önüne alacağız. Bunu yaparken müfessirlerin yorumları ile diğerleri arasındaki ilişkileri de göstermeye çalışacağız.

2.1.1. Müteşâbihten Kur‘ân‘ın İcâzına: Hurûf-ı Mukattaa

Ra‘d sûresi hurûf-ı mukattaa ile başlar. Kur‘ân-ı Kerim’in tam olarak 29 sûresinin hemen başında olduğu gibi bu ayette de harfler isimleriyle telaffuz edilir. Hurûf, harf kelimesinin çoğuludur. Mukattaa ise “kesilmiş, ayrılmış” anlamındadır. İkisi beraber bir terkip meydana getirmektedir. Tefsir ilminde hurûf-ı mukattaa ile anılan bu başlangıç biçimine birçok isimlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Söz gelimi huruf-ı tehecci ile isimlendirildiği gözlenmektedir. Aynı zamanda bu başlangıç biçimine sûrelerin ilk harflerini oluşturdukları için *evailü’s-süver* ve *fevatihu’s-süver* gibi nitelendirmeler de yapılmıştır. Son olarak bunlarla kastedilen anlam hakkında net yorumlar yapılamadığı ve hangi sebepten ötürü Allah’ın bu başlangıç biçimini yaptığı kesin olarak bilinemediği için *huruf-ı mübheme* olarak da isimlendirilmiştir.¹⁶⁹ Tefsir alimleri öncülüğünde olmak üzere ulemanın çoğu hurûf-ı mukataanın hikmeti hakkında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Alimler bu harfler hakkında her ne kadar hadislerle başvurmalarına karşın “elif lam

¹⁶⁸ *Kur‘ân-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009; er-Ra‘d 13/1.

¹⁶⁹ M. Zeki Duman-Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* TDV Yayınları, İstanbul 1998, c. 18, s. 401-408.

mim'in" tek harf değil üç harften oluştuğunu bildiren hadisin¹⁷⁰ dışında muteber hadis kaynaklarında hurûf-ı mukattaaya hakkında bir malumata rastlanmamaktadır.¹⁷¹

Müfessirlerin Hurûf-ı mukattaanın tefsirine ilişkin belirttikleri görüşleri iki temel zeminde ele almak mümkündür. Daha çok selefi alimlerin oluşturduğu fikir birliğine göre hurûf-ı mukattaa; tevilini yalnızca Allah'ın bildiği müteşabih ayetlerden olup bu harfler hakkında herhangi bir yorumda bulunmak caiz değildir. Dört büyük halife, İbn Mesud ve İbn Abbas gibi sahabilerin bu kanaatte olduğu kaydedilmektedir.¹⁷² Hurûf-ı mukattaanın tefsir edilmesinin gerekliliği üzerinde ittifak eden alimler, bu harflerin manaları hakkında çok farklı görüşler bildirmişlerdir. Bu görüşler hicrî II-III. yüzyıllarda ortaya çıkmış olup daha sonra belirtilenler tekrar mahiyetinde olmuştur.

Huruf-u mukatta'nın mahiyetine ilişkin genel yorumlardan sonra Ra'd Sûresi'nin başındaki الم Elif-Lâm-Mîm-Râ harflerinin yorumları hakkında -tespitlerimize göre- karşımıza çıkan ilk veri İmam Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eseridir. Ona göre hurûf-ı mukattaa'dan birçok unsur kinaye edilmesi muhtemeldir. Söz gelimi birtakım deliller, kanıtlar ve diğer kitaplar olabilir. Aynı zamanda Mâtürîdî'ye göre "*İşte bunlar kitabın ayetleridir*" mealindeki cümle, huruf-u mukatta'nın tefsiri olmaktadır. Sonuç olarak Mâtürîdî bütün hurûf-ı mukattaanın sonra gelen cümlelerinin kuvvetle muhtemel tefsiri olduğunu ifade eder.¹⁷³

Mâtürîdî'den sonra diğer bir yorum ise Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-Mensur* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Süyûtî'nin (ö. 911/1505) rivayet tefsiri olarak meşhur *ed-Dürrü'l-Mensur* adlı eserinde Abdullah b. Abbas'ın *Elif-Lam-Mim-Ra* hakkındaki yorumunu şu şekilde nakleder:

يَا أَيُّهَا اللَّهُ أَعْلَمُ وَأَرَى yani, "Ben Allah'ım, bilirim ve görürüm."¹⁷⁴

Ancak kaynaklarda incelediğimiz üzere İbn Abbas'ın nasıl bu yoruma ulaştığına ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır. Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-Mensur* ve Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Me'ââtîhu'l-ğayb* adlı eserleri bu rivayeti nakletmekle yetinmişlerdir. Öyle anlaşıyor ki müteşabih bir ayetin yorumuna ilişkin erken dönemden itibaren müfessirler çekimser bir tutum sergilemişlerdir. Sonuç olarak Hurûf-ı

¹⁷⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdірrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *el-Müsned*, Beyrut 2013, s. 755.

¹⁷¹ Tirmîzi, *el-Câmi'u's-şâhih*, c. 3, s. 164.

¹⁷² Duman Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", c. 18, s. 401-408.

¹⁷³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 301.

¹⁷⁴ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, c. 4, s. 599.

mukattaalar ile ilgili Kur'ân'da ve hadis-i şeriflerde kesin manalara delalet edecek ifadeler bulunmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ayet-i Kerime'nin devamında gelen “*İşte bunlar kitabın ayetleridir*” şeklindeki ayet ise Kādî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adlı eserinde *kitaptan* muradın Kur'ân olduğunu “*İşte bunlar*” ifadesinden maksadın ise sûrenin ayetleri veya Kur'ân olduğunu açıkça belirtir.¹⁷⁵ Bir sonraki ayet ise şöyledir:

وَالَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ “*Sana Rabbinden indirilen gerçektir. (Haktır)*”

Sonraki ayetin tefsiri hakkında Mu'tezile âlimlerinden Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) dirâyet metodunu kullanarak yazdığı meşhur *el-Keşşâf* adlı eserde farklı bir derinlikte açılım getirir. Ona göre sadece bu sûrede indirilenler değil Kur'ân'ın tamamında indirilen ayetler tam anlamıyla ve daha ötesi olmayan *gerçeklerin* ta kendisidir.¹⁷⁶ Müfessir Celal Yıldırım eserinde el-Hakk kavramına dair önemli bir tespit yaptığını görmekteyiz.

“(الْحَقُّ) ifadesi kök manası itibari ile iki şey arasındaki uyum ve uygunluk demektir. Kapının kendi kasasına, pencerenin kendi çerçevesine tıpatıp uygun gelmesi ve uyum içinde kapanıp açılması gibi. Kur'ân da bu mana doğrultusunda insan ruhuyla, sağduyuyla, cumhurun akıl ve mantığıyla, varlık âlemindeki cari kanunlarla uyum ve uygunluk içinde bulunduğu ve bunları en uygun şekilde açıklayıp insan aklına ve idrakine ışık tuttuğu ve her yönüyle Cenab-ı Hakk'ın varlığını, birliğini, kudretinin sınırsızlığını, sıfatlarını, güzel isimlerini tanıttığı için ona «Hakk Kitap» denilmiştir.”¹⁷⁷

Mâtürîdî *Hakk* kavramından kastın, Kur'ân'ın Allah'tan gelen bir vahiy değil, bunun yerine Hz. Muhammed'in (s.a.v) uydurduğu sözler bütünüdür şeklindeki iddiaları reddeder bir şekilde yorumlar. Ona göre Hakk kavramı Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'i tasdik etmeyenlerin iddialarının aksine bir Hakk olarak Allah'tan Hz. Peygamber'e vahyedilmiştir.¹⁷⁸ Fahreddin er-Râzî de Hakk kavramını kendisine indirmek ve ebediyen baki kılmak suretiyle, Hz. Peygamber'e vermiş olduğu gerçektir, şeklinde tefsir

¹⁷⁵ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 500.

¹⁷⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 2, s. 492.

¹⁷⁷ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1991, c. 6, s. 3020-3022.

¹⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 301.

etmiştir.¹⁷⁹ Sonraki dönemlerde Kādî Beyzâvî ise farklı bir açıdan bakarak *Hakk* ifadesinin marife olarak “el-Hakk” biçiminde kullanılmasının farklı bir anlamı olduğunu söyleyerek hakk olanın Allah’tan indirilene hasr edilmesine işaret etse de açıktan ve kapalı olarak bundan daha kuşatıcıdır. Söz gelişi ona göre kıyas metoduyla anlaşılan, Kur’ân’ın telkin ettiği mübah ve güzel gördüğü şeyler de hakktır.¹⁸⁰ Hakk kavramına müfessirler tarafından farklı yorumlar getirildiğini görmekteyiz. Yorumlardan çıkarımımıza göre Kur’an yadsınamaz bir hakikattir. İnsanoğluna hidayet rehberi olarak gönderildiği de apaçık gerçekliktir. Kavramla ilgili genel yorumlara değindikten sonra ayetin devamı şu şekildedir:

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ “*fakat insanların çoğu inanmazlar*”

Mâtürîdî bu ayet hakkında inkârcıların Allah tarafından indirildiğine yahut Allah’ın ayetleri ve delilleri olduğuna inanmadıkları şeklinde yorumlamaktadır.¹⁸¹ Sonrasında Beyzâvî ise inkâr edenlerin inanmalarının sebebinin dikkatle bakmamalarına, akıllarını kullanmamalarına, tefekkür etmemekte ısrar etmişlerdir.¹⁸² Sonuç olarak teşrii âyetlere dikkat çekerek Kur’ân’ın hakk oluşuna, herhangi bir şüphe kabul etmeyen bir gerçekliği ve hakikati olduğuna değinildikten sonra dikkatleri kevnî ayetlere yönlendirmektedir. Evvela Kur’ân kitabına değinilmiş, sonrasında onu da içinde barındıran kâinat kitabını açıklayıcı ayetlere geçilmiştir. Buradan da anlıyoruz ki Kur’an yaratılmışlar ile irtibatını hiçbir zaman kesmemiştir. Bu minvalde insanın zihnine ve kalbine hitap ederek imanın artmasına vesile olacak tefekküre yönlendirmektedir. İnsanoğlu her ne kadar kitabi olarak hakikatlere muhatap olsa da gözler önündeki kâinat kitabı da ibret alınıp okunmayı beklemektedir.

2.2. Alemin Düzeninden Yaratıcının Varlığına: Kevnî Ayetler

Allah Teâlâ bir önceki ayette insanların çoğunun inanmayacaklarını söylemesi üzerine bir sonraki ayet grubunda vurguyu değiştirerek kendisinin vahdaniyetini ve ahiretin hakk olduğunu ilan eden ifadeleriyle dikkat çekmiştir.¹⁸³ Evveleminde kevnî

¹⁷⁹ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, c. 18, s. 184.

¹⁸⁰ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 500.

¹⁸¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 301.

¹⁸² Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 500.

¹⁸³ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, c. 18, s. 185.

ayetler, doğrudan tabiatın gerçekliğinden Allah'ın mutlak varlığına ilişkin söylemlerle öne çıkar. Ayrıca bu ayetlerin temel vurgusu, tabiata ilişkin temel düzenin doğrudan Allah'ın emri altında olduğudur. Özellikle yerde ve gökte var olan bütün varlıkların bir düzen içerisinde hareket etmesi kevnî ayetlerin temel özelliğini oluşturur.

2.2.1. Göklerin Direksiz Olarak Yükseltilişi

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدِيرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ

*“Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten, sonra Arş'a kurulan, güneşi ve ayı buyruğu altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. O, her işi (hakkıyla) düzenler, yürütür, ayetleri ayrı ayrı açıklar ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız.”*¹⁸⁴

Allah'ı Teâla, vahiy yoluyla gelen teşri âyetlerinden bahsettikten sonra kâinatta bulunan kevnî âyetlerine dikkat çekerek zihinlere ve gönüllere farklı açıdan hitap etmektedir. Bu âyet ile üzerinde tefekkür edilecek birçok hâdiselerden bahis açılacaktır. Bu noktada âyetler zihinleri fikir teatisine, kalpleri de Cenab-ı Hakkın kudretine, ilmine gönülünden inanmaya davet etmektedir.

”اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا“

“Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükseltendir...”

Âyeti kerime dikkatleri üzerine çekerek bir başlangıç yapmaktadır. Nitekim göklerin direksiz olarak yükseltilmesinin mahiyeti noktasında zihinlerde merak uyanmaktadır. Kur'an'ın tümüne baktığımızda bu üslup metodunun hakk teâla tarafından kullanıldığını görebilmekteyiz.

Âyet ile ilgili yorumlara geçecek olursak; İmam Mâtürîdî bu ayetteki göklerin bu şekilde yükseltilmesinden kastın, sâni-i hâkim olan Allah'ın varlığına ve eşsiz kudretine bir delil olduğunu belirtir. Aynı zamanda ayet-i Kerime'deki *yükseltti* anlamına gelen “rafe’a” (رَفَعَ) kelimesinin yüksek olarak yarattı manasına geldiğini ve önce aşağıya konulmuştu da sonra yükseltti demek olmadığını ifade eder. Nitekim ona göre başlangıçta onu yüksek olarak yarattı demek şeklinde bir anlama geldiğini söyler.¹⁸⁵ Sonraki

¹⁸⁴ er-Ra'd 13/3.

¹⁸⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 302.

dönemlerde Fahreddin er-Râzî ise “*Herhangi bir direk*” ifadesinde geçen (عَمَدٍ) “amed” kelimesi ise “sütunlar, direkler” anlamında olup, bu imad kelimesinin çoğulu şeklinde yorumlar.¹⁸⁶

Diğer taraftan Beyzâvî gibi bazı müfessirler, “*gördüğünüz herhangi bir direk olmadan*” ifadesinde geçen *görmek* fiilini iki şekilde yorumlamışlardır. Birincisi: “O Allah ki, göreceğiniz bir direk olmadan gökleri yükseltti.” İkincisi: “O Allah ki, bir direk olmadan gökleri yükseltti. Bir direk olmadığını siz de görüyorsunuz.”¹⁸⁷ Çağdaş müfessirlerimizden Elmalılı Hamdi Yazır, iki görüşün uygun olduğunu lakin asıl mananın birinci mana olduğunu düşünmektedir: “Göklerin yükseltilmesi görünmez direklerle değil, gerçekte ve gözlemlerde görüldüğü gibi direksiz olarak doğrudan doğruya Allah’ın kudretine dayalı bulunmaktadır ve kudretin sonsuzluğunu ispat etmektedir.”¹⁸⁸ Son olarak İmam Mâtürîdî ayetin bu kısmını son kısmıyla değerlendirerek, geniş ve yüksek olan göğü direksiz olarak yüksekte tutmaya kadir olan Allah Teâlâ’nın, yeniden yaratmaya, öldükten sonra diriltmeye ve onlara tekrar can vermeye kadir olacağını ifade etmiştir.¹⁸⁹ Bu bakış açısı da âhiretin varlığının hakk olduğuna bir çıkarım söz konusudur. Nitekim bir hikmete binaen zerreden kürreye her şeyi bir intizam içinde yaratmaya kudreti olan bir yaratıcının bunu yapması akabinde mahkemeyi kübrayı kurması da adaletinin ve kudretinin en büyük delillerindendir.

2.2.2. Allah’ın Arş Üzerine Kurulması

ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ

“Sonra arşa kurulandır.”

Bu âyet-i kerîmenin mahiyetinin anlaşılması için *istiva* kavramıyla ilgili bilgi vermemiz gerekmektedir. İstiva kelimesi lügatta ‘düzgün olmak’ anlamındaki (سَوَى) kökünden gelir. İstilah anlamı ise “eşit seviyede olmak; karar kılmak, hâkim olmak ve tahta oturmak” şeklindedir.¹⁹⁰ Modern dönemde ülkemizde yazılan *Kur’ân Yolu Tefsiri*’nde istiva ve arş kavramlarına ilişkin farklı yorumlar yapılır. İlk olarak istiva sözcüğü teşbih veya temsil yoluyla ‘üstün bir kudretle hükmedip yönetme anlamına gelir.

¹⁸⁶ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, c. 18, s. 186.

¹⁸⁷ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 500.

¹⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 5, s. 275.

¹⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur’ân*, c. 6, s. 303.

¹⁹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “İstiva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 23, s. 402-404.

Arş kavramı ise ‘yönetimlerin en yücesi ve hakimiyetin hüküm sürüldüğü bir mevki’ anlamına gelir. Buradan hareketle bu tefsir, ayette geçen arşa istiva ifadesini ‘Allah’ın kâinatın tümünden üstün ve yüce bir mutlak hakimiyet sahibi olarak yarattığı her şeye hükümran olması; kâinatı ve onda bulunanları en güzel ve mükemmel bir şekilde düzenleyip yönetmesi; bilgisi, meşiet ve kudretiyle de bütün hadiseler hâkim olması şeklinde anlamak mümkündür.¹⁹¹

Genel itibariyle belirtmek gerekirse استَوَى kavramından, bütün mahlukat için kastedilen bir oturmanın anlaşılmayacağı, yani -ayetteki ifadeyle Allah’ın arşa kurulup oturması- akli ve nakli delillerden hareketle mutlak anlamıyla anlaşılması uygun görülmemiştir.¹⁹² Söz gelimi günlük dilde “falanca kişi bir beldenin idaresini eline aldı” denildiğinde veya işine vâkıf oldu, denildiğinde, bu ifadelerden mekanla alakalı bir mana çıkarılmaz. Bunun aksine bu sözlerden oranın idaresinin, hakimiyetinin ve yönetiminin kast olunacağı görülür.¹⁹³ Aynı zamanda istiva ifadesi, Kur’an-Kerim’de bazen arşa bazen de semaya nispet edilmiştir. Zikredilenlerin yedisi arşa, ikisi semaya yöneliktir.¹⁹⁴ Sonuç olarak diğer bazı sûrelerdeki âyet-i kerîmeleri incelediğimizde istiva kavramının; Cenâb-ı hakkın semaların üstündeki arş âlemine de yeryüzündeki tüm yaratılmışlara da hâkim olup hâlk ve tedbirde, hıfz ve himayede bulunanın kendisi olduğu aynı zamanda arş kavramıyla Allah’ın yaratılmışlar üzerindeki hakimiyet ve saltanatını belirttiğini görmekteyiz.¹⁹⁵ Arş kavramının bir diğer anlamı da yönelmek manasında olduğu açıkça görülmektedir. Örnekler şu şekildedir:

Hakimiyet ve saltanatını ifade etmesi anlamında:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş’a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah’tır. Dikkat edin, yaratmak da emretmek de yalnız O’na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şanı yücedir.”¹⁹⁶

¹⁹¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Tefsiri*, c. 2, s. 423; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 279; Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988, c. 3, s. 1358.

¹⁹² Mehmed Vehbi, *Hulâsat’ül Beyan*, Üç Dal Yayınları, İstanbul 1968, c. 7, s. 2602.

¹⁹³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 303.

¹⁹⁴ Yavuz, “İstiva”, c. 23, s. 402-404.

¹⁹⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınları, İstanbul t.y., c. 3, s. 1623.

¹⁹⁶ el-A’raf 7/54.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدِيرُ الْأَمْرَ

“Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş’a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah’tır...”¹⁹⁷

Yönelmek manasında:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْنَهَا سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁹⁸

İstiva kelimesi; Kasas Sûresi 14. ayette, “Hz. Musa’nın rüşdüne ulaşması”, Necm 6. ayette “Cebrail’in yüce bir ufukta beklemesi”, Hud Sûresi 43-44. âyet-i kerîmelerde “Hz. Nuh’un gemiyi hazırlayıp ona intikali, akabinde onun Cudi dağında karaya oturması ve herkesin gemilere ve binek hayvanlarının sırtına çıkıp oturması” şeklindeki manalarla istimal edilmiştir.

Arşa istiva hakkında genel bilgi verdikten sonra; Âyetteki muradın Allah Teâlâ’nın bütün mahlukata karşı hâkim sıfatıyla hükmetmesi, ilim ve kudretiyle yönetmesi ve otoritesini göstermesi olduğu açıkça ifade edilebilir. Âyetin devamını da arş kavramıyla birlikte düşündüğümüzde güneşin ve ayın insanlığa hizmetkâr kılınması da bu yüceliğin ve mutlak bir otoritenin tezahürü olarak yansımaktadır.¹⁹⁹

2.2.3. İnsanlığa Sunulan Hizmetkârlar: Güneş ve Ayın Düzeni

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى “...Güneşi ve ayı buyruğu altına alandır.

Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir...”

Âyeti kerime de geçen سَخَّرَ fiilinin mastarı tef’il babından “teshir” olup, ‘eşyayı, var oluş amacına uygun bir yapıda yaratıp o amacı gerçekleştireceği kanunları muhtevasına koymak ve fitri olarak o doğrultuda hareket etmeye mecbur etmek demektir,²⁰⁰ ki hâkim olan Allah, güneşi ve ayı kuvvet ve kudreti altına aldığını belli bir nizam içerisinde belli bir vakte kadar seyirlerini sağlayarak emrine boyun eğdirdiğini ifade buyurmaktadır.

وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ “Yıldızlarda O’nun emrine boyun eğmişlerdir.”²⁰¹ Âyetinde zikredilen yıldızlarla kastın tüm gökcisimlerinin emr-i ilâhiyeye âmade olduğudur. İlgili

¹⁹⁷ Yunus 10/3.

¹⁹⁸ el-Bakara 2/17.

¹⁹⁹ Seyyid Kutub, Fî Zılâli’l-Kur’ân, Dârü’s-şürûk, Beyrut 2009, c. 4, s. 2045.

²⁰⁰ M. Zeki Duman, Beyanu’l-Hak, Fecr Yayınları, Ankara 2006, c. 2, s. 487.

²⁰¹ el-A’raf, 7/54, en-Nahl 16/12.

âyette güneş ve ayın özellikle zikredilmesi her daim göz önünde bulunması hasebiyledir. Anlaşıyor ki göz önündeki bu iki cismin Allah'ın kudretine boyun eğmesiyle, bunların dışındakilerin de kudret-i ilahiyeye boyun eğdiği anlamı çıkmaktadır.

Bu cisimler sükun halinde bulunmayıp düzenli bir döngü içerisinde ilâhi sisteme tâbi olarak kendilerine has bir nizam içinde seyr hâlindedirler. Fakat; “Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir” ifadesiyle de anlamaktayız ki bütün hepsinin muayyen bir vakte kadar eceli vardır ki, o ecel gelip çatığında o hareketi son bulup sükûna ereceği manası çıkmaktadır.²⁰²

وَإِذَا النُّجُومُ انْكَرَتْ, “Güneş, dürüldüğü zaman”, إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ, “Yıldızlar, bulanıp söndüğü zaman”²⁰³, وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ, “Güneş ve ay bir araya getirildiği zaman”²⁰⁴, işte gök cisimlerinden hepsi böyle muayyen bir ecele doğru yörüngelerinde gezmektedir.

Bununla birlikte ayet-i kerime, dünyanın ve kâinatın tümünün fani olduğuna yaratılmış her şeyin bir sonu olduğuna vurgu yapmaktadır. Bununla beraber ayet, tümel olarak bütün gezegenlerdeki oluşum ve başkalaşımların ve “tabiat kuralları” şeklinde ifade edilen kanunların kâinatın temelinden ortaya çıkmayıp Allah'ın sonsuz ilim, irade, kudret ve hikmetinin bir sonucu olduğuna da işaret eder.²⁰⁵

İkinci ayet şöyle devam etmektedir;

يُذَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ

“O, her işi (hakıyla) düzenler, yürütür, ayetleri ayrı ayrı açıklar ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız.”

Ayetteki Allah Teâla'nın açıklaması varlığının birliğinin delillerini gözler önüne sermesidir.²⁰⁶ İşte bu sayede insanlar O'nun her şeye güç yetirebileceğini idrâk etsin. Âyetteki bir diğer vurgu ise kâinatın yegâne yaratıcısı, idârecisi ve mürebbsi olan Allah'ın tüm insanları ölümden sonra haşredip dünyada yaptıklarından veya yapmakla mesul olup yapmadıklarından hesaba çekileceğini belirtmesidir.²⁰⁷

²⁰² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 280.

²⁰³ Tekvîr 81/2.

²⁰⁴ Kıyamet 75/9.

²⁰⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* c. 3, s. 249.

²⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 6, s. 304.

²⁰⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* c. 3, s. 249.

2.2.4. Allah'ın Yeri Yayması ve Dağları Sabit Kılması

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رَوَاجِينَ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O, geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.”²⁰⁸

Allah Teâlâ bir önceki ayette varlığını, birliğini, hikmetini ve kudretini gösteren semadaki delillerden bahsettikten sonra nazarları yeryüzüne çevirmektedir. Nitekim Kur'an'da gökyüzünün ve yeryüzünün genellikle birlikte zikredilip öncelikle semadan sonrasında arzdan bahsedildiğini görmekteyiz. Sure içerisinde de aynı şekilde dikkatler öncelikle semaya sonra da arza çevrilmektedir.

مَدَّ الْأَرْضَ ifadesiyle yeri yaymak, döşemek, uzatmak manaları çıkartılmış olup; yeryüzünün enine boyuna uzatılmasından maksadın, jeolojik oluşumlar sonucunda bugün ki özelliklerini alması ve arazi yapısı itibariyle gerek insan gerekse diğer canlıların hayatlarını idame etme bakımından lüzumlu olan özellikleri barındırır hale getirilmesi olarak yorumlanmıştır.²⁰⁹

Bir başka ayette şöyle geçmektedir: “Bundan sonra da yeryüzünü döşeyip yaydı”²¹⁰ Bir diğer ayette ise Allah Teâlâ, “yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?”²¹¹ şeklinde zikredilmektedir. Bu iki ayette aynı yorum çerçevesinde değerlendirilmekte olduğunu görmekteyiz.

Hakk kitap Kur'an-ı Kerim'de yeryüzünün kastedildiği ‘döşek’ kelimesi için farklı lafızlar kullanılmaktadır. Bir ayeti kerime de döşek anlamına gelen “fıraş” (فِرَاشًا),²¹² bir diğer ayette ise yine döşek anlamına gelen “mihad” (مِهَادًا) kelimesi kullanılmaktadır. Bir yoruma göre istimal edilen bu lafızlarla Allah, insanlar için lütfu gereği var kıldığı nimetlerini hatırlatmaktadır.²¹³

Sabit-ağır dağları ve nehirleri meydana getirmesi de bu minvaldedir. Ayette geçen (رَوَاسِيَ) kelimesi (رسو) “rusuv” kökünden gelmektedir. Revâsiye lafzen Kur'ân'da dokuz

²⁰⁸ er-Ra'd 13/4.

²⁰⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 250.

²¹⁰ Naziat, 79/30.

²¹¹ Gaşiye, 88/20.

²¹² el-Bakara 2/22.

²¹³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/304.

yerde geçmektedir.²¹⁴ Revâsiye kelimesi üç âyet-i kerimede dağların fonksiyonları ile ilgili zikredilmiştir.²¹⁵ Üç âyetteki bu ayetler arasında ilgili ayette mevcut olup yerin “medd” edilmesinden sonra dağların meydana geldiği ifade edilmiştir.²¹⁶ Dağlar için “Revasiye” kavramının kullanılması “Yerin mekin olması, dağların sabit kalmasına bağlıdır” kelamının şerhi mahiyetindedir.²¹⁷ Âyette dağlardan bahsettikten sonra sıra nehirlere gelmektedir. Nehirlerin meydana geliş süreciyle ilgili yorumlardan birini zikretmekte fayda olacaktır.

Fahreddin er-Râzî’nin nehirlerin oluşumuyla ilgili şu yorumu hikmetsel ve bilimsel anlamda dikkat çekmektedir:

“Kainattaki denge ve Allah’ı Teâlâ’nın nimeti başka nimetlere sebep kılması hasebiyledir ki nehirler dağlar vesilesiyle oluşmaktadır. Yerin derinliklerinden buharlar dağlarla buluştuğunda orada kalır ve daha fazla olgunlaşıp ziyadeleşir. Bunun akabinde koca dağların alt tarafında büyük su kaynakları oluşmaktadır. Bu kaynakların çok güçlü olması hasebiyle dağın delmesinin ardından nehirlerin oluşum süreci tamamlanır. Söz gelimi nehirlerin oluşmasında dağların önemli bir etkisi olduğu aşîkardır. Nitekim Kur’ân-ı Kerime bakacak olursak, her ne zaman dağlar zikredilse, ondan hemen sonra hikmete binaen nehirlerden bahsedilmiştir.”²¹⁸ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ²¹⁹ “Orada sabit yüce dağlar yaratmadık mı, size tatlı bir su içirmedik mi?” ²¹⁹ âyetinde olduğu gibi.

Sonuç olarak yaratılmış her şeyin bir hikmete binaen meydana geldiğini, kâinattaki döngüde ilahi bir kudretin varlığını görmekteyiz. Nihayetinde alemin düzeni, döngülerin hikmetle gerçekleşmesi yüce bir yaratıcının varlığına götüren delillerdir. Bu deliller gözler önüne serilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ’nın varlığının, birliğinin tezahürlerini ihtiva etmesi hasebiyle kâinat bir kitap mesabesindedir. İşte Kur’an’ı Kerim’de kâinat kitabının okunmasını onun üzerinde düşünülüp tefekkür edilmesini teşvik etmekte olduğunu görmekteyiz.

²¹⁴ er-Ra’d, 13/3; el-Hicr, 15/19; en-Nahl, 16/15; el-Enbiyâ, 21/31; en-Neml, 27/61; Lokmân, 31/10; Fussilet, 41/10; Kâf, 50/7; el-Mürselât, 77/27.

²¹⁵ en-Nahl, 16/15; el-Enbiyâ, 21/31; Lokmân, 31/10.

²¹⁶ er-Ra’d, 13/3; Hicr, 15/19; Kâf, 50/7.

²¹⁷ Ali Arslan, *Büyük Kur’ân Tefsiri*, Arslan Yayınları, İstanbul t.y, c. 8, s. 580.

²¹⁸ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü’l-Gayb*, c. 19, s. 4.

²¹⁹ el-Mürselât, 77/27.

Ayet-i kerimenin devamında Allah Teâla kâinattaki hadiselerden bahsetmeye devam ederek her bitkiyi çiftler çiftler yarattığını haber vermektedir. Şunu da belirtmekte fayda olacaktır ki insanoğlu meydana gelen olaylara, oluşumlara fitratı gereği alışagelmektedir. Cenab-ı Hakk ise bunları normal görmememiz gerektiğini ve en basit şeyde dahi birçok hikmet olduğunu telkin etmektedir ki insan hiçbir şeyin abes yere yaratılmadığını idrak edebilsin.

2.2.5. Zıtlıktaki Hakikat: Bitkilerin Çift Yaratılması

وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رَوْحَيْنِ اثْنَيْنِ

“... Orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır.”

Anlamsal tahlilini yapmamız gereken رَوْحَيْنِ “zevceyn” kelimesi esasında, aralarında benzerlik, denklik ve zıtlık olanlara verilmiş genel isimlendirmedir.²²⁰

Söz gelimi zevc, erkek ve dişinin iki ayrı cinsten oluşup bu noktada ikiye ayrılmasına çift denmektedir. Kur'an'ı Kerim'deki bazı hakikatlerin daha yeni yeni gün yüzüne çıktığını görmekteyiz. İncir ve hurma gibi bazı meyvelerin erkeği ve dişisi bulunup telkihi yani döllenmesi sonucunda meyve verdiği bilinen bir olay iken, çiçeklerin ise bu döllenme hadisesini erkekli ve dişili fark etmeksizin kendi bünyelerinde gerçekleştiği yakın zamana kadar bilinen bir durum değildi. Nihayetinde botanik ilminin şahitliği ile bu âyetin ilmi anlamda bir mucize olduğunu tasdik etmekteyiz.²²¹ Anlaşıldığı üzere Kur'an hakikatlerini her dönemde ortaya çıkartmaya devam etmektedir. Bilimsel gerçekler ne kadar ilerlerse ilerlesin insanlar ilmi noktada belli bir yere kadar ulaşabileceklerdir. Söz gelimi ilmi acizliği yaşayacaklardır. Kur'an'da bu noktada insanların acizliği gün yüzüne çıkartması hasebiyle muciz bir kitap olduğunu tekrar hatırlatmaktadır.

Meyvelerin iki eş yaratılmış olmaları ifadesinden iki görüş çıkmaktadır.

Birincisi; erkekli-dişili manasında, ikinci yorum ise; küçük-büyük, tatlı-ekşi, siyah-beyaz, gibi iki sınıf anlamında değerlendirilmiştir.²²² Âyeti kerime Allah'ın varlığının delillerini zikretmeye devam etmektedir.

2.2.6. Günlerin Deveranı: Geceyi Gündüze Bürüme

يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارُ

²²⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 6, s. 305-306.

²²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 284.

²²² Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, c. 2, s. 501.

“... O, geceyi gündüze bürüyor.”

İnsanoğlu daha önce de belirttiğimiz üzere olaylara, hadiselerle ülfet sağlayan kolay alışagelen yeri geldiğinde büyük olayları normalleştirecek kapasitede varlıklardır. Hayat sürdüğümüz şu dünya meydanında nice ibret dolu büyük hadiseler meydana gelmektedir. Bunlardan biri de gece ve gündüzün art arda deveranıdır. Âyetin ifadesiyle birbirlerini örtmeleridir. Bunun ifade ettiği mana; gecenin zifiri karanlığı ile gündüzü örtmesi, gündüzün de nuru ile geceyi bürümesidir. Örtme(bürüme) ifadesinin mecazi anlam ifade ettiğini bundan maksadın gece ile gündüzün ardı sıra gelmesi birbirlerinin yerine geçtiğini belirtmektir.

Bu anlamda Kur'an-ı kerimde birçok ayet zikredilmektedir. İsrâ suresinde; "Biz gece ayetini silip (eşyayı) gösterici gündüz ayetini getirdik"²²³ buyurmaktadır. Yine başka bir ayette, "Kendisini durmayıp kovalayan gündüze geceyi O bürüyüp örter"²²⁴ ayeti de bu manadadır. Yüce yaratıcı yeryüzünü yaşama elverişli hale getirmek için yaydığından, dağlardan, nehirlerden, bitkilerin çift yaratılmasındaki hikmetlerden bahsettikten sonra zamanın akışını da ifade eden gece ve gündüzün deveranına dikkat çekmiştir. Buradan anlıyoruz ki Allah Teâlâ; kudret ve iradesiyle mekân üzerinde tasarrufta bulunabileceği gibi aynı şekilde zaman üzerinde de tasarrufta bulunur.²²⁵

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“... Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.”

Yeryüzünün yayılıp canlılar alemi için olanaklı hale gelmesinde, yaratılanların erkekli-dişili iki eş halinde yaratılmalarında, gece ile gündüzün birbirini bürümesi olaylarının her birinde, Allah'ın ayetlerini düşünenler için Allah'ın birliğinin kanıtı vardır. Âyet-i kerîme bunların ancak basiret gözüyle görüp tefekkür eden kimselere bir ibret ve delil olabileceğini bunun üzerine basiretsizlik yapıp bir nebze de olsa düşünmeyen kimselere de bir şey ifade etmeyeceğini bildirmektedir.

Özetle belirtecek olursak bu deliller ancak gözünü gönlünü ayetlere çevirenlere fayda sağlayıp düşünmeyi ve tefekkürü terk eden insanlara herhangi bir yarar sağlamayacağını belirtmektedir.²²⁶

²²³ el-İsrâ 17/12.

²²⁴ el-A'raf 7/54.

²²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, c. 2, s. 500.

²²⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 306.

2.2.7. Vahdetten Kesrete Uzanan Tecelliler

وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضَ لُبُّهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları, üzüm bağları, ekinler; bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.”²²⁷

Allah Teâla bir önceki âyetin devamı niteliğinde vahdaniyetinin delillerini zikretmeye devam etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ kevnî ayetler ile yeryüzündeki varlığının, birliğinin ve kudretinin delillerini saymakla akıl sahiplerine ibretler sunmaktadır. Bu âyeti kerimede bazı kavramsal ifadelerle açıklık getirmekte fayda olacaktır.

(قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ) “komşu kara parçaları” mealindeki ifade, ekim biçime uygun, ziraat yapılabilecek araziler anlamına gelmektedir.

(وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ) bu ifade de birbirlerine komşu olan bağ-bahçe demektir. Bağlar manasındaki “cennat” kelimesi, ağaçlarla sarmalanmış ve içerisinde farklı farklı renkte meyveler olan bostanlar manasında gelmektedir.

(صِنْوَانٌ) kelimesi, bir kökten çıkan iki hurma ağacı manasına, (وَعَيْرُ صِنْوَانٍ) da dağılmış hurma manasına gelir. Şöyle de söylenmiş: “sınvan”, araziden bittikten sonra dallanıp budaklanan ve kolları ortaya çıkan hurmadır; söz gelimi amcaya da “babanın sınvanı” denilmektedir.²²⁸

“Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar vardır” buyruğu hakkında Ebu Bekr el-Esamm: "Bu araziler, birbirlerine yakınlıkları söz konusu olan kara parçalarıdır; nitekim bazıları ziraate olanaklı iken bir diğeri taşlı, çakıllı, kumlu olması hasebiyle buna elverişli olmayabilir.”²²⁹ şeklinde yorum getirmiştir. Farklı kıtalarda bulunan araziler ortak bir suyla beslendiği halde, oralarda biçilen mahsuller renkleri, tatları, kokuları bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Bu da Cenabı Hakk'ın yarattıklarını tümüyle kuşatması, idare altına almasından dolayı O'nun vahdaniyetine örnek teşkil etmektedir.²³⁰

²²⁷ er-R'ad 13/4.

²²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 6, s. 307.

²²⁹ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 19, s. 7.

²³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, c. 8, s. 114.

İmam Mâtürîdî, âyet-i kerîmeye şöyle yorum getirmiştir: “Yerküre üzerinde farklı farklı araziler-kıtalar birbirine yakın olsa da tümünün verimlilikte, kaynaklarında, biçimsel özelliklerinde farklılıkları söz konusu olsa da bu durum birçok yarar ve hikmete gebedir. Yeryüzündeki bu toprak parçalarının sağladığı yararları tefekkür ettiğimizde bunları ancak mahlukatın tümüne hükümrân olan bir yaratıcının planları dahilinde olduğunu görmekteyiz. Nasıl ki kıtalar aynı cins olmasına rağmen farklı özellikleri bünyelerinde barındırıyorlarsa aynı türden olan insanoğlunda farklı mizaç, huy, karakter eğilimlerini görmek mümkün olacaktır. İşte bu çeşitliliğinde ilahi hikmetin sonucu olduğu ortaya çıkmaktadır.”²³¹

Âyetle ilgili çarpıcı yorumlardan birinde Hasan-ı Basrî’nin teşbihi dikkat çekmektedir: İnsanlığın soyu Âdem (as) dan gelmektedir, herkese aynı kaynaktan nasihat ve uyarı telkin ediliyor, kiminin kalbi yumuşuyor, kulluğunun idrakine varıyor, bazıları ise nefsanî arzulardan kendini alamıyor ve kalpleri taş kesildiğinden katılaşıyor.²³²

Sûrenin 31. ayetinde zikredildiği üzere, şayet Allah murat etseydi tüm insanlığı birbirinin aynısı kılar ve tümünü birden hidayete erdirirdi. Lakin kâinatın ve insanın varoluşundaki ilahi sır, tek biçimliliği değil, farklılığı mümkün kılmaktadır. Aksi halde yaradılışın bir gayesi olmazdı.²³³

İşte bu ayetlerde, işaretlerde ibretler vardır. Allah’ın birliğine, düzenleme ve idaresine, ilmine ve hikmetine delalet eden ibretler vardır. Peki kimin içindir bu ibretler; akıllarını kullanan insanlar için, yani yaratılmışlara ibret nazarıyla bakıp bunlardaki gayeyi anlamaya çalışan, düşünüp tefekkür eden insanlar için.

Fakat şöyle bir durumda söz konusudur ki bu tür ibret vesilesi, tevhid esasları üzerine inşa edilen delillere muhatap olan dönemin müşrikleri gerek inat ve inkarları gerekse mal, mülk, makam sevdaları adına inkâr yolunu seçmişlerdir. Akabinde itikadi sorunlarını açığa vurmuşlardır. Bu noktada müşriklerin nübüvvet makamı ile mücadelesi başlayacaktır.

²³¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, c. 6, s. 308.

²³² Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, c. 6, s. 308.

²³³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayani, İnsan Yayınevi, İstanbul 2005, c. 2, s. 510.

2.3. Müşriklerin Nübüvvet Makamıyla İmtihanı

Ra'd sûresini ana konuları perspektifinde değerlendirdiğimizde, karşımıza çıkan ana bir konuda kafirlerin inkârları, hezeyanları ve akıbetleridir. Bu minvalde ilk olarak müşriklerin âhiret inancıyla ilgili inkarları söz konusudur. Daha sonra azabı alelacele istemeleri, mucize talepleriyle hezeyanlarını ortaya koymaktadırlar. 5. 6. ve 7. ayette bu konu çerçevesinde incelemelerde bulunacağız.

2.3.1. Lafügüzafın Bedeli: İnkarcıları Ahirette Bekleyen Karşılıklar

وَأَنْ تَعْجَبَ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ إِذَا كُنَّا تُرَابًا ؕ إِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Eğer şaşacaksan, asıl şaşılanacak olan onların, “Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacakmışız?” demeleridir. İşte bunlar Rablerini inkâr edenlerdir. İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”²³⁴

Âyet-i kerîme kudreti ilâhiyeyi inkâr eden müşriklerin akli çelişkilerine işaret ve sonsuz hayattaki durumlarını gözler önüne sermekte, boyunlarına takılan halkalarla cehenneme sürüleceklerini haber vermektedir.²³⁵ Cehenneme müstahak olmalarının sebebi inkârcıların bütün hayatın dünyadaki yaşamlarından ibaret sanmalarından dolayıdır. Bu sebeple onların âhiret inancı olmadığı apaçık ortadadır. Nitekim tekrar haşrolunup diriltileceklerine şaşırmaktadırlar. Söz gelimi inkarcılar tek dünyalı varlıklar olduklarını itiraf etmektedirler. Onlara göre her şey bu dünyada yaşanacak ve son bulacaktır. Onlara göre huzur, mutluluk, menfaat, bu dünyada geçerlidir. Fakat bu itikatları onları elim bir azaba sürüklemektedir. Âyetin devamındaki, “Eğer şaşacaksan, asıl şaşılanacak olan, onların...” ifadesi ile ilgili Fahreddin er-Râzî’nin *Mefâtîhu’l-ğayb* adlı tefsirinde birkaç görüş mevzubahistir.

- 1- İbn Abbas (r.a)’dan rivayetler: “Ey Muhammed (a.s) o müşriklerin senin emin olduğuna kanaat getirdikten sonra senin nübüvvetini kabul etmemelerine şaşırsan bilmelisin ki asıl şaşılanacak onların şöyle demeleridir.”
- 2- Ey Muhammed (a.s), onların önlerine varlığımı, birliğimi kanıtlayan birçok âyetleri serdiğim halde onların kendilerine dahi hiçbir fayda ve zararı

²³⁴ er-R’ad 13/5.

²³⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 251.

dokunmayan putları ilah edinmelerine şaşıyorsan haklısın; çünkü bu şaşılabacak bir vaziyettir.

3. Kelamın bir başka takdiri şöyledir. “Ey Muhammed (a.s) şaşırmakta haklısın. Nitekim onlar arzda ve semada yaratılmış olan her şeyin yegâne mürebbisinin Allah olduğunu ve bunları kullarına hizmetkâr edip hiçbir nimeti üzerlerinden eksik etmeyen, akılları şaşkına döndüren icraatleri gerçekleştiren yüce yaratıcının Allah olduğunu biliyorlardı. Bir insanı yaratması bütün insanları yaratmak kadar kendisine kolay gelen her şeye kadir olan zâtın haşri meydana getirmemesi şaşılabacak bir husustur.²³⁶ Ahkaf Sûresi 33. âyet de bu ayeti destekler mahiyettedir:

“Görmüyorlar mı ki, gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kadirdir. Evet O, muhakkak her şeye Kadir’dir.”²³⁷

Zemahşerî, inkarcıların boyunlarına geçirilen halkaların mahiyetini şöyle yorumlamıştır:

“İşte bu kimselerdir ki Rablerine karşı nankörce davranarak inkâr edenler!” Bir diğer ifadeyle: Bunlar inkârcılıkta haddi aşan ve bunda ısrarcı olanlardır! ‘İnkârcıların boyunlarında demir halkaların bulunması’ küfürde ne kadar ısrarcı olduklarını nitelenmekte olup “Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik”²³⁸ ayetine benzemektedir. İnkârda ileri gidip haddi aşanların doğru yolu bulmalarında onları alıkoyan halkaları, prangaları vardır. İşte bunların hakikati görmeye engel olan taassup, haset, kibir, ön yargı gibi birçok manevi halkaları vardır. Bu şekilde yorum yapmak mümkün olmakla beraber ilgili ifadenin tehdit mahiyetinde olması da düşünülebilir.²³⁹

Müşrikler Hz. Muhammed’in nübüvvetine ve haberini iletmediği azabın vaki olacağına inanmadıkları için yaptığı uyarıları kulak ardı etmişler, bunun yanı sıra alaycı bir tavırla, haber edilen azabın çabucak ulaşmasını istemişlerdir.

6. ayet;

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ

“(Müşrikler) senden iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar. Halbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçmiştir. Doğrusu insanlar kötülük ettikleri

²³⁶ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, c. 19, s. 8.

²³⁷ Ahkaf 46/33.

²³⁸ Yasin 36/8.

²³⁹ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 494.

*halde Rabbin onlar için mağfiret sahibidir. (Bununla beraber) Rabbinin azabı da çok şiddetlidir.*²⁴⁰

İyilikten maksat; iman ile amel, rahmet, ihsan, nusret, sevap, afiyet, hidayettir.²⁴¹ Kötülükten maksat ise; ceza ve azaptır. Bu manaları düşündükten sonra, kendilerine iyilik edilip mühlet verilmesinden ziyade azabı acele bir şekilde istiyorlardı.²⁴² Aslında bu yaşanagelen bir hadisedir. Nitekim geçmiş ümmetlerde kendilerine azap ve mucize getirilmesini istemiş, her ne kadar mucizeler gelse de inatla inkara devam ederek azaba müstahak olmuşlardır.

Âyette geçen “mesulat” (المثلاث) kavramının sözlük anlamını ele alacak olursak ‘emsal ve benzer’ manaları kelimenin anlamını karşılamaktadır. Hafsa’nın Mushaf’ında da “emsal” kelimesi zikredilmektedir.

وَقَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ Bu ifadeyle anlaşılan: Bu öyle bir hadisedir ki örneği daha önce yaşandı, eğer ibret nazarıyla bakılsaydı kendileri için örnek teşkil ederdi. Lakin basiretsizlik yaparak ibret almadılar.²⁴³ Öyle ki müşriklerin kalpleri hakka, hakikate kapalı olduğu için bu hal üzerine devam etmişlerdir. Allah Teâla bu inatlarına ve haddi aşmalarına rağmen yine de âyetin devamında azabıyla beraber mağfiretini ilan etmekte olduğunu görmekteyiz. Bu da yüce yaratıcının kulları üzerindeki rahmetinin ve mağfiretinin ne denli engin olduğunun göstergesidir. Bu rahmetten istifade etmek istemeyip inkâr edenler içinde azabının şiddetli olacağının haberini vermektedir.

وَأَنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ “Doğrusu insanlar kötülük ettikleri halde Rabbin onlar için mağfiret sahibidir. (Bununla beraber) Rabbinin azabı da çok şiddetlidir.” âyeti nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: Şayet Allah’ın kullarına karşı rahmeti, mağfireti olmasaydı, herkesin ağzının tadı kaçardı. Yine Allah’ın ikazı ve azabı olmasaydı, herkes Allah’ın affına, mağfiretine güvenirdi.²⁴⁴

Sonuç olarak bu âyeti kerimede, müşrik inkârcıların, kendilerinden önceki ümmetlerden ders almaları gerektiği halde akılsızlık edip azaba duçar olmak istediklerini

²⁴⁰ er-R’ad 13/6.

²⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 5, s. 288.

²⁴² Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 494.

²⁴³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 311.

²⁴⁴ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, (thk.) Es’ad Muhammed et-Tayyib, No:12145, Mektebetu Nizâr, Mekke 1997, c. 7, s. 224; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 2/501.

görmekteyiz. Ayrıca yaptıklarından vazgeçmeleri için bir fırsatın verilip azabın ertelenmesi kendileri için Allah'ın bir lütfu olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁵

2.3.2. Maddeperest Müşriklerin Mu'cize Talepleri

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ

*“Kâfirler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya! (Halbuki) sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır.”*²⁴⁶

Ayetin açıklamasına geçmeden önce mefhumun anlaşılması için iki kavram üzerinde durmak faydalı olacaktır.

“Uyarıcı” şeklinde tercüme edilen “münzir” kelimesi “tehlike anında problemin farkına varamayan bir kitleye tehlikeli bir durumun olduğunu haber veren kimse” diye tanımlanır.²⁴⁷ Bu minvalde peygamberlerin, bil hasa Hz. Peygamberin vasfı olarak birçok âyetle zikredilmiştir.²⁴⁸ Çünkü Peygamberler iman edilmesi gereken hususlara riayet edilmediği takdirde Allah'tan aldıkları vahiy doğrultusunda ümmetlerine elim bir azabın varlığını haber verip ikazda bulunmaktadır.

“Rehber” diye çevirdiğimiz “hâdî” kelimesi sözlükte farklı anlamlara gelmektedir. “Rehberlik etmek, doğru yolu bulmak” manasındaki Hûda kelimesi, hedy-hidayet kökünden türemiş bir sıfattır. Genel manada “yol gösterip hayır ve mutluluğa ulaştıran bir hedef için rehberlik eden” demektir.²⁴⁹ Nitekim nebilerde dünya ve ahiret saadeti için ümmetlerine yol göstermiş rehberlerdir.

Sûrenin ana konularında birini teşkil eden nübüvvet bahsinin önemli mevzularından olan kafirlerin lafûgüzafları; iyilikten önce cezayı istemelerinden sonra maddeperestliklerinden kaynaklı hissi mucize istemeleriyle devam etmektedir.

Nitekim Kur'ân'a bütüncül baktığımızda Ra'd Sûresi dışında belli başlı diğer sûrelerde de akıl dışı izan içermeyen isteklerini tekrar görmekteyiz. Öyle ki inkârcılar, Hz. Peygamber'in yerden kaynak fışkırtmasını, bağının bahçesinin olup içinden nehirlerin akıtmasını, melekleri göstermesini, göğe çıkmasını talep etmişler ve bunları da

²⁴⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 8, s. 121-122.

²⁴⁶ er-R'ad 13/7.

²⁴⁷ Hayati Hökelekli, “İnzar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2020, c. 22, s. 358-359.

²⁴⁸ Sâd 38/4; Kaf 50/2; Nazi'at 79/45.

²⁴⁹ Bekir Topaloğlu, “Hâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, c. 15, s. 9.

yapmadıkça Hz. Peygamber'e iman etmeyeceklerini itiraf etmişlerdir. Akabinde Allah tarafından Hz. Peygamberin bu talepte bulunanlara beşer bir elçi olduğunu söylemesi telkin edilmiştir.²⁵⁰ Başka âyetlerde bu isteklerinin tekrarlandığını görmekteyiz.²⁵¹ Fakat Allah Teâlâ mucizelerin ancak kendi meşiet ve kudreti dahilinde olup murat buyurduğu bir zaman diliminde meydana geleceğini ifade etmektedir.²⁵²

Anlaşıldığı üzere müşrikler Hz. Peygambere inen ayetleri mucizeden saymıyor, Hz. İsa veya Hz. Musa'ya verilen; ölülerin diriltilmesi ve asanın yılanı dönüşmesi nev'inden hissi mucizeler istiyorlardı.²⁵³ Fakat ayet Hz. Peygamber'in de diğer peygamberler gibi ancak bir uyarıcı olduğu, O'na (s.a.v) düşenin nübüvvetin sıhhatini gösteren mucize türlerini getirmek, onların istediklerini göstermek olmadığını belirtmektedir.²⁵⁴

Âyetin devamında zikredilen “Her toplumun bir rehberi vardır” ifadesi her vaktin, her dönemin bir rehberi vardır anlamına gelebilir. Fakat bu rehberin, davetçinin kim olacağı noktasında farklı görüşler olup,²⁵⁵ bir görüşe göre; her kavmin onları Allah'a çağıran bir peygamberi vardır.²⁵⁶ Bu konu ile ilgili başka bir ayette şöyle buyrulur: “*Hiçbir ümmet olmasın ki, ona uyarıcı gelmiş olmasın*”²⁵⁷

Bir diğer görüşe göre; bu ayetin tefsirinde İbn Abbas'tan rivayetle Avfi der ki: Allah Teala şöyle murad ediyor: Ey Muhammed sen bir uyarıcısın. Her kavme yol gösterici olan benim.²⁵⁸ şeklinde iki farklı yorum yapılmıştır. Buradan hareketle şu sonuca varabiliriz. Hakiki anlamda uyarıcı olup yol gösteren Allah Teâlâ'dır, Hz. Peygamber'in hükmi olarak da Allah'tan aldığı doğrultular neticesinde uyarıcı ve rehber olduğu kanaatindeyiz.

Ra'd Sûresi ana konuları çerçevesinde 6, 7 ve 8. ayetlerde; kafirlerin iyilikten aftan mağfiretten önce, cezayı-azabı acele bir şekilde istediklerini, inanmayacakları halde mucize istemelerini bir nev'i lakırdıları açığa çıkıştır.

²⁵⁰ el-İsra 17/90-93.

²⁵¹ el-Enbiya 21/5.

²⁵² el-Ankebut 29/50.

²⁵³ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 495.

²⁵⁴ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 502.

²⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 312.

²⁵⁶ Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, Fikr Yayınevi, Beyrut 1998, c. 2, c. 70.

²⁵⁷ Fâtır, 35/24.

²⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 8, s. 502.

2.4. Allah'ın İlim ve Hikmetinin Tecellileri

Ra'd sûresini ana konuları ekseninde değerlendirdiğimizde, 8. 9. 10. ve 11. ayet grubunu kapsayan ana bir konuda; Allah'ın sonsuz ilminin ve buna binaen zuhur eden hikmetinin tecellilerini belirtilen ayetler çerçevesinde mevzu edilmesidir.

2.4.1. Mutlak Gaybın Anahtarının Allah'ın Elinde Oluşu

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامَ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ

*“Her dişinin neye gebe kalacağını, rahimlerin neyi eksik ve neyi ziyade edeceğini Allah bilir. Onun katında her şey ölçü iledir.”*²⁵⁹

Allah Teâlâ bir önceki ayette kafirlerin mucize isteklerine cevap verdikten sonra o mevzuya daha da değinmiyor fakat bu âyet-i kerîme ile Müfessir Mevdûdî'ye göre onları şöyle uyarıyor: “Analarınızın rahminde bulunduğunuzdan beri sizle alakalı vuku bulan her şeyi en ince ayrıntısıyla bilen ve sizleri murakabe altına alıp yaptığınız her şeyi gözeten Allah'tan bir yere kaçamazsınız. Bunun için sizler neyi hakkederseniz kaderlerinize öyle hükmedilecektir; hiçbir güç ve kudretin verilen hükme etkisi mümkün bulunmamaktadır.”²⁶⁰

“Her dişinin neye gebe kalacağını...” ifadesi ile Allah Teâlâ o dişinin karnındaki şeklini, huyunu, inancını, rızkını,²⁶¹ cinsiyetini, sağlık durumunu,²⁶² ömrünün uzunluğunu, mutlu mu, mutsuz mu²⁶³ bilmekte olduğunu açıklamaktadır.

“Rahimlerin neyi eksik ve neyi ziyade edeceğini Allah bilir...” ifadesini müfessirler,

“Rahimdeki ceninin yaratılışında varsa eksikliği veya fazlalığı; ikiz mi üçüz mü olduğunu, rahimdeki yavrunun ne zaman dünyaya geleceğini en iyi Allah bilir” diyerek yorum getirmişlerdir.²⁶⁴ O'nun nezdinde her şey bir ölçü iledir. Her şeyin onun katında takdiri vardır. Bu sebeple Allah'ın ilmi ve kudreti her şeyi kuşatmıştır.

²⁵⁹ er-R'ad 13/8.

²⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani, c. 2, s. 512.

²⁶¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an*, c. 8, s. 130.

²⁶² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 6 s. 313-314.

²⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, c. 2, s. 502.

²⁶⁴ Şevkani, *Fethu'l-kadîr*, c. 3, s. 94.

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ

“O, görüleni de görülmeyeni de bilir; çok büyüktür, yücedir.”²⁶⁵

Allah (c.c) insanoğlunun vakıf olduğu olamadığı, idrak ettiği ve edemediği gaybî (malum olanı) ve şehadeti (mevcut olanı) bilmektedir. Kebir’dir. Yani bütün mevcudatın ondan daha küçük olduğu, hiçbir şekle sığdırılması imkânsız olan yegâne yüce bir yaratıcıdır.²⁶⁶ Mütealdir. En muazzam, en yüce bir varlığa sahiptir. Sonsuz bir ilim, kudret ve hikmet ile vasıflanmaktadır.²⁶⁷ Aynı zamanda mahlukatta ihtiva eden özelliklerinden yüce ve mukaddestir.²⁶⁸

سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ

“Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen (onun ilminde) eşittir.”²⁶⁹

Bu ayet önceki ayetle bağlantılı olup, Allah’ın ilminin kemalini ve şümulünü ifade etmektedir. Aynı zamanda ilgili âyet Taha Sûresi 7. ayetle de benzerlik göstermektedir: “Sözü açığa vursan da (vurmasan da) şüphesiz ki o, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.”

Mukatıl b. Süleyman Tefsirinde bu ayetle ilgili şöyle demiştir: “Yani mâsiyetini gecenin zifiri karanlığında saklayıp gizleyen veya o mâsiyeti güpegündüz açıkça işleyen insanla ilgili her şeyin bilgisi Allah’ın nezdindedir”²⁷⁰ Allah’tan hiçbir şey gizli kalmayacaktır. O Allah ki kalplerde olanın bilgisine en ince ayrıntısıyla vakıftır. O’nun nezdinde gizli, açık diye bir ayrım yoktur, ikisi de birdir. Her şeyi görüp gözetken ve kollayan Yüce Allah, kelamına bu âyet ile bağlantılı şekilde devam etmektedir.

2.4.2. Muhafız Takipçiler: Hafaza Melekleri

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ

“Onun önünde ve arkasında Allah’ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır.”²⁷¹

²⁶⁵ er-R’ad 13/8.

²⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 5, s. 289.

²⁶⁷ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Meali Alisi ve Tefsiri*, c. 3, s. 1630.

²⁶⁸ Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzil ve Esrârü’l-Te’vîl*, c. 2, s. 502.

²⁶⁹ er-R’ad 13/10.

²⁷⁰ Mukatıl b. Süleyman, *et-Tefsîrü’l-kebîr, Dârü’l-Kütübi’l-Mısriyye*, Kahire 1983, c. 2, s. 369.

²⁷¹ er-R’ad 13/11.

Müfessirler, “*takipçiler*” diye çevirdiğimiz مُعَقِّبَات *muakkibat* kelimesinin manası için koruyup gözetmede birbirleriyle nöbetleşen melek grupları,²⁷² “takip edenler”,²⁷³ nihayetinde “koruyucu melekler”²⁷⁴ olarak yorumlamışlardır.

İbn Âşûr, bu ayetin bir önceki ayetle bağlantısı olduğunu belirtmektedir.²⁷⁵ Yani sözün gizlendiği vakitte veya açığa vurulduğunda da söz gelimi hangi şartlarda olursa olsun vazifeli melekler takiptedir. Bu durumda kul Allah Teâlâ’nın, murakabesi ve denetimi altındadır.

Alimlerin çoğunluğu, âyette zikredilen meleklerin *hafaza melekleri* olduğunu kastetmiştir. Nitekim bu melekler, nöbet değişimiyle birbirlerini takip etmeleri hasebiyle takipçi melekler olarak anılmıştır.²⁷⁶

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ “Onun önünde ve arkasında...”

İmam Mâtürîdî; “*önünde* ifadesiyle yaptığı hayırlı ameller, *arkasında* ifadesiyle kötülükler ve günahlar manasına gelebileceği gibi, ilkinin önden gönderdiği (işlediği) ameller, ikincisinin geride kalan (işlemediği) amellerin olabileceğini” ifade ettikten sonra şu yorumu da eklemektedir: *Önünde* kelimesi geçmiş zaman, *arkasında* kelimesi kalan zaman manasına da gelebileceği muhtemeldir,²⁷⁷ görüşünü bildirmektedir. İmam Taberî tefsirinde bu ayet ile ilgili şu hadisi şerifi zikretmektedir:

"Sizleri hem gece hem de gündüz takip eden melekler vardır. Bunlar, sabah ve ikinci namazlarında nöbet değiştirmek için bir araya gelirler. Sonra sizinle geceleyenler yukarı çıkarlar. Rabbiniz daha iyi bildiği halde, onlardan:“Kullarımı nasıl bıraktınız?” diye sorar. Onlar da: “Biz onları namaz kılarken bıraktık. Gittiğimizde de namaz kılıyorlardı.” derler.²⁷⁸ Hadisi Şerif’in, *muakkibat* meleklerinin mahiyeti çerçevesinde olduğu göze çarpmaktadır.

يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ “...Allah’ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır.”

Müfessirlerimiz *Allah’ın emriyle koruyan melekler* ifadesiyle meleklerin değişik koruma şekillerinin olabileceğini öne sürmüşlerdir ki bunun başlıcaları şu şekildedir;

²⁷² Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 497.

²⁷³ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 503.

²⁷⁴ Şevkani, *Fethu'l-kadîr*, c. 3, s. 95.

²⁷⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dar’ul Tunus Yayınları, Tunus 1984, c. 13, s. 100.

²⁷⁶ Fahreddin er-Razî, *Mefatihu'l-Gayb*, c. 19, s. 16.

²⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, c. 6, s. 316.

²⁷⁸ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'us-sahih*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2002, s. 555; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, c. 8, s. 134-135.

Kişi mâsiyete daldığında, görevli melekler o kimsenin ilahi cezaya maruz kalmaması için mühlet ve mağfiret taleb ederek ve başına gelebilecek zararlı şeylerden Allah'ın emri ile koruma görevini yerine getirebilecekleri ifade olunmuştur.²⁷⁹ Bu yoruma binaen belirtmekte fayda olacaktır ki; Taberî'nin tefsirinde nakledildiğine göre bir kişi gelip Hz. Ali'ye "Bazıları seni öldürmeye niyetli," demiş; Hz. Ali ise, "İnsanın yanı başından ayrılmayan, kaderi ilahide yeri olmayan hadiselerden muhafaza eden melekler vardır. Kaderin meydana gelmesi gerektiğinde ise melekler kaderi ile kişi arasından çekilirler. Nitekim ecel sapasağlam bir kalkandır" demiştir.²⁸⁰

Nihayetinde belirtmek gerekir ki "Allah, kullarını murakâbe altında tutarak neler yapacaklarını bilmekle yetinmez, her daim kendilerinin yanında bulunan koruyucu gözetleyicilerle amellerini kaydettirir." Mevdûdî ayetin devamıyla bağlantı kurarak bu dünyada yapıp ettiklerinin sorumluluğu olmayacağı vehmiyle hayat süren söz konusu insanlara uyarı için zikredildiğini öne sürmektedir. Dönemin inkarcıları özelinde bütün kullara bir ültimatoluk olarak değerlendirmekte mümkündür. Nitekim kavmin kendi cezalarının kendileri tarafından davet edildiğini belirtmiştir.²⁸¹ Sonuç olarak daha önceden de ifade ettiğimiz gibi inkârcılar tek dünyalıdır. Onlar için bütün hesap-kitap bu dünyada görülmektedir. İşte buna binaen âyetlerin vurgusu; Allah'ın kullarını gözetim altında tuttuğu, her şeyin O'nun denetimi altından olduğu, amellerin kayda geçtiği ve hesabın âhirette görüleceği yönündedir. Bir diğer mesaj ise kulların her daim murakabe bilinciyle yaşamaları gerektiğidir. Bu bilinçle yaşayan kul rabbın rızasına talip olmuş demektir. Verilen en önemli mesajlardan birisi de budur.

Ayet-i Kerime şöyle devam etmektedir:

2.4.3. Her Millet Kader Çizgisini Kendisi Çizer

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ
وَالٍ...

*"Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur."*²⁸²

²⁷⁹ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 503.

²⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 8, s. 138.

²⁸¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani, c. 2, s. 513.

²⁸² er-R'ad 13/11.

Bazı müfessirlere göre bu ayet sûrenin altıncı ayeti ile irtibatlı olup; o inkârcıların başına, üzerinde bulundukları hal üzere kalmak için ısrarcı olacakları anlaşılana dek herhangi bir azabı indirmeyeceği, yorumu yapılmaktadır.²⁸³ İstişhad noktamız olan on birinci âyet lafzen ve mânen Enfâl Sûresi elli üçüncü ayet ile benzerlik arz etmektedir.

Bu iki ayet perspektifinden incelemede bulunduğumuzda, bir toplum üzerinde bulunduğu nimetlere karşı nankörlük etmediği, ilahi yasalara karşı gelmediği sürece Cenab-ı Hakk'ın da onlar için herhangi bir kötülük murad etmeyeceğine işaret edilmektedir. Ra'd sûresi on birinci ayet-i kerimeye başka bir perspektiften baktığımızda şu çıkarımda mümkün olacaktır: Bir toplum Allah'ın rıza göstermeyeceği şekilde değişir, öz benliklerinin akabinde değerlerine yabancılaşır, içinde bulundukları nimetin şükrünü eda edemez olup sahip oldukları gücü, kudreti, malı, mülkü zulüm için kullanırlarsa ve bu durumdan kurtulmak için hiçbir girişimde bulunmayıp öz benliklerini değiştirmedikleri sürece bu hal üzere kalmaları kuvvetle muhtemel olacaktır.²⁸⁴

Ayet şu şekilde devam etmektedir: “...Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur.”

İnsanlar iradelerini hak yolda kullanmaz da bu yoldan sapma cehdi ve gayreti gösterirlerse Allah da onları hak olan istikamette tutmayacağını ve bununla birlikte hükmünde geri çevrilmesine imkân olmayacağını belirtmektedir. Allah'ın murat ettiği o kötülük, ebedi ise ebedi olarak, geçici ise geçici olarak, mutlaka vuku bulur ve hiçbir şekilde önlenemez.²⁸⁵ Aynı zamanda “Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur” ki ona bir çare bulsun.

2.5. Allah'ın Kudret ve Uluhiyetinin Yansımaları

Bir önceki konuda Allah'ın ilim ve hikmetinin tecellilerinden bahsettikten sonra, Ra'd sûresi 12-17. ayet grubunda yüce yaratıcının kudret ve uluhiyetinin tecellilerinden bahsedilecektir.

2.5.1. Şimşegin Verdiği Korku ve Ümit

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ

²⁸³ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, c. 19, s. 19.

²⁸⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* c. 3, s. 251.

²⁸⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 290.

“O, korku ve ümit vermek için size şimşegi gösterendir, yağmur yüklü bulutları meydana getirendir.”²⁸⁶

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ

“Gök gürlemesi O'na hamd ederek tespih eder. Melekler de O'nun korkusundan tespih ederler. O, yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Onlar ise Allah hakkında mücadele ediyorlar. Hâlbuki O, azabı çok şiddetli olandır.”²⁸⁷

On ikinci ayette Allah Teâla'nın korku ve ümit verme maksadıyla şimşegi göstermesinden, içerisinde yağmur barındıran bulutları ortaya çıkaranın kendisi olduğundan bahsetmektedir. Âyette dikkat çekilen hadisenin korku ve ümit maksadıyla ortaya çıkmasıdır. Bu iki durumu karşıt anlamlarda değerlendirmekte mümkündür. Şimşegin (خَوْفًا وَطَمَعًا) ümit ve korku vermek için gösterilmesinden maksadın ne olacağı üzerine müfessirlerin farklı yorumlar getirdiğini görmekteyiz.

İmam Mâtürîdî şimşegi hem ışık hem de ateş olarak nitelemiştir. Işık, cennette vadedilen ışıgı ümit ettirir. Ateş, cehennemde sözü edilen ateşten korkutur çünkü orada ateş olduğunu ifade eder.²⁸⁸ Zemahşerî ise şöyle yorumlamıştır: “Şimşek çaktığında yıldırımların düşmesinden korkulur, aynı anda da yağmurun yağacağı ümidi hasıl olmaktadır.”²⁸⁹ Benzer bir yorumda İbn Cerir'in Rivayetiyle Katade der ki: “Şimşek eziyet ve meşakkate sebep olacağından yolcu için korkuya sebep olmakta mukim halde olan ise bereket ve faydasını umarak ümitlenmektedir.”²⁹⁰

Allah Teâlâ kudretinin neticesi olan yağmur yüklü bulutları meydana getirdiğini ifade ederek devam eder. Nitekim bulutların ağır oluşunun sebebi taşıdıkları sudan kaynaklı olduğu belirtilir.²⁹¹

Âyet-i kerîmenin devamı:

“...Melekler de O'nun korkusundan tespih ederler. O, yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Onlar ise Allah hakkında mücadele ediyorlar. Hâlbuki O, azabı çok şiddetli olandır.”

²⁸⁶ er-R'ad 13/12.

²⁸⁷ er-R'ad 13/13.

²⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 318.

²⁸⁹ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 498.

²⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, c. 2, s. 505.

²⁹¹ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 19, s. 21.

Meleklerin korkmasından maksat iki manaya gelmektedir. Birincisi, Allah'ın cezasından korkarak demektir. İkincisi, cezadan değil Allah'ın heybetinden korkarlar demektir.²⁹²

...Onlar ise, Allah hakkında mücadele edip duruyorlar. Kadı Beydâvî bu mücadeleyi şöyle şerh etmiştir: Peygamberin dile getirdiği, ilmi ilâhiyi, Allah'ın kudretini, tek ilah olmasını, Allah'ın kıyamet günü tüm insanları haşr edip mizanı kurması gibi imâni meseleleri hiçe sayıp yalanlayarak Allah hakkında mücadeleye girişmelerini ifade eder.²⁹³

...Oysa Allah'ın kuvveti pek çetindir. İbn Kuteybe (المَحَال) “Mihal” kelimesinin kökünün “hile” olduğunu ve tuzak anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁹⁴ Yani, Allah çok kudretlidir, o güce karşı konulamaz, O tuzak kuranların hilelerini en güzel şekilde boşa çıkartandır.

2.5.2. Putperest Dua İnancının Butlanı: Duanın Sadece Hakk'tan İstenişi

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

“Gerçek dua ancak O'nadır. O'ndan başka yalvardıkları ise onların isteklerine ancak, ağızına ulaşmayacağı hâlde, ulaşsın diye avuçlarını suya uzatan kimsenin isteğine suyun cevap verdiği kadar cevap verirler. Kâfirlerin duası daima boşa çıkar.”²⁹⁵

“Gerçek dua ancak O'nadır” دَعْوَةٌ kelimesi dua ve ibadet manalarında kullanıldığı gözlemlenmiş olup Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi yerde geçen dua lafzı bazı âyetlerde (دَعْوَةٌ) da ‘vet kelimesiyle de aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.²⁹⁶

Bu ifade gerçek duanın ancak Allah'a ait olduğu anlamında tahsis ifade etmektedir.²⁹⁷ Aynı zamanda müfessirlerin iki farklı yorumu olduğu göze çarpmaktadır. Birincisi: İbadet edilmeye layık olan Allah'tır. O'dan başka hiç kimse mâbud olamaz. İkincisi: Yapılan duayı kabul etme hakkı O'nundur, Allah'tan başka duaya icâbet edecek

²⁹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 319.

²⁹³ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 503.

²⁹⁴ İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'ân*, Mısır, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye Yayınları, Beyrut: t.y, s. 226.

²⁹⁵ er-R'ad 13/14.

²⁹⁶ Selahaddin Parlador, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 530-535.

²⁹⁷ İsmail Hakkı Bursevi, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Da'ru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut t.y. c. 4, s. 355.

yoktur.²⁹⁸ Her iki cihette de الْحَقَّ "Hak" kelimesi batılın mukabilinde zikredilmiş olup²⁹⁹ şöyle iki mana çıkmaktadır: “insanları hakka çağırmak, ancak Allah’a çağırmaktır” ve “Hakka davet etmek Allah’a mahsustur.”³⁰⁰ Bu mevzu ile ilgili Hasan-ı Basrî “Hak, Allah’tır. O’na yapılan her icâbet, yöneliş *da’vetu’l-hak*’tır.” dediği nakledilmiştir.³⁰¹ Anladığımız kadarıyla Hasan-ı Basrî şu manaya işaret etmektedir: hak ve gerçeklik sadece Allah’a dua etmektir, O’nun davetine icabet etmektir. Hak dâvet ancak Allah’tandır.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda şunu görmüş oluruz: Zikredilen şahısların nezdinde Allah’tan başkasını hakk olarak görmenin delalet olduğunu aynı zamanda Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamberin duasına icabet ederek kendisinin hak üzere bulunduğuna bir delil vardır.

Allah’ın dışında başkasına el açıp yalvarıp yakaran ve onlardan bir şeyler talep edenlerin durumu ise bir benzetme ile ifade edilmiştir: “...*O’ndan başka yalvardıkları ise onların isteklerine ancak, ağzına ulaşmayacağı hâlde, ulaşsın diye avuçlarını suya uzatan kimsenin isteğine suyun cevap verdiği kadar cevap verirler.*”

Batıl olarak yalvardıkları şeylerin mahiyeti hakkında Elmalılı ve Bursevî arasında görüş farklılığı olduğunu saptamış bulunuyoruz. Elmalılı, ayetteki الَّذِينَ edatının genellikle akıllı varlıklar için söz konusu olduğunu söylemektedir. Demek oluyor ki Allah’ın dışında ilahlaştırılan liderlerin veya kişilerin cansız putlar gibi hiç bir duaya icabet edemeyecekleri ve bu sebeple manayı yalnızca putlara hasretmenin ayetin zahirine ve siyakına uygun düşmediğini belirtmiştir.³⁰² Bursevî ise bu edatın kullanılması, kafirlerin putlara akıllı varlıklarmış gibi davranmalarından ötürü olduğunu belirtmiştir.³⁰³ Bizim görüşümüze göre ise kastedilenin sadece cansız-akılsız varlıkların olmayacağı ve akıllı varlıklarında buna dahil olacağı yönündedir. Nitekim Allah’tan başkasına yalvaranlar, ayetin ifadesiyle müstecab-ı da’ve olamayacaklardır. Âyette putperest müşriklerin en önemli inanç problemlerinden birine vurgu yapıldığını görmekteyiz.

Ayetin devamında teşbih-i temsili vardır. Putların kendilerine dua edip yalvaranlara cevap verememelerini, uzaktan avuçlarını açan kimseye, suyun cevap

²⁹⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 321.

²⁹⁹ Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzil ve Esrârü’l-Te’vîl*, c. 2, s. 504.

³⁰⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, c. 8, s. 149.

³⁰¹ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 501.

³⁰² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 5, s. 294.

³⁰³ Bursevî, *Rûhu’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, c. 4, s. 355.

verememesine benzetilmiştir. Su, ellerini kendisine uzatan kimseyi, onun susuzluğunu ve ihtiyacını hissetmez, görmez, o kimseye karşılık vermeye ve onun ağzına kendiliğinden ulaşmaya güç yetiremez.³⁰⁴ İnkâr edenlerin ilahları da su gibi kendisine yapılan duanın farkına varamaz, icabette bulunmaya güç yetiremez.³⁰⁵ Böylelikle inkâr edenlerin duaları boşa gider. Umduklarını elde edemedikleri gibi tapındıkları onları terk edip kaybolmuştur.³⁰⁶

2.5.3. Varlığın Sücûdu

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاَصَالِ

*“Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a boyun eğer.”*³⁰⁷

Yaratılmış her şey kendi hal diliyle Yüce Yaratıcıya boyun eğip tazimde bulunmaktadır. Âyette dikkatleri üzerine çeken iki nokta gökte ve yerde ne varsa isteseler de istemeseler de Allah’a boyun eğip secde etmeleri ve gölgelerinin de buna dahil edilmesidir. Bu iki noktada müfessirlerin yorumlarını incelediğimizde, secdenin طَوْعًا وَكَرْهًا (ihtiyari ve zorunlu olacağı) üzerinde görüş birliği sağlanmış olup iki farklı yorum getirilmiştir. İlk yoruma göre secde gerçek anlamıyla kullanılmış olup melek, ins ve cinden iman etmiş olanların Allah’a isteyerek, zorlukta da refah halinde de secde edeceği, kafir güruhunun ise darda kaldıklarında ve mecbur olduklarında hoşlarına gitmeden, istemeden secde edeceğine vurgu yapılmıştır.³⁰⁸ Diğer yoruma göre ise zorunlu bir secdeden bahsedilir. Bu anlamda canlı-cansız bütün varlıklar isteseler de istemeseler de Allah’a secde etmektedir.³⁰⁹ Buradaki secde lafzından maksadın hilkat secdesi, yani yaratılış özelliği ile Allah’a secde etmek anlamındadır.³¹⁰ Gölgelelerinde uzayıp kısılması eşyanın, Allah’ın koyduğu nizamla velhasıl sünnetullah yasalarına boyun eğmesinin bir ifadesidir.³¹¹ Bu minvalde başka bir âyet-i kerîmede Allah’ın yarattığı varlıkların gölgelerinin sağa sola dönmekte olup, Allah’a secde ettikleri ifade edilmiştir.³¹²

³⁰⁴ Fahreddin er-Razi, *Me’atihu’l- Gayb*, c. 19, s. 24.

³⁰⁵ el-Hac 22/12.

³⁰⁶ Fussilet 41/48.

³⁰⁷ er-R’ad 13/15.

³⁰⁸ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. 2, s. 504.

³⁰⁹ İsfahânî, *Müfredat*, s. 229-230.

³¹⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 322.

³¹¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 280.

³¹² Nahl 16/48.

Ayette geçen “غدو” “ğuduv” ifadesi ile sabahın ilk vakitleri, الأصل “asal” ifadesi ile ikinci ve akşam arasını ifade eder.³¹³ Bu ifadeden belli bir zaman dilimi kastedilmeyip, her an, bütün vakitler kastedilmiştir.³¹⁴

Allah’ı Teâlâ’ya ister istemez bütün mahlukatın secde etmesi, O’nun kudret ve uluhiyetinin tecellilerini apaçık bir şekilde gözler önüne serdiğini görmekteyiz. Nitekim yaratılmış her şey insanoğlu idrak edemese de kendi hal diliyle Cenab-ı Hakk’a karşı boyun eğmekte zikir ve tesbih de bulunmaktadır.³¹⁵ Âyeti kerimeyi inkârcı müşriklere karşı bir ikaz mahiyetinde de değerlendirebiliriz. Nihayetinde görüp görmediğiniz her şey O’na boyun eğmişken size ne oluyor da akli olmayan, kendi ellerinizle yaptığınız, aynı zamanda kendilerine dahi bir yararı olmayan cansız putlara tapıyorsunuz da yerlerin ve göklerin yegâne sahibine inanmıyorsunuz, anlamında değerlendirmek de mümkündür. Bir sonraki ayette bu minvalde devam etmektedir.

2.5.4. Hiç Görmeyenle Gören Bir Olur Mu?

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" "Allah'tır" de. De ki: "O'nu bırakıp da kendilerine (bile) bir faydası ve zararı olmayan dostlar (mabutlar) mı edindiniz?" De ki: "Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah'ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?" De ki: "Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir."³¹⁶

Zikredilen âyette inkârcı müşriklerin tevhid inancıyla ilgili hezeyanlarına vurgu yapıldığını görmekteyiz.

"Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? sorusuna herhangi bir cevap vermediklerinde Allah, Resul’ünden cevap olarak “Allah” demesini istiyor ve ardından şöyle bir delil getiriyor: Madem Allah’tır, neden kendilerine bile yararda, zarar da sağlamaya güç yetiremeyen başka ilahlar ediniyorsunuz?³¹⁷

³¹³ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 504

³¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 322-323.

³¹⁵ el-İsra 17/44.

³¹⁶ er-R'ad 13/16.

³¹⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani, c. 2, s. 516.

Müşrikler, gökleri ve yeri yaratanın ve bunları idare edenin Allah olduğunu itiraf edip Allah'ın dışında tapındıkları veliler edinmişlerdi.³¹⁸ Bununla ilgili iki yorum mevcuttur: Birincisi, kendilerine bile fayda sağlayamayıp zararı defedecek güce sahip olmayanı ilah edinip Allah'ı nasıl oluyor da bıraktınız? İkincisi, “Bunlar Allah katında bizim aracılarımız”³¹⁹ diyerek kendilerine bile fayda sağlayacak veya zararı savacak kudrete sahip değil iken, faydayı elde etme ve zararı ortadan kaldırma ihtiyacı da varken, fayda sağlamak maksadıyla nasıl da onlara taptınız?³²⁰ şeklinde yorumlar mevcuttur.

İşte bu duruma binaen ayetin devamında kalp gözü kör olup Hak'tan gafil olan âmâyla, Allah'ın varlığını birliğini tasdik eden, hakkı-hakikati görüp kabul eden basiret sahibi bir olur mu? ³²¹ Ya da *karanlıklar* yani; şirk, küfürle, *aydınlık*; iman, tevhid bir olur mu? Sualleriyle misaller getirerek akılların kullanılması istenmekte hem de müşriklere bir ikaz bulunmaktadır.

İmam Mâtürîdî bu ayette geçen "*Her şeyin yaratıcısı Allah'tır*" ifadesiyle Mutezileye bir eleştiri getirerek Mutezile'nin iddiasını geçersiz kıldığını ifade eder. Nitekim Mutezile'ye göre Allah kullarının fiillerini yaratmamış, insanlar fiillerini kendileri yaratmıştır. Bu minvalde bir yaratma benzerliği ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı ayet İmam Mâtürîdî'ye göre Mutezile'nin iddialarının çarpıklığına ve görüşlerinin bozukluğuna delalet etmektedir.”³²² Fahreddin er-Râzî'nin de bu görüşü destekler mahiyette değerlendirmesini görmekteyiz.³²³

Ayet-i kerimenin son kısmında her şeyin yegâne yaratıcısının Allah olduğu vurgulandıktan sonra, Allah'a isnaden iki vasıf geçmektedir ki yüce bir hikmeti ve inceliği taşımaktadır:

الْوَّاحِدُ: Allah'ın ülûhiyette dengi, eşi ve benzeri olmadığına, mahlukatın her parçasında tevhid mührünün bulunduğu delâlet eder.³²⁴

الْفَهَّارُ: Dil uzmanlarına göre kahr kelimesinin asli manası “itaat ettirip galip, üstün gelmek” olarak belirtmişlerdir.³²⁵ Bu kavram, Allah'ın mevcudâta hükümrân olup meşiet

³¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, c. 2, s. 507.

³¹⁹ Zümer 39/3.

³²⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 323-324.

³²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 298.

³²² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 324.

³²³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c.19, s. 26.

³²⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, c. 6, s. 3057-3058.

³²⁵ Bekir Topaloğlu, “Kahhâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s. 169-170.

altında tuttuğunu, yaratılmışların hepsinin mutlak güç kudret sahibi yüce yaradan karşısında itaat ile emrine boyun eğdiğini ifade eder. Kur’ân-ı Kerim’in, iki yerinde kâhir ismi, altı ayetinde kâhâr Allah’a izafe edilmişken bir ayette de kâhir sıfatı insanlara isnad edilmiştir.³²⁶ Allah’a nispet edilen kâhâr isimlerinin hepsi vâhid isminden hemen sonra yer aldığı görülmektedir.³²⁷

O halde yüce yaratıcının, birçok sıfatlarla beraber bu iki sıfatı da kemal mertebesinde taşıdığını anlamaktayız. Yerlerin ve göklerin yegâne sahibi ve yaratıcısı Allah’tır. Bunu ancak kalp gözünü hakikate açan gözler idrak edebilir. Karanlıklarda kalmış ruhlar haktan sûdur eden aydınlıklara çıkmadığı sürece o halde kalacaklardır. Hak ve hakikat bu olunca, yaratan ancak O’dur, kâinat zerreden küreye, her ne varsa O’nun ilminin ve kudretinin tasarrufu altındadır.³²⁸

2.5.5. Kevnî Mucizeler: Hak ile Batıl Hakkında Verilen Misaller

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حُلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلَهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ

“O, gökten su indirdi de dereceler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü. Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur. İşte Allah, hak ile batıla böyle misal getirir. Köpüğe gelince sönüp gider. İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır. İşte Allah, böyle misaller verir.”³²⁹

Âyette ifade edilen temsil öyle bir temsil ki hak ve taraftarları ile bâtıl ve yandaşları hakkında getirilen bir temsildir. Nitekim bir önceki âyette de bu karşılaştırmayı yapmak için “kör ile göreni”, “karanlıklar ile aydınlığı” da misal olarak getirmişti.³³⁰

Ayette hak, suya ve cevhere, bâtıl köpüğe cürufa, vadiler kalplere sel arzulara benzetilmiştir. Su hayat kaynağı ve yerde kalır, köpük ise yok olup gider aynı zamanda çerçöp de yok olmaya mahkumdur. Bazı müfessirlere göre bu ayette yakîn ile şekke bir

³²⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el- Mu’cemü’l-Müfrehes li Elfâzi’l Kur’âni’l Kerîm*, Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, Mısır 1950, s. 554.

³²⁷ Bekir Topaloğlu, “Kahhâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, s. 169-170. Bkz. Yusuf 12/39; er-Ra’d 13/16; Sad 38/65; ez-Zümer 39/4.

³²⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, c. 6, s. 3057-3058.

³²⁹ er-R’ad 13/17.

³³⁰ Fâtır 35/19-20, Gafır 40/58.

misal olduğu, şüpheyile yapılan amelin hiçbir faydası olmadığına ve köpüğün atılıp giderilmesi de buna yorumlanmıştır. “İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır” ifadesi de yakîn bir imanla yapılabildiğini işaret etmektedir.³³¹ İbn Abbas şöyle der: “Nasıl ki altın ateşe konulduktan sonra saf ve hâlis olanın alındığı ve işe yaramaz olan maddelerin atıldığı gibi Cenab-ı Hak’da kesin bir imanla samimi ve ihlasla yapılan salih ameli makbul görmekte, şek ile yapılan ameli ise reddetmektedir.”³³²

Bu ayette “zebed” ifadesi üç kez geçmekte olup, faydalı faydasız şeylerin köpükle ayrıldığı açıkça ifade edilmiştir. Ayetin son 150 yıldır endüstriyel sanayide kullanılan flotasyon³³³ yöntemine ışık tutabileceğini de düşünmekteyiz.³³⁴

On yedinci ayette hak ile bâtılın misali verildikten sonra 18. ayette rablerinin emrine itaat eden mü’minlerle, çağrısından yüz çeviren inkârcılar için misal getirilmektedir:

لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ
أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

“Rablerinin emrine uyanlar için mükâfatın en güzeli vardır. Ona uymayanlar ise, yeryüzünde olan her şey ve onun yanında bir katı daha kendilerinin olsa, kurtulmak için hepsini kurtuluş fidyesi olarak verirlerdi. İşte hesabın kötüsü bunlar içindir. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü bir yataktır.”³³⁵

Rablerinin davetini dinleyip, emirlerine uyan kulları için ayetin ifadesiyle “Hüsna” yani, en güzel sonuç vardır. İbn Abbas “hüsna”yı cennet olarak tefsir etmiş olup meâni alimlerinin yorumlarıyla birlikte Hüsna kelimesi, iyilik hususunda en faydalı, en güzel mükafat olarak değerlendirilmiştir.³³⁶

Rablerinin davetine icabet etmeyenler için üç nev’i azab vardır. Şöyle ki yeryüzünde olan her şey ve onun yanında bir katı daha kendilerinin olsa, kurtulmak için hepsini kurtuluş fidyesi olarak verirlerdi. İşte bunun mümkün olmaması onların haklarında birinci nev’i azaptır. Ahirette en şiddetli bir hesaba tabi tutulmaları onlar için

³³¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 326.

³³² Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensur*, c. 4, s. 632.

³³³ Minarellerin yüzey/arayüzey özelliklerinden yararlanılarak, değerli minarelleri, değersiz minerallerden ayırmak amacıyla kullanılan zenginleştirme yöntemlerinden biridir. Metallerin yaklaşık 2/3’ünde ve diğer endüstriyel hammaddelerin elde edilmesinde flotasyondan yararlanılır.

³³⁴ Zafer Bilim-Araştırma Kültür Sanat Dergisi, “<https://www.zaferdergisi.com/makale/11039-gelisen-teknolojiler-ve-kuranin-mucizevi-bir-ayeti.html>” (Erişim 27 Haziran 2017).

³³⁵ er-R’ad 13/18.

³³⁶ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü’l-Gayb*, c. 19, s. 30.

ikinci nev'i bir azabtır.³³⁷ Bu minvalde tâbiinin büyüklerinden İbrâhim en-Nehai'nin şöyle dediği rivayet edilir: “Bu kişinin her bir günahından dolayı hesaba çekilmesi ve hiçbir günahının bağışlanmaması demektir.”³³⁸ Hak davete icabet etmeyenlerin dönüp gidecekleri yerin cehennem olması da üçüncü nev'i azab olacaktır ki ne kötü bir kalış yeridir. Çünkü onlar dünyaya dalarak Cenab-ı Hakk'ı unutmuş, bütün ömürlerini dünyada isyan ve küfür içinde geçirmiş kimselerdir.³³⁹ Bir önceki âyette meseleyi en etkili biçimde açıklığa kavuşturmak için, her akıl sahibinin anlayacağı üzere, hak davete icabet edenlerle inkâr yolunu seçenleri temsili olarak karşılaştırarak ele almıştır. Bu âyeti kerimede ise bu iki grubun akıbetleri hakkında apaçık bilgiler verildiğini gördük. Bundan sonraki âyet grubunda ise Allah Teâla'nın davetine icabet edenlerin bazı özelliklerinden bahsedilecektir.

2.6. Davete İcabet Edenler ve Bazı Özellikleri

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَنْتَكِرُ الْآلُفَابِ

“Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse, (onu bilemeyen) kör gibi olur mu? (Bunu) ancak akıl sahipleri anlar.”³⁴⁰

Âyet-i kerimeden şu çıkarımda bulunmak isabetli olacaktır; Allah tarafından gönderilen ilahi mesaja kulak veren ve O'nun Resulüne tabi olan kimseler gerçek anlamda akıllarını doğru yolda kullanan kimselerdir. Hakkı idrak edenlerin basiret sahibi olup hakiki gören oldukları, hakkı idrak edemeyenlerin ise manevi anlamda körlükleri söz konusudur ki bu da basiretin kapanması, kalplerin kilitlenmesi, algıların kapanmasıyla mümkündür.³⁴¹ “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”³⁴² şeklinde gelen hitap da söz konusu bu âyeti destekler mahiyettedir.

(Bunu) ancak akıl sahipleri anlar. Yani akıllarını kullanıp iyice düşünen ve hakikati gören,³⁴³ üstün zekalı, akl-i selim³⁴⁴ kimseler anlayabilirler. Âyet-i kerimede

³³⁷ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Meali Alisi ve Tefsiri*, c. 3, s. 1641.

³³⁸ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 504.

³³⁹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Meali Alisi ve Tefsiri*, c. 3, s. 1641.

³⁴⁰ er-R'ad 13/19.

³⁴¹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 4, s. 2056.

³⁴² ez-Zümer 39/9.

³⁴³ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 504.

³⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 301.

geçen ‘ulu’l-elbab’ ifadesi zan ile düşünüp fiiliyata geçemeyen kimseleri değil, aksine işlerini akl ederek doğru fiillerle gerçekleştirenleri tanımlamaktadır.³⁴⁵

Müfessirler ayette geçen akıl sahiplerinin kim olduğuna ilişkin bazı kanaatler belirtmişlerdir. Söz gelimi müfessir Alusi bu ayetin Hz. Hamza ile Ebu Cehil, Hz. Ömer ile Ebu Cehil veyahut Hz. Ammar b. Yasir ile Ebu Cehil hakkında indiğine ilişkin üç farklı rivayeti nakleder.³⁴⁶

Genel anlamda sûrenin bu kısma kadar olan gidişatını değerlendirmek gerekirse, ilk grup ayetlerde Yüce Yaratıcının göklerin ve yerin bir düzen çerçevesinde hareket ettirdiğini, yerin ve göğün rabbinin kendisi olduğunu bu sebeple de O’nun ibadet edilmeye layık olduğu açıklanmaktadır. Özellikle kevnî düzenden hareketle Allah’ın vahdaniyetine ilişkin güçlü bir vurgu kendini göstermektedir. Buradan hareketle de Allah’ın Rab olması hasebiyle her şeyin O’na boyun eğdiğine atıf yapılmaktadır. Bunca deliller zikredildikten sonra inanç boyutuna geçilmiştir. Akabindeki ifadelerle Allah (c.c.) davet ettiği mesaja olumlu ve olumsuz cevap verenlere hazırladığı karşılama hakkında bilgi vermekte olup en son ki ayetlerde de Kur’an-ı Kerim’de sıklıkla tekrarlanan bir ifadeyle Allah’u Teala, hakikati görenlerle görmeyenlerin eşit olmadığını ona ancak sağduyu sahiplerinin ulaşabileceğini söyler. Ayrıca onların sekiz niteliğinden bahseder.³⁴⁷

20-24. ayetlerde ülü’l-elbab’ın bazı özelliklerini ve onları bekleyen ebedi saadetten bahsedilecektir.

2.6.1. Sözlerine Sadıktırlar

“الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْفُتُونَ الْمِيثَاقَ” *“Onlar, Allah’a verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır.”*³⁴⁸

Ayet-i kerimede zikredilen “Allah’ın ahdi” hususunda, bezm-i eleste yani Allah’ın “Ben sizin rabbiniz değil miyim” hitabının yapıldığı ve ruhların da “evet” diye cevap vermelerine atıf yapılır. Burada insanlar yaratılırken Allah’a verdikleri söz, misâk olarak kabul edilir. Nitekim tefsirlerde de öne çıkan görüş budur.³⁴⁹ Özellikle tasavvuf ilminde çok ciddi bir husus olarak telakki edilen bu sözleşme hadisesi, müfessirler

³⁴⁵ Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzîl ve Esrârü’l-Te’vîl*, c. 2, s. 505.

³⁴⁶ Alusi, *Ruhu’l Meani*, Daru’l Fikr, Beyrut 1994, c. 8, s. 200.

³⁴⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, c. 6, s. 3060.

³⁴⁸ er-R’ad 13/20.

³⁴⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi tefsîri’l-Kur’ân*, c. 8, s. 161.

tarafından da ciddiye alınarak çeşitli yorumlara tabi tutulmaktadır. Nitekim “*Rabbin Âdemoğulları’ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? “Elbette öyle! Tanıklık ederiz” dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, “Bizim bundan haberimiz yoktur demeyesiniz”*”³⁵⁰ şeklindeki hitap, söz konusu misâk yorumlarının en fazla kendisine zemin hazırladığı ayettir.

Özellikle “*onlar, Allah’ın ahdine vefa gösterirler*” kısmı da Allah’a hasredilir. Yani burada insanlar yaratılırken doğrudan Allah’a iman ettiklerine ve bu doğrultuda yaşayacaklarına ilişkin bir vaat vermişlerdir. Ayrıca “*ve antlaşmayı bozmazlar*” ifadesi ise hem ilahi ahidleşme hem de insanlarla yapılan sözleşmeleri kapsadığından umumidir.³⁵¹ “Ahd” ve “Misak” kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır. Zira ahdle insan, sözüne sağlam bir şekilde yapışıyor ve kendisini başka şeylere itimat etmekten alıkoyduğu için misak diye isimlendirilmiştir.³⁵²

2.6.2. Emirlere Hakkıyla Riayet Ederler

الَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ “*Onlar, Allah’ın riâyet edilmesini emrettiği haklara riâyet ederler...*”³⁵³

Emirlere hakkıyla özen göstermelerinden murat, ayırım yapmadan bütün peygamberlere iman etmek, müminlere dost ve yardımcı olmak, akrabalara sıla-i rahimde bulunmak, bütün insan haklarını nazarı itibara almak,³⁵⁴ bütün yaratılmışların hakkına riayet etmektir. Aslında mahlukatın hakkına karşı dikkatli olup teyakkuz hâlinde olmak yaratıcının hakkına riayet etmekle eşdeğerdir.³⁵⁵

2.6.3. Hakka Saygının İfadesi: Haşyet Duyarlar

وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ “*Ve Rablerinden haşyet ederler...*”³⁵⁶

Onlar, rablerinin kudreti karşısında ürperir, O’nun azametinden ve gazabından korkarlar. Lügatte havf kelimesine “endişe duymak ve korkmak” şeklinde anlamlar

³⁵⁰ A’râf 7/172.

³⁵¹ Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzil ve Esrârü’l-Te’vîl*, c. 2, s. 506.

³⁵² Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, s. 6, s. 330.

³⁵³ er-Ra’d 13/20.

³⁵⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-Akli’s-Selim*, Da’ru İhyai’t-Türasi’l-Arabi Yayınları, Beyrut ts. c. 5, s. 17.

³⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 5, s. 302.

³⁵⁶ er-R’ad 13/21.

verilir.³⁵⁷ Aynı zamanda havf, haşyet kelimesine mukabil kullanılmaktadır. Ancak bir şey daha vardır ki her haşyet, havfdır diyebiliyorken her havfın bir haşyet olduğunu söyleyemeyiz. Haşyet, saygıyla karışık korkuyu ifade eder. Onun için haşyet bu ayette Allah'tan korkmaya has kılınmıştır.³⁵⁸

2.6.4. Hesab Şuuru İçindedirler

وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ “Kötü hesaptan korkarlar.”³⁵⁹

Âyetin bu kısmından kasıt, Allah'ın mesajına kulak verenlerin çetin bir hesabın olacağını bildiklerinden dolayı aleyhlerine yönelik bir hesaba çekilmekten korkmaları ifade olunmaktadır. Dolayısıyla sürekli olarak ölmeden önce kendilerini dünyada hesaba çektikleri kastedilir.³⁶⁰ Bu dünyada yapıp ettiklerinin rıza-ı ilahiyeye uygun olup olmadığını hesap edenlerin âhirette hesabının kolay geçeceği itikadına sahibiz.

2.6.5. Sabrın Sonu: Rıza-i İlahi

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ “Onlar Rab’lerinin rızasını kazanmak arzusuyla sabrederler...”³⁶¹

Âyetin bu kısmıyla anlaşılan, akıl sahipleri Allah'ın rızasını aramak için ibadet-ü taâtlardaki meşakkatlere, nefsâni arzulara, başa gelen musibetlere, elem ve kedere sırf rızâ-i ilahi için sabrederler.³⁶² Burada ayetteki “vech” (وَجْه) ifadesi sözlükte yüz anlamına gelir. Müfessirler bu kelimeyi iki anlam ekseninde yorumlamışlardır. İlk yoruma göre vech, rablerinin rızasını aramak anlamı taşıırken ikinci yoruma göre ise Allah katında bir mevki ve üstün bir makam arzulama manası taşır.³⁶³ Nitekim Allah'ın razı olduğu bir kul yüce bir mevki elde etmiş olacaktır. İlk yorum daha isabetli olacaktır.

2.6.6. Namazlarını İkame Ederler

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ “Namazı dosdoğru kılarlar...”³⁶⁴

³⁵⁷ Muhammed b. Ali es-Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 101; Mustafa Kara, “Havf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 528-531.

³⁵⁸ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 413; Ahmet Nair, “Havf ve Haşyet Kavramlarının Kur'an'daki Semantik Anlamı”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.9, (Mart 2018), 55-98.

³⁵⁹ er-R'ad 13/21.

³⁶⁰ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 506.

³⁶¹ er-R'ad 13/22.

³⁶² Mehmed Vehbi, *Hulâsat'ül-Beyan*, c. 7, s. 2634.

³⁶³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 332.

³⁶⁴ er-R'ad 13/22.

Namazlarını tâdili erkânıyla ve huzuru kalp ile kılarlar.³⁶⁵ Namazları kendilerini menhiyattan alıkoyar. Kötülüklere meyletmekten engeller. Demek oluyor ki dosdoğru kılınan bir namaz ile dosdoğru bir hayat sürmek doğru orantılıdır.

2.6.7. O Mü'minler ki İnfak Ehlidirler

وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً “Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda gizli açık harcarlar.”³⁶⁶

Âyette zekât, sadaka ve aileye yapılan harcama kastedilmektedir. Ayrıca gizli ve aşikâr ifadesi ise, insanların bilgisi dâhilinde de bilgileri olmadığı halde de verirler manasındadır. Allah rızası esas olduktan sonra insanların bilgi sahibi olmaları onlara engel teşkil etmez.³⁶⁷ Bu konuda Cumhuriyet döneminin öne çıkan müfessirlerinden olan Mehmet Vehbi Efendi'nin yorumu dikkat çekicidir. Ona göre Allah, infâkı iki kısma ayırır. Birincisi emredilen yani yapılması farz olan zekâttır. Bunun infakının yapılması farzdır çünkü bu bir borçtur. Ona göre borcu vermekte bir riya olmadığı gibi ithamdan kurtulmak da vardır. Diğeri ise nafîle olan infaktır ki bunu da gizli vermek daha doğrudur.”³⁶⁸ En nihayetinde farz haricinde yapılan infak kişinin takvası ve zühdüyle alakadardır. Bu perspektiften bakmak daha yerindedir.

2.6.8. Kötülüğün Panzehri: İyilik Sahibi Olmaları

وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ “Kötülüğü iyilikle defederler.”³⁶⁹

Âyetin bu kısmına Şura sûresinde de temas vardır; “Kötülüğün cezası misliyle kötülük” ise de “Böyle iken kim affeder ve arayı düzeltirse, işte onun sevabını vermek Allah’a ait olur.”³⁷⁰ ancak “Her kim haddi aşarak size saldırırsa, o zaman siz de aynı şekilde ona saldırın.” Zikredilen ayetleri bir arada düşündüğümüzde şu sonuç çıkacaktır; saldıran bir şahsa karşı ona aynı şekilde karşılık verme, mutlak anlamıyla bir azimet yani yapılması gereken bir şey değil, ruhsattır. Eğer karşılık verilecekse amaç kötülüğe kötülükle muamele değil, zulüm ve saldırganlığı engellemek ve durdurmak içindir. Bu bakımdan gaye iyiliği sağlamaktır.

³⁶⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri’l-Şurâ’n*, c. 8, s. 162.

³⁶⁶ er-R‘ad 13/22.

³⁶⁷ Mâtürîdî, *Te ‘vilâtü’l-Şurâ’n*, c. 6, s. 332.

³⁶⁸ Mehmed Vehbi, *Hulâsat ‘ül-Beyan*, c. 7, s. 2634.

³⁶⁹ er-R‘ad 13/22.

³⁷⁰ eş-Şûrâ 42/40.

Kötülüğü iyilikle defetmenin iki manası vardır: Birincisi kendisine karşı yapılan bir kötü davranışı her ne kadar aynı şekilde karşılık verme hakkına sahip olmasına karşın böyle yapılmayıp aksine, kötülüğe iyilikle karşılık verilmesidir.³⁷¹ İkincisi ise, iyiliklerin kötülükleri yok edici mahiyetini bilip³⁷² ayetin bu tavsiyesine uyarak, bir kötülük yapılmışsa, onun telafisi için hemen ardından, Allah'ın hoşnut olabileceği bir iyilik yaparlar anlamındadır.³⁷³ Burada dikkat çekilen bir diğer husus ise bu ayette görüleceği üzere sekiz övülen davranıştan bahsedilmesidir. Tefsirlerde geçtiği üzere burada geçen sekiz fiil, cennetin kapısına işaretir.

أُولَٰئِكَ Bunlar, yani bu zikredilen sekiz haslete sahip olan ülü'l-elbab mü'minler yok mu لَهُمْ عَقَبَى الدَّارِ bu yurdun sonu onlar içindir. Dünya hayatının mutlu sonucu, ahiretinde saadeti onlara aittir.³⁷⁴ Nerededir bu saadet ve ahiret yurdunun en güzel mükafatı:

جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ

“Bu sonuç da Adn cennetleridir. Atalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber oraya girerler...”³⁷⁵

Bu ifade, bir önceki ayette belirtilen güzel akıbetten bedel olabileceği gibi, yeni bir cümle başlangıcı olarak da değerlendirilebilir.³⁷⁶

“Adn” (عَدْنٍ), ikamet anlamına geleceği gibi, sürekli ikamet ettikleri cennetler manasına da gelmekte olduğunu görmekteyiz. Cennetin ortası, meydanıdır görüşüne sahip olan müfessirler de mevcuttur.³⁷⁷ Hadislerde adn cennetinde bulunanlar hakkında methedici bazı nitelendirmeler geçmektedir. Söz gelimi onların orada bulunurken her an Allah'ı görme şerefine nail olacağına ve yüksek bir mevkide konumlanacaklarına ilişkin söylemler hadislerde geçmektedir.³⁷⁸ Bununla birlikte adn cenneti peygamberlere, enbiyalara, şehitlere ve alimlere bahşedilmiş bir şehir ya da bir saray olduğuna ilişkin söylemler de mevcuttur.³⁷⁹ Cennete kendileri girdiği gibi ayetin ifadesiyle aynı şekilde

³⁷¹ Fussilet 41/34-35.

³⁷² Hûd 11/114.

³⁷³ M. Zeki Duman, *Beyanu'l-Hak*, c. 2, s. 495.

³⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 303.

³⁷⁵ er-R'ad 13/23.

³⁷⁶ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 506.

³⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, c. 6, s. 333; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 285; Yusuf Şevki Yavuz, “Adn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s. 390-391.

³⁷⁸ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (nşr.), *el-Câmi'u's-şâhih*, Darü'l Hadis, Beyrut 1991, c. 1, s. 163.

³⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, c. 2, s. 510.

sâlih amel sahibi ana-babaları, zevceleri ve evlatları da girecektir. Bu sayede onlarla bulunma saadetini de yaşayacaklardır.³⁸⁰ Bu durum onların ünsiyetlerini ziyadeleştiren özel bir nimettir.³⁸¹

Âyet-i kerîmede dikkat çeken bir noktada; “İyi olan, layık olan, sâlih amel işleyen” yakını ile cennette beraber olacaktır. Yani yakını dahi olsa bile başkasının lâyük olmasının ona fayda sağlamayacağına bir işarettir.³⁸² Nitekim bu doğrultuda başka bir ayette şöyle geçmektedir: “*İman eden ve nesilleri de iman konusunda kendilerinin yoluna uyanlar var ya, biz onların nesillerini kendilerine kattık. Bununla beraber onların amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz. Herkes kazandığı karşılığında rehindir.*”³⁸³ Bu durum, Allah’ın Hz. Nuh’a söylediği kelimada da dikkat çekmektedir: “*O senin ehlinden (ailenden) değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan iştir.*”³⁸⁴ Dolayısıyla herhangi bir akrabalık bağının kişiye fayda sağlamadığı açıktır.

“...Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler” (ve şöyle derler):
 سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ “Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!”³⁸⁵

Burada ayetteki iki yargıdan hareketle şunlar söylenebilir: “Sabretmenize mukabil selam olsun size!” ve “Aynı zamanda sabretmenize karşılık en güzel yerde selamettesiniz.”

20-24. âyetlerde, akıl sahipleri gerçek mü’minlerin özellikleri belirtilip, mükâfatlarının ne olacağı açıklandıktan sonra, 25-27. ayetlerde inkârcıların birtakım özelliklerinden ve inkârları sebebiyle düştükleri hezeyanlardan bahsedilecektir.

2.7. Ra‘d Suresi’ndeki Muhtelif Diğer Konular

2.7.1. Günahkarların Bazı Vasıfları

وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ
 اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ

³⁸⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri ‘l-Kur‘ân*, c. 8, s. 163.

³⁸¹ Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzil ve Esrârü’l-Te‘vîl*, c. 2, s. 506.

³⁸² Mâtürîdî, *Te‘vîlâtü’l-Kur‘ân*, c. 6, s. 333-334.

³⁸³ et-Tûr 52/21.

³⁸⁴ Hûd 11/46.

³⁸⁵ er-Ra‘d 13/24.

“Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozanlar, Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya; işte lânet onlara, yurdun kötüsü (cehennem) de onlarıdır.”³⁸⁶

Âyette günahkarların üç özelliği sayılmaktadır. Birincisi yukarıda geçtiği üzere elest bezminde Allah'a verdikleri vaadi unutarak bu sözü bozmalarıdır. Bununla da maksat, Allah'a iman ettikten sonra O'nun koyduğu şeriata riayet etmemektir. Burada bir önceki âyet-i kerîmede akli selim mü'minlerin özelliklerinin tam aksine olan bir haslet zikredildiğini görmekteyiz.

Allah'ın ahdini bozanlar... ifadesinin ehl-i kitabın inkarcıları hakkında nazil olduğu belirtilmiştir.³⁸⁷ Ayette geçen *pekiştirilmesinden sonra* yani ikrar ve kabul ederek o ahdi özümsemişken sonradan sözlerini arkalarına atmaları nitekim Hz. Musa'ya verdikleri sözü bozmalarına işarettir. Bununla birlikte nüzûl sebebinin hususi olması hükmün umumi olmasına engel olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.³⁸⁸

Zemmedilmiş ikinci kötü bir haslet ise Allah'ın koparılmamasını, muhafaza edilmesini emrettiği hususlara riayet edilmemesidir. Ayette geçen koparmaktan maksadın sıla-i rahim bağları olarak değerlendirildiği gibi³⁸⁹ iman bağı veya daha genel olarak Allah'ın korumalarını emrettiği amelleri ile bağlarını koparmak manası kastedilmiştir.

Üçüncü zemmedilmiş kötü haslet ise yeryüzünde bozgunculuk yapıp fesat çıkarmaktır. Bu durum Allah'a giden yolları engellemek, isyan çıkarıp toplumun huzur ve refahına mâni olmak anlamlarına gelebilir.³⁹⁰ Sonuç olarak söz konusu bu üç kötü haslete sahip olanların kötü bir cezaya duçar olacakları söylenmektedir. Öyle ki akraba ilişkisinden ve diğer yakınlarından irtibatı kopacak ve de ahirette Allah'tan gelecek bir rahmetten de mahrum kalmış olarak cezalandırılacaklardır.

2.7.2. Allah Rızkı Dilediğine Verir

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرَحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ

“Allah, rızkı dilediğine bol verir, (dilediğine de) kısar. Onlar ise dünya hayatı ile

³⁸⁶ er-R'ad 13/25.

³⁸⁷ Mukatıl b. Süleyman, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, c. 2, s. 376.

³⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 304.

³⁸⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, c. 8, s. 165.

³⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 6, s. 334.

sevinmektedirler. Hâlbuki dünya hayatı, ahiretin yanında çok az bir yararlanmadan ibarettir.”³⁹¹

Müfessirlerden Alûsî, Abdullah b. Abbas’ın bu ayetin Mekkeli müşrikler hakkında indiği rivayetini aktarmaktadır.³⁹² Bilindiği üzere İslam’ın neşet ettiği ilk dönemlerde Hz. Peygamber’e iman edenlerin çoğunluğu maddi açıdan güçlü olmayan kimselerdi. Bunun üzerine Mekke’nin idari konumdaki ileri gelenleri, söz konusu zayıf ve güçsüz tebaa ile eşit olmak istemediler. Nitekim En’am suresi 53. ayette geçtiği üzere müşrikler müslümanları Allah’ın lütfuna mazhar kimseler olduklarını kabul etmeyip hakir görmüşlerdir.³⁹³ Dolayısıyla onların maddi açıdan zayıf ve güçsüz olmalarından hareketle de Allah’ın müslümanları sevmediğine, sevse onları böyle sıkıntılı bir halde bırakmayacağına ilişkin zan yürüttükleri görülmektedir.³⁹⁴ Halbuki Allah bu malı mülkü onlara, imtihan vesilesi olsun diye vermiştir.³⁹⁵ Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de sıklıkla geçtiği üzere Allah’a inanmayanların maddi açıdan inanlardan üstün olmaları sadece dünyaya has kılınmış bir durumdur. Nitekim sahip oldukları güçlerin, dünyalık bir haz unsuru olduğu ve ahiretteki karşılığına nispetle değerinin kıyaslanamayacak kadar küçük olduğu, dünyalık her şeyin geçici, boş ve oyalayıcı unsurlardan başka bir şey olmadığı aşikardır.³⁹⁶

Nitekim bu yorumlara mutabık olarak Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde dünya hayatı ile ahiret hayatını dikkat çekici bir şekilde mukayese eder:

“Allah’a yemin olsun ki, ahirete göre dünya, sizden birinizin parmağını denize daldırmasına benzer. O kişi parmağının ne kadar cık bir su ile döndüğüne baksın.”³⁹⁷

Sonuç olarak; ruh ve bedeni olarak bir bütünlüğün tezahürü olan insana değer katan gerçek ölçüt onun sahip olduğu maddi varlıklar değil bilakis inancı ve bu inancı doğrultusunda ortaya koyduğu eylemlerdir. Mesela doğru bir itikadın neticesinde güzel eylemlerde bulunan bir kimse, ister maddi refah içerisinde olsun isterse de maddi açıdan güçsüz bir kimse olsun bu kişi, bütün yönleriyle inançsız bir kimseden üstündür. O

³⁹¹ er-R’ad 13/26.

³⁹² Alusi, *Ruhu’l Meani*, c. 8, s. 211.

³⁹³ En’am 7/53.

³⁹⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 286.

³⁹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsiri’l-Kur’ân*, c. 8, s. 166.

³⁹⁶ en-Nâziât, 79/46, el-Ahkâf, 46/35, et-Tevbe, 9/38.

³⁹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni İbn Mace, *es-Sünen*, Muhammed Fuâd Abdülbâkî (thk.), Dâru’l-İhyâ’l-Kutubi’l-Arabiyye, Kahire 1918, c. 2, s. 1376.

yüzden birisinin değeri ne mal varlığıyla ne de zayıf birisi oluşuyla değil, bilakis inancıyla ve buradan hareketle oluşturduğu düşünce ve amelleriyledir.³⁹⁸

2.7.3. Mucize Bekleyen İnkârcılar

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أُنَابَ

*“İnkâr edenler diyorlar ki: “Ona (Muhammed’e) Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!” De ki: “Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.”*³⁹⁹

İnkâr edenlerin kalp ve basiretleri kilitlenmiş olmalı ki önlerindeki birçok mucizeyi, Hz. Peygamber’in Risâlet’ine delil olabilecek bunca ayete karşı kayıtsız kalmışlardır. Nitekim aynı serzeniş sûrenin yedinci ayetinde tekrarlanmıştır.⁴⁰⁰ Bu durum göstermektedir ki sûrenin nüzul sebeplerinden birisi de kafirlerin bu isteklerine, inada dönüşen ısrarla devam etmeleridir.

İsrarla talep ettikleri mucizelerin mahiyetiyle ilgili belirtmek gerekirse, daha önceki peygamberlerin ümmetlerine getirdikleri mucizeler olabileceği gibi kendilerinin isim vererek belirttikleri mucizeler de olabilmektedir.⁴⁰¹ Buna işaret ise: *“Dediler ki: Sen bizim için yerden pınar fişkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Aynı zamanda senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtılmalısın. Yahut –iddia ettiğin gibi-göğü üzerimize parça parça yağdırmalısın veya Allah’ı ve melekleri şöyle karşımıza getirmelisin. Veyahut da altından bir evin olmalı; ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmedeğin sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız. De ki: Rabbimi tenzih ederim! Ben sadece bir beşer peygamberim,”* ayetidir.⁴⁰² Oysa bu kadar ısrarcı olup murad-ı ilahiyeyi zorlamaları, ilahi hikmete de aykırıdır.

Âyeti kerimenin devamı şöyledir: *De ki, “Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.”* İnkârcıların ısrarları bir nevi delaletten başka bir şey değildir.⁴⁰³ Beyzâvî Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl* adlı eserinde bu ayeti tefsir ederken Allah’ın onları saptırmasının nedeni olarak birçok zuhur eden

³⁹⁸ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayani, c. 2, s. 523.

³⁹⁹ er-R’ad 13/27.

⁴⁰⁰ er-R’ad 13/7.

⁴⁰¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 337.

⁴⁰² el-İsrâ 17/90-93.

⁴⁰³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 5, s. 306.

mucizelere rağmen hala başka ayetler/mucizeler istemeleri olarak gösterir.⁴⁰⁴ İmam Mâtûridî ise bu ayetin öncesiyle de irtibat kurarak Allah'ın dilediğinde kendisine inanmayan, yüz çeviren, inkar eden ve küstahlaşanları da iman ettirecek mucizeler indirmeye kadir olduğunu belirtir.⁴⁰⁵ Ayetin devamında Allah (c.c), kendisine inabe edeni hidayete erdireceğini buyurmaktadır. Burada geçen inâbe ifadesini Elmalılı Hamdi Yazır, tam bir teslimiyetle Hakk'a yönelmek olduğunu belirtir. Ayrıca Yazır'a göre Cenab-ı Hakk'ın teşri veya kevnî olsun bütün ayetlerini derinden bir tefekkür ve tevbe ile O'na dönmek gerekmektedir. Bunu da 'hayır nöbeti' şeklinde nitelendirdiğini görmekteyiz.⁴⁰⁶ Zemahşerî ise bu ifadeyi iyilik sürecine dahil olmak şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁰⁷

Bir sonraki ayette ise Allah'ın kimleri doğru yola erdirdiğine, kendisine gönül verip inabe edenlerin ve hidayete erenlerin kimler olduğunun cevabını vermektedir.

2.7.4. Kalpler Ancak Allah'ı Anmakla Sükûna Erer

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

*“Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”*⁴⁰⁸

Bu âyet-i kerîmede Allah'ın hidayete erdirdiği, hakk-hakikat arayışında olanların iki önemli vasıfları belirtilmektedir. Bunlardan ilki olarak, İslam dininin temel ilkesi olan Allah'a iman zikredilmektedir. İmanı temel bir ilke olarak telkin eden Allah (c.c.) bunu da yeterli bulmayarak yanında kendisini anmakla mutmain olan kalbi de bir gereklilik olarak arz eder.⁴⁰⁹

Burada söz konusu Allah'ı zikretme vurgusu müfessirlerin dikkatle yorumladığı bir husustur. Söz gelimi Ömer Nasuhi Bilmen, Allah'ı zikretmekten maksadın Kur'an olabileceği fakat Cenab-ı Hakk'ın varlığını düşünmek veya her daim hatırd tutmak, bu husustaki delilleri nazarı itibara almak, O'nun rahmet ve mağfiretini niyaz etmekle de kalplerin mutmain olacağını ifade etmektedir.⁴¹⁰

⁴⁰⁴ Beyzâvî, *Envârü 't-Tenzil ve Esrârü 't-Te'vîl*, c. 2, s. 507.

⁴⁰⁵ Mâtûridî, *Te'vîlâtü 'l-Kur'an*, c. 6, s. 337-338.

⁴⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 306.

⁴⁰⁷ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 508.

⁴⁰⁸ er-R'ad 13/28.

⁴⁰⁹ Taberî, *Câmi 'u 'l-Beyân fî Tefsîri 'l-Kur'an*, c. 8, s. 167-168.

⁴¹⁰ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Meali Alisi ve Tefsiri*, c. 3, s. 1647.

Nitekim bir önceki ayette inkârcıların Kur'ân'ı kabul etmedikleri ayan beyan ortadadır. Buna karşılık müminlerin kalplerini, gönüllerini huzura erdiren, kalplerde imanı kökleştiren zikir de yine Kur'ân'dır.⁴¹¹ Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde zikir kelimesiyle Kur'ân'ın kendisi kast olunduğuna ilişkin ayetler mevcuttur.⁴¹²

Kavram ile ilgili bilgi vermek gerekirse; kelimenin masdarı olan *zikr*, ıstılah anlamıyla “Allah’ı anarak gafletten ve nisyandan kurtulmak” gibi manalara gelir.⁴¹³ İsfahânî zikrin dil, kalp veyahut da her ikisiyle beraber yapıldığını belirtir.⁴¹⁴ *Kur'ân Yolu Tefsiri* burada geçen zikrin, dil veya kalp ile Allah’ı anmanın ifade edildiğine ilişkin yorumlarda bulunur.⁴¹⁵

Ayette geçen (لَا) ifadesi “İyi bilin! Dikkat edin!” anlamına gelerek tembih ifade etmektedir. Binaenaleyh iyi bilin ki onların kalpleri Allah’ı anıp ünsiyet kurarak, O’na teslim olup güvenerek, O’ndan ümitvâr olarak zikir-i ilâhi ile mutmaindirler. Aynı zamanda Beyzâvî ayetteki mutmain olmanın mahiyetiyle alakalı görüş serdetmektedir. Ona göre söz konusu mutmain olan kimselerin, Allah’ın haşyetinden korkmakla birlikte O’nun rahmetini hatırlayanlar olduğunu ve onların Allah’ın varlığına ve birliğine delalet eden şeyleri zikrettiklerini ve Kur’ân’ı sürekli olarak okuduklarını belirtir.⁴¹⁶ Bunun sonucunda da kalbin ulaşması hedeflenen itmi’nan gerçekleşmiş olmaktadır.

Bundan sonraki ayette de iman ve sâlih amelin Allah’a iltica etmekte iki önemli haslet olduğu açıklanmaktadır.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ

“İnanan ve sâlih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır.”⁴¹⁷

Ayette geçen طُوبَى "Tûbâ" kelimesinin ne anlama geldiği hususunda farklı görüşler serdedilmiştir. Bazı görüşlere göre ve bilhassa habes veya hint dillerinde kullanıldığı üzere cennet kastedilmiş olup “İnanıp sâlih ameller işleyenler için cennet vardır” demektir.⁴¹⁸ Ebu Hureyre’den rivayete göre de Abdullah b. Abbas, Muattib b.

⁴¹¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 289; Bursevi, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳur'ân*, c. 4, s. 372; Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 508; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 5, s. 307.

⁴¹² Hicr 15/9; Nahl 16/44; Enbiya 21/50; Fussilet 41/41. Vd.

⁴¹³ Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s. 409-412.

⁴¹⁴ İsfahânî, *Müfredat*, 184.

⁴¹⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 289.

⁴¹⁶ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 507.

⁴¹⁷ er-R'ad 13/29.

⁴¹⁸ Ali Erbaş, “Tûbâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 41. TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 316-317.

Senim, Übey b. Umeyr; Vehb b. Münebbih'e göre "Tûbâ" cennetteki mü'minlerin altında gölgelenecekleri bir ağaçtır.⁴¹⁹ Tûbâ kelimesi hakkında klasik dönem tefsirlerde benzer anlamlar verildiği görülmektedir. Bütün bunların ötesinde en genel manada Allah'ın iman edip akabinde sâlih amel işleyen kullarına lütuf ve ihsan bahşedeceği bununla birlikte akıbetlerinin güzel olacağını bildirilmiştir.

2.7.5. Rahman'ı Tanımayanlar

كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ

"(Ey Muhammed!) Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik ki, onlar Rahmân'ı inkâr ederken sana vahyettiğimizi kendilerine okuyasın. De ki: "O, benim Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır." 420

Bu ayet kendinden önceki ayetlerin devamı olarak değerlendirilmektedir. Hz. Peygamber'den mucize getirmesini isteyenlere ve onun getirdiği mucizeleri kayda değer görmeyip mucize taleplerinin reddine işaret etmektedir. Zira Yüce Allah onlara hissi mucizeler yanında hidayet rehberi olacak manevi ve ebedi mucize olan Kur'ân'ı vermiştir.

Onlar ki Rahman'ı inkâr ediyorlar. Buna göre Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair delilleri de inkâr edecekler anlamı çıkmaktadır. Bu ifade sebab-i nüzule bir işaret; Resulullah (a.s) müşriklerle antlaşma yaparken antlaşma metninin baş tarafına "Bismillahirrahmanirrahim" şeklinde bir ibare konulmasını emretmiş, Kureyş'in ileri gelen müşrikleri de "Rahman sıfatını yazma çünkü biz ona iman etmiyoruz, 'Ey Allah'ım senin adınla' diye yaz" demişlerdir.⁴²¹

Müşriklerin bu antlaşmada takındıkları tavır aslında onların inkâr edişlerini yansıtan itikâdi problemlerini yansıtmaktadır. Nitekim "Rahman evlat edindi"⁴²², "Rahman dileseydi..." gibi söylemleriyle O'nun esmâ-i hüsnâsından olan Rahman'ı tanımadıklarını açığa vurmaktadırlar. Bazen da bu âyet-i kerimede belirtildiği gibi

⁴¹⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, c. 8, s. 170; Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensur*, c. 4, s. 643; Alusi, *Ruhu'l Meani*, c. 8, s. 216.

⁴²⁰ er-R'ad 13/30.

⁴²¹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 8, s. 174.

⁴²² Meryem 19/88; el-Enbiyâ 21/26.

Rahman ismini doğrudan inkâr ediyorlar ve “Rahman da neymiş?” şeklinde küstahça bir tavır takınarak bu nitelikte bir ilaha inanmadıklarını itiraf ediyorlardı.⁴²³

İşte bu ayet-i kerimenin devamı onlara bir cevap mahiyetindedir;

قُلْ هُوَ رَبِّي “O Rahman beni yaratan ve beni bu görevle vazifelendirendir.”

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ “Ondan başka ibadete layık olan ilah yoktur.”

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ “Size karşı yardım hususunda ben O’na dayandım, O’na güvendim.”

وَالَيْهِ مَتَابِ “Benim de sizin de dönüşünüz O’nadır.”⁴²⁴

2.7.6. Hakk Kelamın Etki Gücü

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمٌ بِهِ الْمَوْتَى بَلَّ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَأْتِيسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ

“Kendisiyle dağların yürütüleceği veya yeryüzünün parçalanacağı, ya da ölümlerin konuşturulacağı bir Kur’ân olacak olsaydı (o yine bu kitap olurdu). Fakat bütün emir yalnız Allah’ındır. İman edenler anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları doğru yola erıştırirdi. Allah’ın sözü yerine gelinceye kadar, inkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek veya o felaket yurtlarının yakınına inecektir. Şüphesiz Allah verdiği sözden dönmez.”⁴²⁵

Âyet-i kerîmenin sebep-i nüzulü ile alakalı çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Söz gelimi Beyzâvî, Kur’ân’ın tâzimini ve inkârcıların küfürdeki inatlarını etkin bir biçimde gözler önüne sermek için indiğini ifade eder.⁴²⁶ Ayrıca bunları destekler mahiyette İbn Kesîr *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm* adlı eserinde dikkat çekici bir yorum getirmektedir. Ona göre Allah dileseydi ayette geçen bütün işleri yapmaya kadirdir. Ancak İbn Kesir bu ayetle Allah’ın dağları yerinden yürütmesi, yerleri yarması, veyahut da ölümleri kabirlerinden çıkartıp konuşturmasını dileseydi bunu Kur’ân ile yapacağını ifade eder. Nitekim ona göre insanlar ve cinler Kur’ân’ın belagati önünde aciz kaldılar.⁴²⁷ Fakat kitabın gönderiliş gayesi hiçbir zaman bu olmamış, bu vazifeler Peygamberlere tevdi edilmiştir. Dolayısıyla inanmayanların, Kur’ân’ın bu tür mucizeler göstermesini

⁴²³ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 290.

⁴²⁴ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. 2, s. 507

⁴²⁵ er-R’ad 13/31.

⁴²⁶ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. 2, s. 507

⁴²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, c. 2, s. 515.

istemeleri yersiz ve manasızdır çünkü Kur'ân başlı başına bir mucizedir. Bu mucizeler gerçekleşse dahi yine o müşrikler, rahmân olan Allah'ı inkâr etmeye devam edeceklerdir. Taberî ve Fahreddin er-Râzî tefsirlerinde Allah'ın bu ayetle, aslında müşriklerin inanmayışlarının mucizeyle alakalı olmadığını ifade eder. Onlara göre bu ayetten anlaşılacağı üzere Allah, inanmayanların isteklerine göre bir mucize gönderse bile yine iman etmeyeceklerdir.⁴²⁸

Ayetin devamında ‘...fakat bütün emir yalnız Allah’ındır’ şeklindeki beyan hakkında İmam Mâtürîdî farklı açılardan yorumlar yapar. Ona göre buradaki emirden kasıt, Allah'ın istediği zaman istediği bir mucizeyi yaratabilme kudretine sahip olmasıdır. Bununla birlikte İmam Mâtürîdî Allah'ın insana hidayet etme sünnetine aykırı düşebilecek bir mucizeyi ise indirmedğini belirtir. Ona göre asıl olan nübüvvet ve risalet ile hidayet etmektir. Nitekim Mâtürîdî Allah'ın kimseyi resulünün Risâlet'ine zorla inandırmadığını belirtir. Allah Teâlâ'nın muradı insanların hidayeti düşünerek, hikmetle müşahade ederek cehdû gayret ile bulmalarıdır, mucizeleri görerek değil.⁴²⁹ Âyetin devamında;

İman edenler anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları doğru yola erıştirirdi. Öncelikle müfessirlere göre burada geçen يَأْتِيس kelimesi, “bilmek”, “ümit kesmek” anlamını taşır. Nitekim İmam Mâtürîdî bu anlamın Havazin ve Neha lehçelerine ait olduğunu ifade eder.⁴³⁰ Müfessir Mevdûdî de bu ayeti iki vecih üzere yorumlayarak farklı bir açıdan bir tefsirde bulunur. Ona göre iman edenler bilmez mi ki tüm insanlara hiçbir şey anlamadıkları, hiçbir şeyi kavrayıp idrak edemedikleri halde hidayet etmek mümkün olsaydı, Allah dilerse hepsini mümin yapabilirdi.⁴³¹ Ayrıca bu doğrultuda Taberî, hidayet ve doğru yoldan saptırmanın sadece Allah'ın elinde olduğunu vurgular.⁴³²

Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar, inkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek veya o felaket yurtlarının yakınına inecektir... Ayetin bu bölümünde “Felâket” diye çevrilen قَارِعَةٌ kâria kelimesi “savaşta yenilgi, öldürölme, esir düşme veya kıtlık, kuraklık” gibi anlamlar verilmiştir.⁴³³ Bu son

⁴²⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri 'l-Kur'ân*, c. 8, s. 174-175; Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 19, s. 42-43; el-En'âm 6/111.

⁴²⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani, c. 2, s. 525.

⁴³⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 342; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 5, s. 313.

⁴³¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani, c. 2, s. 525.

⁴³² Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri 'l-Kur'ân*, c. 8, s. 177.

⁴³³ Şevkani, *Fethü'l-kadîr*, c. 3, s. 116; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 291.

bölümde kâfirler tehdit edilmekte ve âkıbetlerinin felaket olacağı ifade buyrulup yüce Allah'ın hak olan bu vaadlerinden dönmeyeceği vurgulanmıştır.

وَلَقَدْ اسْتَهْزَىٰ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ اخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ

“Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayiverdim. Benim cezalandırmam nasılmış!”

Daha önceki âyet-i kerîmelerde inkâr edenlerin tavırları zikredildikten sonra yüce Allah bu ayette; Hz. Peygamber’e, kendisinden önceki kavimlerin, peygamberlerini yalanladığından ve alaya aldıklarının⁴³⁴ ve akabinde onlara verilen mühlet sonrasında azabıyla yakaladığının haberini vermektedir. Nitekim buradan anlaşılan Allah mühlet verir fakat ihmal etmeyeceğidir.

Öncelikle bu ayet, Hz. Peygamber’i inkârcıların alay ve yalanlamalarına karşılık sabırlı olmaya davet etmekte, bütün inkârcıların âdetlerinin bu şekilde olduğunu haber vererek O’nu teselli edip, yılmadan tebliğ görevine devam etmesi gerektiğini telkin eder.⁴³⁵ Nitekim nübüvvet makamı her daim ilahi bir yardımla desteklenmiştir.

2.7.7. Yaratanla Yaratılan Bir Olur Mu?

اَقَمْنِ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ اَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ
بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ بَلْ زَيْنٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

*“Herkesin kazandığını görüp gözeten Allah inkâr edilir mi? Hâlbuki onlar, Allah'a ortaklar koştular. De ki: “Onların isimlerini açıklayın. Yoksa siz (bununla) O'na yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber vermiş olacaksınız, yoksa boş söz mü etmiş olacaksınız?” Hayır, inkâr edenlere hileleri güzel gösterildi ve onlar doğru yoldan saptırıldılar. Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur.”*⁴³⁶

Âyeti kerime putperest müşrikleri hedef almaktadır. İnkârcıların sapkın itikadları kendilerini doğru yoldan saptırmış aynı zamandan kullandıkları hileli fikir ve eylemler süslü gösterilmiştir. Âyeti kerimenin tahlilini yapacak olursak: İmam Mâtürîdî kâim sözcüğünün, ‘koruyan ve gözeten’ manalarını taşıdığını ifade eder.⁴³⁷ Ayrıca Fahreddin er-Râzî bu ayeti yorumlarken öncelikle Allah'ın her şeye kâdir ve her şeyi cüz'iyatı ve

⁴³⁴ Hûd 11/38, 54, 87; ez-Zuhruf 43/52.

⁴³⁵ Taberî, *Câmi 'u 'l-beyân fî tefsîri 'l-Kur'ân*, c. 8, s. 182.

⁴³⁶ er-R'ad 13/33.

⁴³⁷ Mâtürîdî, *Te 'vilâtü 'l-Kur'ân*, c. 6, s. 345.

külliyatı ile bilişine dikkat çeker. O halde Allah her nefsin hallerine vakıf, faydalı şeyleri vermeye, zararlı şeyleri defetmeye, işlenen her güzel amelin karşılığını vermeye ve irtikâp edilen bütün masiyetleri cezalandırmaya tam anlamıyla mutlak kâdirdir.⁴³⁸ Buradan hareketle mukayese tekniğine başvuran müfessirler, herkesin ne yaptığını murakabe eden (gözetleyen), insanların rızıklarını bahşeden ve onları koruyan yaratıcıyla⁴³⁹ herhangi bir şeye fayda ve zarar verebilme kabiliyetinden tam olarak mahrum olan, hiçbir şeye güç yetirebilme istidadından yoksun olan putlarla bir olamayacağını söylemektedirler.⁴⁴⁰ Bunu hiç idrak edip düşünmezler de Allah’a ortak koşma cüretinde bulunurlar?⁴⁴¹ Çünkü nefsâni arzuları, makam-mevki tutkuları, çıkar ilişkileri akıllarının ve vicdanlarının önüne geçmiştir.

Müfessirler “*onların isimlerini açıklayın... (söyleyin bakalım onların isimlerini!)*” anlamındaki ifade hakkında birtakım yorumlar getirmişlerdir. Nitekim müşriklerin iman ettikleri ve hizmet sundukları putların hiçbir isminin olmadığı, onların herhangi bir tanımlamaya veya nitelendirmeye mevzu bahis olmayacak şeyler olduğunu gösteren aşağılayıcı ve küçültücü bir ifade olarak tefsir etmişlerdir.⁴⁴² Bununla birlikte Şevkani *Fethu’l-kadîr* adlı tefsirinde bu ifadenin aslında bir tehdit anlamı taşıdığını belirtir. Ona göre bu ayet aslında ‘iddia ettiğiniz gibi o tapındıklarınızı ilah olarak isimlendirin, sonunda ne olacağını görün bakalım!’ gibi bir anlama gelmektedir.⁴⁴³

Âyet şöyle devam etmektedir: “*Yoksa siz (bununla) O’na yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber vermiş olacaksınız, yoksa boş söz mü etmiş olacaksınız?*” Burada ayette geçen “boş söz, kuru laf” şeklinde tercüme edilen *ظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ* nitelendirmesinden kasıt, “gerçek dışı, yok olmaya mahkûm, boş, yersiz, yalan söz veya müşriklerin iddiasına göre zâhirî bir delil” manasındadır.⁴⁴⁴ Nitekim Fahreddin er-Râzî bu anlamlara benzer olarak bu âyetten kastın, “Sizler gerçeği olmayan sözleri söyleyerek göz mü boyuyorsunuz?” şeklinde bir soru sorma anlamı taşıdığını ifade etmektedir.⁴⁴⁵ Nitekim başka bir âyette bu

⁴³⁸ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, c. 19, s. 44.

⁴³⁹ Mukatıl b. Süleyman, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, c. 2, s. 381.

⁴⁴⁰ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Meali Alisi ve Tefsiri*, c. s. 1653.

⁴⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsiri’l-Kur’ân*, c. 8, s. 184-185.

⁴⁴² Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 293.

⁴⁴³ Şevkani, *Fethul’ul-Kadîr*, c. 3, s. 117.

⁴⁴⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 293; Şevkani, *Fethu’l-kadîr*, c. 3, s. 117.

⁴⁴⁵ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, 19/45.

gibi sözlerin, “inanmayanların ağızlarıyla (geveledikleri) sözleridir” şeklinde buyrulmaktadır.⁴⁴⁶

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا: Kâfirlerin tuzağının kendilerine süslü gösterilmesinden maksadın; onların yapageldikleri işleri beğenmeleri, yaptıkları kötü işleri alışkanlık haline getirmeleridir.⁴⁴⁷

وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ: Ayette geçen saptırmaktan maksat ise, inkâr hususunda ısrar edenleri kendi hallerine bırakmaktır.⁴⁴⁸

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ: Allah’ın inayetini kesmesiyle dalaletе düşürdüğünü hidayete erdirecek hiçbir güç ve kılavuz yoktur.⁴⁴⁹

Sonuç olarak, müşriklere kendi dünyalarındaki işler cazip gelip bocalayıp durmuşlar, akabinde inatları ve sair sebeplerden ötürü tevhid inancına yaklaşmamışlardır. Hasılı durumlarına vakıf olan bir yaratıcının varlığını kabul etmemişler ve bunun sonucunda da delalet kuyusuna düşmüşlerdir. Âyetin de ifadesiyle onları oradan çıkaracak bir güç de yoktur.

2.7.8. İki Ayrı Azap

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَعَذَابٌ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ

“Onlara dünya hayatında bir azap vardır. Ahiret azabı ise daha ağırdır ve onları Allah'ın azabından koruyacak kimse de yoktur.”⁴⁵⁰

Bir önceki âyetin devamı niteliğinde olan bu âyeti kerime inkârcı putperest müşriklerin hem bu dünyada hem de ahiretteki akıbetlerini ayan beyan ortaya koymaktadır.

Mâtürîdî inkârcılar için dünyada verilecek azaptan maksadın ölüm, savaş, korku, açlık gibi farklı musibetler olabileceğini ifade eder.⁴⁵¹ Fakat ahiret azabı ise elbette zordur. Çünkü dünya hayatındaki azaptan daha şiddetli ve devamlıdır.⁴⁵²

⁴⁴⁶ et-Tevbe 9/30.

⁴⁴⁷ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, c. 3, s. 1382.

⁴⁴⁸ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 294.

⁴⁴⁹ Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. 2, s. 509.

⁴⁵⁰ er-R’ad 13/34.

⁴⁵¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 348; en-Nahl, 16/112.

⁴⁵² Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. 2, s. 509.

2.7.9. Cennetin Bazı Özellikleri

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكْلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ

“Allah'a karşı gelmekten sakınanlara vaat olunan cennetin durumu şudur: Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgeleri devamlıdır. İşte bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanların sonudur. İnkâr edenlerin sonu ise ateştir.”⁴⁵³

Bir önceki âyetler de inkarcıların özelliklerinden ve kötü akıbetlerinin ardından bu âyette, Allah'a inanıp O'na karşı gelmekten sakınan mü'minlere vaat olunan cennetin özellikleri zikredilmektedir. Aynı zamanda inkarcıların kötü akıbetlerine tekrar vurgu yapılmaktadır.

Ayetin hemen başında geçen مَثَلُ «mesel» kelimesi, durum, sıfat anlamında kullanılmıştır. Mesel kelimesi bazı müdekkiklerce; teşbih (Benzetme), darb-ı mesel ve sıfat olarak üç şekilde ele alınmaktadır. Yani muttakiler için cennetin misali (teşbihi), sıfatları, durumu şudur:⁴⁵⁴

تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ: “Altından ırmaklar akar durur..” Öyle ırmaklar ki, berrak dupduru sudan, halis sütten, süzölmüş bal ve lezzetli şaraptan olanları vardır.⁴⁵⁵

أُكْلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا: “Yemişleri ve gölgeleri devamlıdır...” Dünya yemişleri gibi ne belli bir mevsime hastır ne de gelip geçicidir. Ve cennette ne yakıcı sıcak ne de dondurucu soğuk olacak⁴⁵⁶ mutedil ve daimî bir gölge olacaktır.⁴⁵⁷

Nitekim cennetin özelliklerini ne kadar da bilsek de idrak etmemiz mümkün değildir. Allah'ın ödüllendireceği kulları için teşhiz ettiği cennet nimetleri hakkında dünyadaki nimetlerden hareketle bir tarifin imkansızlığı Secde Sûresi 17. âyette açık ve öz bir şekilde ifade edilmiştir.⁴⁵⁸ Söz konusu nimetleri, dünyadaki lütuflara benzer şeklinde aktaran söylemler, aslında insanın aklına hitap etmek ve zihin dünyamıza uygun düşmesi içindir. Vakıa hadiste geçtiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v) Allah'ın mükafatlandıracağı kulları için daha önceden görülmemiş, duyulmamış ve idrake konu olmamış nimetlerin hazırlandığını ifade etmektedir.⁴⁵⁹

⁴⁵³ er-R'ad 13/35.

⁴⁵⁴ Ali Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, c.9, s. 28.

⁴⁵⁵ Muhammed 47/15.

⁴⁵⁶ el-İnsân 76/13.

⁴⁵⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 294; el-Bakara 2/25.

⁴⁵⁸ es-Secde 17/32.

⁴⁵⁹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-şâhih*, s. 801.

تِلْكَ غُفْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَغُفْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ: Mâtürîdî ayette zikredilmiş olan cennetin Allah’a karşı gelmekten sakınanların güzel sonları olduğunu ifade ettikten sonra kâfirlerin akıbetinin ateş olduğunu belirtir. Burada takva sahipleri için bahşedilen cennet, kâfirlere bahşedilen cehennemle mukayese edilirken aynı zamanda bu azap diyarı serdedilmiş gibi olduğu ifade edilir. Ayrıca bu iki grubun birbirine benzemediğini ve aynı durumda olmadığı da vurgulanmıştır.⁴⁶⁰ Son olarak ayetin işaret ettiği üzere söz konusu bu şekilde cennet ve cehennemin art arda anlatılması, iyileri ümitlendirmek kâfirleri ise korkutmak maksadı da taşıyabilir.

2.7.10. Kitap Verilenler

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَأْبِ

“Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilen Kur’ân ile sevinirler. Fakat (senin aleyhinde olan) gruplardan onun bir kısmını inkâr edenler de vardır. De ki: "Ben ancak Allah'a kulluk etmek ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüşüm de yalnız O'nadır."⁴⁶¹

Âyetteki vurgulardan biri olan Ehl-i kitap (Ehlü'l-kitâb) terkididir. Bu terkip ile ilgili bilgi vermek gerekirse, öncelikle “ilâhî bir kitaba inananlar” anlamını taşımadığı ifade edilmektedir. Ayrıca Müslümanlara da Ehl-i kitap denilmektedir. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’den başka diğer kutsal kitaplarda da bu terkinin yer almadığını görmekteyiz. Nitekim İslam düşüncesinde bu ifade Müslümanlar haricindeki ilâhî kitaplardan birine inananlar için kullanılmaktadır.⁴⁶²

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ: Bir yoruma göre, burada kendilerine kitap verilenler, Müslümanların bizatihi kendileridir. İndirilen kitap ise Kur’ân- Kerîm’dir. O’nun inmesine sevinenler ise yine Müslümanlardır. Bir yoruma göre ise gerek Yahudilerden olsun gerek de Hristiyanlardan olsun ehli kitap, Kur’ân ile muhatap olup O’na vakıf olduklarında bir rahatlık hissetmelerini ifade etmektedir. Lakin bu noktada iki grup haline ayrılmaktadırlar: Onlardan bir kısmı Abdullah b. Selam ve onun gibiler⁴⁶³, Tevrat ve İncil’i gerçek anlamda kalben benimseyip, yüreklerinde hissedenerlerdir.

⁴⁶⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 349.

⁴⁶¹ er-R’ad 13/36.

⁴⁶² Remzi Kaya, “Ehl-i Kitap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 10, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 516-519.

⁴⁶³ Nesefî, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâ’iku’t-te’vîl*, Dar’üt-Tahkiki el-Kitab, Beyrut 2018, c. 3, s. 141.

Kur'ân'ın bütününe ilahi vahiy olduğunu tasdik etmekle birlikte Allah'ın birliğini ve Hz. Peygamber'in hak nebi oluşunu tasdik ederek Müslüman olmuşlardır.⁴⁶⁴

وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُكْرِ بِغَضَهُ: Bu ayet-i kerimede bir grubun da Kur'ân'ın bir kısmını inkar ettiğini ifade eder. Burada müfessirlerin söz konusu bu grubun kimler olduğu noktasında farklı görüşler ileri sürseler de bunların Ehl-i kitabın bazı grupları ile putperestlerin olabileceği görüşü daha ağır basmaktadır.⁴⁶⁵ Ehl-i kitaptan Hz. Peygamber'e düşmanlıkta gruplaşan Ka'b b. Eşref ve yandaşları⁴⁶⁶, Kur'ân'ın hepsini inkâr etmemekle, kendi dinlerine muhalif olan veya dinlerinde tahrif ettiklerini desteklemeyen teslis, teşbih gibi⁴⁶⁷ sapkınlıklarını ele alan ayetleri inkâr ederler.⁴⁶⁸ Başka bir görüşe göre ise; kendilerine indirilen kitaplarda Hz. Peygamber'in özellikleri belirtildiği halde O'nun nübüvvetini inkâr etmeleri de bu durum çerçevesindedir.⁴⁶⁹ Ayrıca Şevkânî *Fethu'l-Kadîr* adlı eserinde vurgulandığı üzere aslında müşriklerin Allah'ın varlığına iman ettikleri, hatta kâinatı da Allah'ın yarattığını tasdikte bulundukları ifade edilip bununla birlikte onların asıl reddettiği ayetlerin ise putperestliği kabul etmeyen ayetler olduğunu söylenmektedir.⁴⁷⁰

قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أَشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَابِ: Müşrikler, Hz. Peygamber'i putlara tapmaya veya babalarının adetlerini takip etmeye davet etmişlerdi. Hz. Peygamber onların sözleri üzerine: “De ki: “Ben ancak Allah'a kulluk etmek ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüşüm de yalnız O'nadır” meâlindeki cümleyi söylediği kuvvetle muhtemeldir.⁴⁷¹

2.7.11. Kur'ân'ın Arapça Olmasındaki Hüküm ve Hikmet

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ

“Böylece biz onu (Kur'ân'ı) Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bu ilimden sonra eğer sen onların heva ve heveslerine uyarsan, Allah tarafından senin için ne bir dost vardır ne de bir koruyucu.”⁴⁷²

⁴⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 5, s. 317-318.

⁴⁶⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 294.

⁴⁶⁶ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 509.

⁴⁶⁷ en-Nisa 4/171; el-Maide 5/71.

⁴⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 5, s. 318.

⁴⁶⁹ Mâverdi, *Tefsîrü'l-Kur'ân en-Nüket ve'l-'uyûn*, Da'ru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992, c. 3, s. 116.

⁴⁷⁰ Şevkani, *Fethu'l-kadîr*, c. 3, s. 120.

⁴⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 350.

⁴⁷² er-R'ad 13/37.

Evveleminde Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak nâzil olmasının temel nedeni Allah resulünün ve çevresinin Arap topluluklar olmasıdır.⁴⁷³ Allah Teâlâ her peygamberi kavminin diliyle göndermiştir ki emir ve nehiylerini kavmine açıkça anlatabilsin diye.⁴⁷⁴ Kur'ân'ın Arap dili ile gönderilmesi belli bir bölgeyi muhatap aldığı anlamına gelmemekte, nitekim bazı ayetlerde, Kur'ân'ın bütün insanlığa hitap eden evrensel bir mesaj olduğu apaçık ortaya koyulmaktadır.⁴⁷⁵

Âyet-i kerîmede dikkat çeken nokta, “dili Arapça olarak değil”, “hükmü Arapça olarak” denilmiştir. Çünkü Hz. Peygambere indirilen ilahi kitap insanların hayatını yönlendirecek son hükümleri ihtiva etmektedir. Ehl-i kitaptan bazıları bu duruma sevin sin ya da bir kısmı inkâr etsin bu böyledir.⁴⁷⁶

Ayetin son kısmındaki “Onların heva ve heveslerine uyarsan” ikazından maksat; onların inandığı dinleri kabul etmemek,⁴⁷⁷ kible kâ'be olarak belirlendikten sonra Beyti Makdis'e doğru namaz kılmak şeklindeki hususlardır.⁴⁷⁸ Ayet her ne kadar Hz. Peygambere hitap etmekte ise ümmetin âlimlerine de uyarı mahiyetindedir.⁴⁷⁹ Çünkü nebinin özelinde ümmetin alimlerine de tembihin söz konusu olması gayet doğal karşılanmalıdır. Bu ayet ile aynı zamanda gayr-i Müslimlerin beklentileri boşa çıkarılmakta ve mü'minlere de inandıkları noktadan asla dönmemeleri hususunda teşvik ve cesaretlendirmede bulundurmaktadır.⁴⁸⁰

2.7.12. Müşriklerin Yersiz Şüpheleri

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَرْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ

“Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır.”⁴⁸¹

⁴⁷³ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 294; Yûsuf 12/2.

⁴⁷⁴ İbrâhim 14/4.

⁴⁷⁵ el-Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/138; el-A'râf 7/158; Sebe' 34/28.

⁴⁷⁶ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 4, s. 2064.

⁴⁷⁷ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c.2, s. 509.

⁴⁷⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, Da'ru-l Kütübi'l Arabi, Beyrut 2001, c. 2, s. 499.

⁴⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 8, s. 190.

⁴⁸⁰ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 2, s. 510.

⁴⁸¹ er-R'ad 13/38.

Bu âyet-i kerîme müşriklerin beşer üstü peygamberlik algısından dolayı düşmüş oldukları şüphelere cevap niteliğindedir. Fahreddin er-Râzî *Mefâtîhu'l-ğayb* adlı tefsirinde ilgili ayeti istişhad noktası olarak bu şüphelerin perde arkasını açık bir şekilde şöyle izah etmiştir:

Birinci şüpheleri: “Bu nasıl peygamber? Yemek yiyor ve bizim gibi çarşıda yürüyor” şeklindeki şüpheleridir.⁴⁸²

İkinci şüpheleri: “Allah insanlara şayet peygamberler gönderecekse, mutlaka bu gönderilenler melekler türünden varlıklar olması gerektiği” şeklindeki ifadeleridir. Allah Teâlâ, bu şüpheyi bu ayette, وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً “Andolsun ki biz, senden önce de peygamberler gönderdik, onlara da zevceler ve evlatlar verdik” buyurarak cevap vermiştir. Bu söz, “Hz. Muhammed'den önceki peygamberler de beşerdi, melek değildi. Dolayısıyla bu husus geçmiş peygamberler için caiz iken neden Hz. Muhammed için olağan dışı olsun?” demektir. Fakat Kur’ân-ı Kerîm’in farklı yerlerinde peygamberlerin beşerî özellikleri bakımından insan üstü varlıklar olmadığı defaten bildirilmiştir.⁴⁸³

Üçüncü şüpheleri: Onlar, Hz. Peygamber’i (s.a.v), hanımlarının çokluğuyla eleştirmişler ve şöyle demişlerdir: “Eğer o Allah’ın gönderdiği bir elçi olsaydı, kadınlarla ilgilenmez, kendisini sadece dine adayıp kadınlardan tamamen uzak dururdu.” Dolayısıyla onların bu şekildeki zanni istidlallerine cevap olarak Allah, Hz. Peygamber’den önce de peygamberler gönderdiğini ve onlara da zevceler ve evlatlar verdiğini buyurur. Sonuç olarak Allah’ın bu buyruğu hem bir önceki şüphe hem de bu şüpheyi bir cevap niteliği taşımaktadır.

Dördüncü şüpheleri: وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنٍ : R’ad suresinin bu ayetinin meali şöyledir: “Eğer o Allah’ın seçerek gönderdiği bir elçi olsaydı, kendisinden bize bir mu‘cize göster dediğimiz anda bizi bekletmez, anında isteğimizi yerine getirirdi. Böyle de yapmadığı için onun bir peygamber olmadığını düşünüyoruz.” Allah (c.c), bu şüpheyi karşılık olarak “Allah’ın izni olmadıkça herhangi bir ayet getirmek, hiçbir peygamberin haddi değildir” şeklinde bir mukabelede bulunmaktadır.

Beşinci şüpheleri: لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ : Hz. Peygamber (s.a.v.), müşriklere inananlarla birlikte kendilerine karşı zafer kazanacaklarını ve başlarına gelecek azab ile gözdağı

⁴⁸² el-Furkân 25/7.

⁴⁸³ İbrâhîm 14/11; el- Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

veriyordu. Ancak söz konusu vaad ve va'id'in henüz gerçekleşmeyişi fırsat bilen müşrikler, Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğini tenkit ederek "eğer o gerçek bir peygamber olsaydı söylediği şeyler gerçekleşirdi ve böyle bir şekilde de yalanı ortaya çıkmazdı" tarzında şüpheler dile getiriyorlardı. Allah (c.c.) da buna bir cevap mahiyetinde "*Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır*" şeklinde buyurur. Fahreddin er-Râzî, buradan hareketle bu durumun kâfirlere azab-ı ilâhî'nin gelmesi ve fetihle ilahi yardımın zuhur etmesi için, Allah'ın hükmettiği muayyen (belli) bir vaktin ve vadenin olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Râzî vakit gelmeden de o hadisenin gerçekleşmediğini söyler. O yüzden vaade dilen ve tehdit edilen şeylerin geç gelmesi Hz. Peygamber'in (haşa) yalancı olacağına delâlet etmez" demektir.

Altıncı şüpheleri: Müşrikler aynı zamanda şöyle bir zanda bulunmuşlardır: "Eğer onun peygamberlik iddiası hak olsaydı, Tevrat ve İncil'deki hükümleri ortadan kaldırmazdı. Fakat o, tam tersi olarak başta kibleyi değiştirmek gibi pek çok hükmü ortadan kaldırmıştır. Bu yüzden onun gerçek bir peygamber olmaması gerekir." Hak Teâlâ buna da sûrenin 39. ayetinde; *يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعْدَهُ أُمَّ الْكِتَابِ* "*Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır.*"⁴⁸⁴ diyerek cevap vermiştir.⁴⁸⁵

Müfessirler "ana kitap" şeklinde çevirdiğimiz *ümmü'l-kitâb* tamlamasından maksadın "levh-i mahfuz" veya "Allah'ın ezeli ilmi" deseler de tercih edilen görüş ana kitabın, Allah'ın ezeli ilmi olduğu görüşüdür.⁴⁸⁶ *يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ*: Âyet-i kerîmenin bu kısmıyla ilgili birçok yorumlar yapılmıştır: *Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır...*" ifadesindeki silinen şeyden muradın; 1-hüküm 2-cennetlik-cehennemlik, ecel ve hayat müstesna kullara ait hususlar, 3-melekler tarafından kayda geçmiş amel defterindekiler 4-Allah'ın dilediği her şey olabileceğidir.⁴⁸⁷

2.7.13. Peygamberin Yegâne Vazifesi: Tebliğ

وَإِنْ مَا تُرِيدُكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَقَّعُكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ

"Onlara va'dettiğimiz azabın bir kısmını sana göstersek de (göstermeden) senin ruhunu alsak da senin görevin sadece tebliğ etmektir. Hesap görmek ise bize aittir."⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ er-R'ad 13/39.

⁴⁸⁵ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, c. 19, s. 53.

⁴⁸⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* c. 3, s. 297.

⁴⁸⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, c. 8, s. 191.

⁴⁸⁸ er-R'ad 13/40.

Allah’u Teâlâ er ya da geç göndereceği azabı ve bunu peygamberinin görüp görmemesinden daha ziyade onun yegâne tebliğ görevine vurgu yapmaktadır. Sûrenin 38. ayetinde de her şeyin vaktine merhun olduğu belirtilmişti. Nitekim Hz. Peygamber Bedir, Huneyn ve başka birçok savaşta müşriklerin önde gelenlerinden birçoğunun ölümüne şahit olmuştur. Vefatından sonraki cezalandırmalara şahit olamamıştır. İşte bu ayet Peygamberin görevinin cezayı hak eden insanları infaz etmek veya ilahi bir cezaya maruz kaldıklarını müşahade etmek olmadığını, onun görevi ne olursa olsun hangi şartlar vuku bulursa bulsun tebliğ etmek olduğunu apaçık vurgulamaktadır.⁴⁸⁹ Bu ifade her ne kadar Hz. Peygamber’e hitap ediyorsa da, tehdit edildikleri azabı bir an önce getirilmesini isteyen hakikat düşmanlarına bir ültimatodur.⁴⁹⁰ Bu sebeple hesap görme işi bizzat Cenab-ı hakk’a aittir.⁴⁹¹ Sonuç olarak Peygamberlerin yegane gönderiliş hikmetlerinden birisi de tebliğdir. Âyette de Hz. Peygamber için şartlar ne olursa olsun muhatapları için azap gereksin gerekmesin, buna şahit olsun olmasın asıl görevi olan irşad ve tebliğ vazifesi hatırlatılmaktadır.

2.7.14. Arzın Eksiltilmesi

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْفُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Onlar, bizim yeryüzüne (kudretimizle) gelip onu etrafından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah, hükmeder. O'nun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur. O, hesabı çabuk görendir.”⁴⁹²

Âyeti kerimede yeryüzünün Cenab-ı Hakk’ın kudretiyle eksiltilmesinden bahsedilmektedir. Akla gelecek ilk soru bu hadisenin mahiyeti ile ilgili olup hakiki mi mecazi mi olacağı yönündedir. Meseleye açıklık getirmek için müfessirlerin yorumlarını ifade etmeye gayret edeceğiz.

Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767) tefsirinde âyetteki ‘görmediler mi?’ şeklindeki sorunun muhatabının Mekke’li müşrikler olduğunu, yerden (arz) kastın da Hicaz bölgesi (Mekke) olduğunu ve eksiltelen yerin etrafının ise daha önce yaşayıp helâk olmuş, Hicaz

⁴⁸⁹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 298.

⁴⁹⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayani, c. 2, s. 531.

⁴⁹¹ el-Gâşiye 88/21-26.

⁴⁹² er-R’ad 13/41.

çevresinin hudud bölgeleri olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹³ Aynı zamanda bu sorunun mahiyetini anlamaya çalıştıkça hayret ve uyarı anlamlarını taşıdığını belirtebiliriz.⁴⁹⁴

“Yeryüzünün etrafından eksiltilmesi” ifadesini müfessirler hakikat ve mecazi olarak iki şekilde yorum getirmişlerdir. Ayeti hakiki anlamıyla ele aldığımızda; yüksek yerlerde gerçekleşip erozyon olarak isimlendirilen yağmur, sel, rüzgâr, deprem gibi doğal olaylar akabinde toprağın yerinden kayıp oynaması sonucunda karaların toprak kaybedip eksilmesi, oksijen ve diğer gazların atmosferin dış tabakasından yayılarak Dünya’nın dış katmanlarının madde kaybına uğraması, buzulların erimesi sebebiyle okyanusların su seviyesinin yukarı çıkması neticesinde karaların yüz ölçümünün küçülmesi ve yeryüzünün bazı taraflarının eksilip aşınması gibi bilimsel durumlara da işaret ediyor olabilmesi lafzi çerçevede hakiki manasına hamledilebilir.⁴⁹⁵

Diğer bir açıdan bazı müfessir de “Yeryüzünün etrafından eksiltilmesi” buyruğunu, hakîkî anlamıyla yeryüzünün eksiltilmesi ve küçülmesi şeklinde anlamayıp mecâzî manada eksilme olarak şöyle yorumlamışlardır;

- a) Müslümanların zaferiyle kâfirlere ait toprakların eksilmesi,⁴⁹⁶
- b) İmar edilmiş ülkelerin yok olması,
- c) Bazı kavimlerin helak olması,
- d) Alimlerin, toplumun ileri gelen önderlerinin yok olması.⁴⁹⁷

e) Yeryüzündeki tâlihînin değişmesidir; yani başarı ve ihtişamın çöküşe, hayatın ölüme, kemalin noksanlığa dönmesidir. Râzî’ye göre bu mana ayetin sibakıyla uyumu bakımından daha uygundur.⁴⁹⁸

Aynı zamanda bu âyet Hz. Peygamber ve beraberindeki Müslümanlar tarafından Arap yarım adasının tümüyle fethedileceği hakkında gaybî haber özelliği taşımaktadır.⁴⁹⁹ Bu doğrultuda ayette geçen “eksiltimenin”, ahlâkî açıdan yozlaşmanın yükselmesi akabinde dünyevî endeksli iktidarların diz çökmesine, siyasi hegemonyanın daralmasına, ilmî ve kültürel etkinliğin kaybolmasına veya ekonomik gücün zayıflayıp kaybedilmesine

⁴⁹³ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, c. 2, s. 383.

⁴⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 355.

⁴⁹⁵ Muhammet Yılmaz, “Yeryüzünün Etrafından Eksiltirme: Ra'd Sûresi 41. ayet Üzerine Bir İnceleme.” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* c.15, s. 28 (Aralık 2013), 21-42.

⁴⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 8, s. 200; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, c. 2, s. 520; Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 537.

⁴⁹⁷ Şevkani, *Fethu'l-Kadîr*, c. 3, s. 124.

⁴⁹⁸ Fahreddin er-Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 19, s. 54.

⁴⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, c. 8, s. 199-200; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, s. 1391; Muhammed Tantâvî, *et-Tefsîrû'l-vasit li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-maârif, Kâhire 1992, c. 7, s. 497.

işaret ettiği söylenebilir. Dolayısıyla bir devletin siyasi gücünün uzantısından kasıt, tıpkı Mekke müşriklerinin hali gibi, siyasi kudretin hem daralması hem de zayıflamasıdır.⁵⁰⁰ Bu bakımından bunların hepsi Allah'ın hükmü olup evrende O'ndan başka hiçbir kimsenin hükmü kayda değer değildir.⁵⁰¹

Sonuç olarak “yeryüzünün eksiltilmesi”nden maksadın, hakiki ve mecazi olarak iki yönlü değerlendirmeye tabi tutulduğunu görmekteyiz. Âyeti hakiki olarak düşündüğümüzde kevnî bir âyet olarak kabul etmek gerekmektedir. Âyeti mecazi anlamıyla değerlendiren müfessirleri de dikkate almak gerekmektedir. Öyle ki siyak sibak ilişkisini göz önünde bulundurduğumuzda mecazi anlamına hamletmekte isabet olacağını düşünüyoruz.

2.7.15. Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Yapılan Şahitlikler

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ

“Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Bütün tuzaklar Allah'a aittir. O, her nefsin kazandığını bilir. İnkâr edenler de dünya yurdunun sonunun kime ait olduğunu bileceklerdir.”⁵⁰²

“Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Bütün tuzaklar Allah'a aittir...”

Geçmişte yaşamış kâfirlerin ve zalimlerin her biri kendi dönemindeki nebilerine tuzak ve şeytani düzenekler kurmuşlardır. Neredeyse her peygamberin imtihanından biri de bu olmuştur. Nitekim bu doğrultuda Nemrut'un Hz. İbrahim'e, Firavun'un Hz. Musa'ya ve Yahudilerin de Hz. İsa'ya kurdukları tuzaklar örnek gösterilebilir.⁵⁰³ Yüce Allah'ın nusretiyle (yardımıyla) şeytani entrika ve tuzaklar boşa çıkmıştır. Âyetten anlıyoruz ki Allah Teâlâ müşriklerin Hz. Peygamber'in gerek şahsına gerekse şeriatını getirdiği İslam dinine karşı kurdukları tuzağı⁵⁰⁴; Nemrut'un, Firavun'un, Yahudilerin tutumuna benzeterek her zaman olduğu gibi Peygamberini teselli etmekte, düşmanlarına karşı ikazda bulunmaktadır.⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ Muhammet Yılmaz, “Yeryüzünün Etrafından Eksiltilmesi”: Ra'd Sûresi 41. Âyet Üzerine Bir İnceleme.” s. 21-42.

⁵⁰¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 298.

⁵⁰² er-R'ad 13/41.

⁵⁰³ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, c. 19, s. 54.

⁵⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 356.

⁵⁰⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 298.

*O, her nefsin kazandığını bilir. Yani bilmekle beraber yapıp ettiğine uygun karşılığı da (mücazat-mükafat) hazırlar.*⁵⁰⁶

*İnkâr edenler de dünya yurdunun sonunun kime ait olduğunu bileceklerdir. Kibir sahibi o kafirler dünyevî hayatın çerçevesinde kendilerini inanlardan daha üstün görünce akabinde dünya ve dünyalıklar onların lehine olunca en son akıbetlerinin de (ahiretinde) kendilerinin olacağını zannettiler ki Cenab-ı Hakk'ta işte bu ayetle gereken cevabı vermektedir.*⁵⁰⁷

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْنَا مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ
*“İnkâr edenler, “Sen peygamber değilsin” diyorlar. De ki: “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap (Kur’ân) bilgisi bulunanlar yeter.”*⁵⁰⁸

*Âyet-i kerîme de belirtilen inkârcılardan murat Yahudilerin önde gelenleridir.*⁵⁰⁹ Allah Teâlâ Peygamberinin nübüvvetini inkâr eden kafirlere karşı söylemesi gerekeni telkin etmektedir. “Kitap bilgisine sahip olanlar”dan maksadın kimler olduğu konusu üç ihtimale dayanmaktadır: Birincisi, kitaptan murat Kur’ân-ı Kerimdir. Kur’ân’ı tasdik eden elbette Hz. Peygambere şahitlik edecektir.⁵¹⁰ İkincisi, Tevrat ve İncil bilgisine vakıf olup Kur’ân’ın indirilmesinden hoşnut ehl-i kitaptan olan Yahudi ve Hristiyan alimlerdir. Burada kitaptan maksat Tevrat olup Abdullah b. Selam ve benzerlerinin şahitliğidir.⁵¹¹ Üçüncüsü, Varaka b. Nevfel gibi Mekkeliler’den olup Yahudiliğe veya Hristiyanlığa inanmamasına rağmen Tevrat ve İncil hakkında malumat sahibi olan kişilerdir. Nitekim kendisi, Hz. Peygambere vahiy geldiğinde vahyi getiren meleğin Hz. Musa’ya vahiy getiren melek olduğunu bildirdiğinden Mekkeliler de haberdar olmuştur.⁵¹² Dördüncüsü muayyen bir zümreyle sınırlandırmak yerine Allah’ın vahyi ile gönderdiği kitapların bilgisine vakıf ve hakkıyla tasdik eden kimselerin şahitliği de mümkündür.⁵¹³

Bu âyet ile sûrenin sonuna gelmiş bulunmaktayız. Şüphesiz her şeyin en iyisini bilen ilim ve hikmet sahibi olan Allah’tır.

⁵⁰⁶ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. 2, s. 510.

⁵⁰⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 356.

⁵⁰⁸ er-R’ad 13/43.

⁵⁰⁹ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. 2, s. 510.

⁵¹⁰ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, c. 2, s. 510.

⁵¹¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi tefsiri’l-Kur’ân*, c. 8, s. 203-204; Süyûtî, *ed-Dürri’l-Mensur*, c. 4, s. 668; Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri* c. 3, s. 299; er-R’ad 13/36; el-Maide 5/48.

⁵¹² Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhih*, s. 8; Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 299.

⁵¹³ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 299.

SONUÇ

Kur'an'ı Kerim nâzil olmasıyla birlikte muhatapları tarafından okunup anlaşılmaya çalışılmış ilâhi bir hitaptır. Murad-ı ilâhiyenin ne olacağı üzerine yapılan çaba ve gayretler sonucunda tefsir ilmi ortaya çıkmaktadır. Her ilim sahasında olduğu gibi Tefsir ilminin de bir metodolojiye dayandığı görülmektedir. Bu yöntem ve metotlardan birisi de konulu tefsir metodudur. Bu metodun Kur'an'ın inmesiyle birlikte oluştuğunu ileri sürenler olsa da son yüzyıl içerisinde gelişim sürecine girdiğini gözlemlemekteyiz. Konulu tefsir metodu Kur'an, sûre ve âyet eksenli olmak üzere üç kısımda incelendiğini görmekteyiz. Bizde bu tezimizde Ra'd sûresini ana konuları çerçevesinde sûre eksenli konulu tefsir metodu ile inceledik.

Ra'd sûresi tevhid, nübüvvet, âhiret, ibadet gibi Kur'an'ın temel meselelerini barındırması hasebiyle Kur'an'ın bir özeti mahiyetinde olduğunu görmekteyiz. Çalışmamız her ne kadar sûre eksenli bir çalışma olsa da yeri geldiğinde herhangi bir sûredeki âyet zikredilerek Kur'an'la bir bütünlük sağlanır.

Sûre ihtiva ettiği konular hasebiyle, müfessirler arasında ittifak olmasa da çoğunluğun görüşüne göre mekki bir sûredir. Sûre tevhid ilkeleri olan uluhiyet ve rububiyet meselelerinden, müşriklerin inanç problemlerinden bahsetmesinden dolayı Mekke havasını solumuş hissi vermektedir.

Ra'd sûresi Kur'an'ı Kerim'in hak kitap oluşundan bahsederek başlamaktadır. Sonrasında Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini akli deliller ile ispat ederek devam eder. Burada dikkat çekici nokta, Allah Teâla ilk olarak ilâhi kitap olan Kur'an'a vurgu yaptıktan sonra dikkatlerin kâinat kitabına çevrilmesidir. Burada göklerin direksiz yükseltilmesinden, Allah'ın arş üzerinde saltanatını kurmasına; güneş ve ayın deveranından yeryüzündeki dengeyi sağlayan dağlara; her şeyin çift yaratılma hakikatinden geceyle gündüzün birbirini bürümesine kadar kevnî hâdiselerden bahsederek kâinat kitabının da okunup Allah'ın kudretinin müşahede edilmesi istenmektedir. Bunca teşrii ve kevnî deliller inkârcılara bir şey ifade etmediği gibi küfürde ısrarlarına devam etmiş olmaları gözler önündedir. Müşrik inkârcıların vaziyetlerini anlatmaya başlayan sûre, ilk olarak âhiret hayatıyla ilgili inanç problemlerinden söz etmektedir. Burada inkârcı müşriklerin tek dünyalı oldukları, âhirete iman etmedikleri apaçık anlaşılmaktadır.

Ra'd sûresinde müşriklerin bir diğer fasid olan itikâdlarından bahsetmektedir. Öyle ki bu inkârcı müşrikler Allah'tan başkasına el açarak, yerin ve göğün Rabbinin Allah olduğuna inanmayarak, kendilerine bile faydası ve zararı olmayan putlar edinerek uluhiyyet algılarındaki büyük problemleri itiraf etmişlerdir. Bunun genel sebebi ise müşriklerin kibir, inat, cehalet sahibi olmalarıdır. Dönemin şartlarını gözlemlediğimizde müşriklerin bu duruma düşmelerindeki saiklerin başlıcaları: makam sevdaları, itibara düşkünlükleri, mal-mülk tutkuları olduğu yadsınmamaktadır.

Bunun akabinde sûrede Allah Teâla'nın her şeyin ne taşıdığı bildiğini, kullarını her daim gözetleyip koruyucu meleklerinin olduğunu, her şeyi yaratanın kendisi olduğunu bildirerek ilim ve kudretinin tecellilerini gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda Allah tarafından bildirilmiş bu hakikatleri görenlerle görmeyenlerin, hakka tâbi olanlarla bâtılın peşinden sürüklenenlerin karşılaştırılması yapılmıştır.

Sûre içerisinde Hakkın davetine icabet eden müminlerin bazı özellikleri zikredilmiştir. O müminler ki Allah'a verdikleri sözlere, riâyet edilmesi gereken emirlere sadık kimselerdir. Hesap gününün dehşetinden korkar, Rablerinin kudreti karşısında ürperirler. Rızayı ilâhi için başlarına gelen musibetlere, ibâdetteki meşakatlere ve nefsânî arzulara uymama adına sabrederler. Bunun yanında namazlarını bi hakkın tadili erkan ve kalp huzuruyla ikame ederler. Ayrıca müminler daima elleri açık, infak sahibidirler. Kötülüğü iyilikle defederler. Ra'd sûresinde birçok karşılaştırma yapıldığı gibi burada müminlerin özelliklerinden sonra inkârcıların bazı tipik özelliklerine değinilmiştir. Öyle ki onlar müminlerin aksine Allah'a verdikleri sözü bozmuş yani iman esaslarını kabul etmemişlerdir. Allah tarafından özellikle korunması emredilen iman bağı veya akrabalık bağı koparıp atmışlar ve yeryüzünde fesada yol açmış toplumun huzur ve refahını bozmuş kimselerdir.

Sonuç olarak Ra'd sûresi ihtiva ettiği ana konular itibariyle birçok mevzuya değinmiştir. Allah'ın varlığı ve birliğinin delilleri getirilerek tevhid, Hz. Peygamber'le müşriklerin itikadi boyuttaki mücadelesinde nübüvvet, bu yaşantının sadece dünya hayatı ile sınırlı olmadığı hatırlatılarak ahiret, itikadın başlı başına yeterli olmayıp salih amellerle taçlanması gerektiği ibadet konusu ile işlenmektedir. Bu konularda Kur'an'ın temel meseleleri olması hasebiyle sûrenin okunup anlaşılması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- ALUSÎ, *Ruhu'l Meani*, Daru'l Fikr, Beyrut 1994.
- ARSLAN, Ali, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yayınları, İstanbul t.y.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.
- BEYZÂVÎ, Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Meali Alisi ve Tefsiri*, Sentez Yayınları, İstanbul t.y.
- BİRİŞİK, Abdulhamit, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2011.
- BUHÂRÎ, Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî uşûli'd-dîn*, Bekir Topaloğlu (thk.), M. Ü. İFAV Yayınları, İstanbul 2022.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'us-sahih*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2002.
- BULUT, Halil İbrahim, "Mûcize" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, Da'ru İhyai't-Türasi'l-Arabi Yayınları, Beyrut ts.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara 2014.
- CEVZÎ, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, Dar'u-l Kütübi'l Arabi, Beyrut 2001.
- CÜRCÂNÎ, Muhammed b. Ali es-Seyyid Şerîf, *et-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Dâru'l-Fazîle, Kahire 1413.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl, *el-Müsned*, Beyrut 2013
- DEMİRCİ, Muhsin, "Esbâb-ı Nüzûl" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 1995.
- _____, *Konulu Tefsire Giriş*, İfav yayınları, İstanbul 2013.
- _____, *Kur'an Tarihi*, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul 2017.
- _____, *Tefsir Usûlü*, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul 2023.
- DUMAN, M. Zeki, *Beyanu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2006.
- EBUSSUUD, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, Da'ru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut ts.

- ERBAŞ, Ali, “Tûbâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012.
- GÖKKIR, Bilal, “Konulu Tefsir: Hedef, İmkân ve Sınırları”, *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi*, 2009.
- GÜNGÖR, Mevlüt, “Tefsir’de Konulu Tefsir Metodu”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 1988.
- GÜVEN, Şahin, *Çağdaş Tefsir Çalışmalarında Konulu Tefsir Metodu*, Şura, İstanbul 2001.
- HANBEL, Ahmed, *el-Câmi’li-ulumi’l-İmam*, Dârü’l-Felah, Kahire 2009.
- HÂTİM, İbn Ebû, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, thk. Es‘ad Muhammed et-Tayyib, No:12145, Mektebetu Nizâr, Mekke 1997.
- HİCÂZİ, Muhammed Mahmud, *el-Vahadetü’l-Mevzûiyye fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, Da’ru-l Kutubu’l Hadisiyye, Kahire 1970.
- HÖKELEKLİ, Hayati, “İnzar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2020.
- İBN ÂŞUR, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Dar’ul Tunus Yayınları, Tunus 1984.
- IVAZ, Seyyid, *et-Tefsîru’l mevdui*, Mektebetü’-rüş, Beyrut 2008.
- İBN KESİR, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, Dar’u-l Marife Yayınları, Beyrut 1979.
- İBN KUTEYBE, *Garîbü’l-Kur’ân*, Mısır, Dârü’l-kütübî’l-‘ilmiyye Yayınları, Beyrut t.y.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, Muhammed Fuâd Abdülbâkî (thk.), Dârü’l-İhyâ’l-Kutubî’l-Arabiyye, Kahire 1918.
- İBN MANZUR, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu’l- Arab*, Da’ru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, Beyrut 1997.
- RÂGİB İSFEHÂNÎ, Ebü’l Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. El-Mufaddal, *Müfredat*, Da’ru-l Marife, Beyrut 2001.
- KAYA, Remzi, “Ehl-i Kitap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- KARA, Mustafa, “Havf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997.
- KARAMAN, Hayreddin vd, *Kur’an Yolu Tefsiri*, DİB, Ankara 2020.
- KLAVUZ, A.Saim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2022.

- KUTUB, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Dârü's-şûrûk, Beyrut 2009.
- MÂTURÎDÎ, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- MÂVERDÎ, *Tefsîrü'l-Kur'ân en-Nüket ve'l-'uyûn*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- MEVDUDÎ, *Tefhimu'l Kur'ân*, çev.Muhammed Han Kayani, İnsan Yayınevi, İstanbul 2005.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi 'u's-şahîh*, Darü'l Hadis, Beyrut 1991.
- MÜSLİM, Mustafa, *Mebâhis fî't-Tefsiri'l- Mevdûi*, Da'ru'l Kalem, Şam 2000.
- NAİR, Ahmet, "Havf ve Haşyet Kavramlarının Kur'ân'daki Semantik Anlamı", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Mart 2018.
- Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve haqâ'ıku't-te'vîl*, Dar'ul Tahkikil Kitab, Beyrut 2018.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Zikr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013.
- PARLADIR, Selahaddin, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- RAZÎ, Fahreddin, *Mefatihü'l- Gayb*, Da'ru'l Kütübül İlmiyye Yayınları, Beyrut 1990.
- SÂBÛNÎ, *Safvetü't Tefasir*, Fikr Yayınevi, Beyrut 1998.
- SAİD, Abdulsettar Abdulfettah, *el-Medhul ile't-Tefsîri'l-Mevdûi*, Dâru't-Tevzî', Kahire 1991.
- SÜYUTÎ, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensur*, Dar'ül-Fikr Yayınları, Beyrut 2011.
- _____, *İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle Yayınları, Beyrut 2008.
- _____, *Lübâbu'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Müessesetü'l-Kütübi' sekafiyye, Beyrut 2002.
- _____, *Tenâsuku'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Süver*, Thk: Abdulkadir Ahmed Ata, Dâru'l-Kütübi'l- İlmiye, Beyrut 1986.
- SÜLEYMAN, Mukatil, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, Mısır Genel Kitap Kurumu Yayınları, Kahire 1983.
- TABERÎ, *Câmi 'u'l-beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dar'ül-Fikr, Lübnan 2001.

TANTÂVÎ, Muhammed, *et-Tefsîrû'l-vasit li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-Meârif, Kâhire 1992.

TEMİZER, Aydın, “Kur’ân’da “Rab” Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz” *M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak 2013.

TİRMİZİ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Câmi ‘u ‘ş-şahîh*, Mektebetu'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 2000.

TOPALOĞLU, Bekir, “Hadi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997.

TRABLUSÎ, Muhammed, *el-Keşfü'l-ilâhî ‘an şedîdi'z-za‘f ve'l-mevzû‘ ve'l-vâhî*, Dâru's-Selâm, thk. Muhammed Mahmûd Ahmed Bekkâr, Mekke 1408.

_____, *İslâm'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015.

_____, “Kahhâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001.

_____, “Kebir” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2022.

_____, “Müteâli” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006,

ÜNAL, Yaşar, “Tesbih Kavramı Üzerine”, *Dergipark*, 2012.

ÜZÜM, İlyas, “Kitap” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002.

VAHİDÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Dar'ül-İslah, Dammam 1996.

VEHBÎ, Mehmed, *Hulâsat'ül Beyan*, Üç Dal Yayınları, İstanbul 1968.

YAKUB, Mecdudî Muhammed b, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (thk.), Muhammed Neîm el-Arkusûsî, *Muessesetu'r-Risâle*, Beyrut 2005.

YAŞAROĞLU, M. Kâmil, “Ra'd Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Adn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1988.

_____, “İstiva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001

_____, “Nübüvvet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007

YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Huzur Yayınları, İstanbul 2008.

YILDIRIM, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1991.

YILMAZ, Mehmet Faik “Münâsebâtü’l-âyât ve’s-süver” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020.

YILMAZ, Muhammet, “Yeryüzünün Etrafindan Eksiltirme: Ra’d Sûresi 41. Âyet Üzerine Bir İnceleme.” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2013.

YURDAGÜR, Metin, “Tesbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2011.

ZEHEBÎ, *et-Tefsir ve’l-müfessirûn*, Mektebet-ü Vehbe, Kahire 1976.

ZEMAHŞERÎ, *Keşşaf*, Da’ru-l Kütübül İlmiyye Yayınları, Beyrut 1995.

ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü’l-irfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l Arabiyye, (Îsâ el-Bâbî el-Hallabî), Mısır 1943.